DVORAC BATTHYÁNY U LUDBREGU – OD IZGRADNJE DO DANAS

Andrašić, Patricija

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:243902

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu

Repository / Repozitorij:

ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

DVORAC BATTHYÁNY U LUDBREGU – OD IZGRADNJE DO DANAS

Patricija Andrašić

Mentor: dr. sc. Marko Špikić, redoviti profesor

Komentor: dr. sc. Dubravka Botica, redoviti profesor

ZAGREB, 2022.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest umjetnosti
Diplomski studij

Diplomski rad

DVORAC BATTHYÁNY U LUDBREGU – OD IZGRADNJE DO DANAS

BATTHYÁNY CASTLE – FROM CONSTRUCTION TO THE PRESENT DAY

Patricija Andrašić

SAŽETAK

Dvorac Batthyány u Ludbregu dio je reprezentativnog sklopa koji se sastoji od glavne četverokrilne trokatne zgrade s unutrašnjim dvorištem i dviju, dvokatnih, bočnih, nekada gospodarskih zgrada, te prostranog perivoja. Od prvog spominjanja utvrde Ludbreg u 14. stoljeću, pa sve do danas, na dvorcu je izvršeno niz intervencija, koje su ga nastojale prilagoditi ondašnjem duhu vremena i potrebama vlasnika. Sačuvani pisani dokumenti, kao i mnogi arhitektonski detalji u zidnoj konstrukciji i dispozicija u tlocrtu pojedinih krila, svjedoci su tih intervencija. Godine 1320. dvorac se spominje kao srednjovjekovni burg, a sačuvana rana gotička fazi svjedoči da je imao četiri kule. Za vrijeme osmanlijskih provala, sredinom 16. stoljeća, u svrhu obrane sklop je dobio renesansne forme: dodaje se vanjsko predziđe i kule kružnog oblika te se opkopava jarak za vodu i bedemi. Sredinom 18. stoljeća, slabljenjem obrambene funkcije, dvorac je preoblikovan u raskošno uređeni dvorac, u baroknom stilu, s naznakama klasicizma, čiji je izgled u velikoj mjeri sačuvan i do danas. Arhitekt Josef Hueber iz Graza proširio je tlocrt dvorca, dogradivši mu novo, južno krilo, preoblikovao je fasadu i interijer te izgradio bočne zgrade. U tom je razdoblju posebno dotjerana dvorska kapela, čije je zidne slike 1753. godine oslikao majstor Michael Peck iz Kaniže. Prema predaji, u kapeli, tadašnjoj gotičkoj kuli dvorca, dogodilo se Čudo pretvorbe Krvi Kristove, koje je 1513. godine papa Leon X. bulom potvrdio i utemeljio proštenište u Ludbregu u slavu Predragocjene Krvi Kristove.

Dvorac je nekoliko puta promijenio vlasnike, od Nikole Ludbreškog u prvoj polovici 14. stoljeća, hrvatskog bana Ivana Chuza od 1359. godine, plemića Thuróczya u 15. i 16. stoljeću,

Erdödyja u 17. stoljeću, pa do obitelji Batthyány od 17. stoljeća do prve polovice 20. stoljeća. U 20. stoljeću, dvorski se sklop neprimjereno koristio te je devastiran, no 1990-ih godina istog stoljeća, nastao je projekt Restauratorskog Centra Ludbreg. Na početku, Centar je bio koncipiran kao depo i „ratna bolnica za umjetnine“, koje su u ratu bile ugrožene i oštećene, a otvoren je na inicijativu hrvatskih konzervatora, uz potporu općine Ludbrega i restauratora i konzervatora iz Bavarske. Glavna zgrada dvorca u cijelosti je obnovljena i prilagođena za rad Centra, koji od 1997. godine djeluje kao restauratorska radionica Hrvatskog restauratorskog zavoda.

Ključne riječi: barokna arhitektura, dvorac Batthyány, Ludbreg, obnova, Restauratorski centar Ludbreg, revitalizacija

Rad je pohranjen u: knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Rad sadrži: 138 stranica, 68 reprodukcija. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Mentor: dr. sc. Marko Špikić, redoviti profesor, Filozofski fakultet

Komentor: dr. sc. Dubravka Botica, redoviti profesor, Filozofski fakultet

Ocjenjivači: dr. sc. Marko Špikić, redoviti profesor, Filozofski fakultet
dr. sc. Dubravka Botica, redoviti profesor, Filozofski fakultet
dr. sc. Danko Šourek, izvanredni profesor, Filozofski fakultet

Datum prijave rada: 13.1.2021.

Datum predaje rada: 29.6.2022.

Datum obrane rada: 13.7.2022.

Ocjena: odličan (5)

Izjava o autentičnosti rada

Ja, Patricija Andrašić, diplomantica na Istraživačkom smjeru – modul Konzervatorstvo diplomskoga studija povijesti umjetnosti na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom Dvorac Batthyány u Ludbregu – od izgradnje do danas rezultat mog istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Također, izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije izravno preuzet iz nenavedene literature ili napisan na nedozvoljen način, te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

U Zagrebu, 2022.

Vlastoručni potpis

Patricija Andrašić

ZAHVALA

Prije svega, izražavam veliku zahvalnost svojem mentoru dr. sc. Marku Špikiću i komentorici dr. sc. Dubravki Botici na mentorstvu, stručnim savjetima i vodstvu tijekom izrade ovog diplomskog rada. Zahvaljujem djelatnicima Restauratorskog centra Ludbreg koji su me ljubazno primili i proveli dvorcem Batthyány. Također, hvala svim profesoricama i profesorima na konzultacijama i višegodišnjem poučavanju. Zahvaljujem obitelji i prijateljima koji su me svakodnevno podupirali i motivirali u provedbi ovog diplomskog rada, ali i u cjelokupnom studiju.

SADRŽAJ

1. UVOD 1
2. MATERIJALI I KONCEPT RADA 3
3. O GRADU LUDBREGU 9
3.1. Smještaj 9
3.2. Legenda o nastanku imena Ludbreg 10
3.3. Povijest Ludbrega – osnutak i razvoj 11
a) Ludbreg u starom vijeku 11
b) Ludbreg u srednjem vijeku 11
c) Ludbreg u novom vijeku 15
d) Ludbreg u suvremeno doba 19
4. POVIJEST LUDBREŠKOG VLASTELINSTVA 21
4.1. Nikola Ludbreški 21
4.2. Obitelj Chuz (Čuz) 22
4.3. Obitelj Thuróczy 23
4.4. Obitelj Erdödy 25
4.5. Obitelj Batthyány 27
4.6. Vlasništvo dvorca u 20. stoljeću 28
5. POVIJEST GRADNJE DVORCA BATTHYÁNY 31
5.1. Utvrda Ludbreg u 14. stoljeću....31
5.2. Dvorac i kapela u prvoj polovici 15. stoljeća 32
5.3. Obrambena tvrđava u 15. i 16. stoljeću 36
5.4. Barokna obnova sredinom 18. stoljeća 39
5.5. Intervencije na dvorcu u 19. stoljeću 43
5.6. Dvorac tijekom 20. stoljeća 44
6. ANALIZA SKLOPA DVORCA BATTHYÁNY 46
6.1. Dvorac Batthyány – glavna zgrada 46
6.1.1. Prostorna organizacija 47
a) Prizemna etaža 47
b) Prvi kat 52
c) Drugi kat 53

d) Treći kat 55
e) Podrum 56
6.1.2. Pročelja 57
a) Vanjska pročelja 57
b) Dvorišna pročelja 62
6.2. Dvorska kapela sv. Križa 63
6.2.1. Događaj čuda Pretvorbe Krvi Kristove 63
6.2.2. Arhitektura dvorske kapele sv. Križa 69
6.2.3. Zidni oslik kapele 70
6.2.4. Autor zidnog oslika kapele 78
6.3. Dvije bočne zgrade dvorca Batthyány.....80
6.3.1. Pročelja 80
6.3.2. Zidni oslik u prostorijama „Vjenčaonice“ u zapadnoj zgradi 83
6.4. Perivoj dvorca 86
6.4.1. Nastanak perivoja dvorca Batthyány 87
6.4.2. Restauriranje perivoja dvorca Batthyány 91
7. REVITALIZACIJA DVORACA U HRVATSKOJ 95
7.1. Izgradnja dvoraca i stilska obilježja 95
7.2. Tipologija i obilježja dvoraca 97
7.3. Zanemarivanje i propadanje dvoraca 99
7.4. Revitalizacija dvoraca 100
8. REVITALIZACIJA DVORCA BATTHYÁNY 105
8.1. Od ideje do realizacije: Restauratorski Centar Ludbreg 105
8.2. Prenamjena dvorca 110
9. ZAKLJUČAK 116
WEB-IZVORI
POPIS LITERATURE
POPIS SLIKOVNOG PRILOGA
SUMMARY

1. UVOD

Tema ovoga diplomskoga rada je dvorac Batthyány, koji predstavlja jedan od najreprezentativnijih sačuvanih objekata profane arhitekture u Ludbregu i ludbreškoj Podravini. To je četverokrilni trokatni dvorac s elementima srednjovjekovne utvrde, renesansnog burga i barokno-klasicističke arhitekture, koji se odlikuje visokom kvalitetom stilskih karakteristika. Osim glavne zgrade dvorca, reprezentativni dvorski sklop čine dvije pomoćne, dvokatne, nekada gospodarske zgrade, te perivoj. Cilj rada je analizirati sklop dvorca Battyhány, povijest njegove izgradnje i vlastelinstva te njegovo recentno restauriranje i revitalizaciju u Restauratorski centar Ludbreg, čime su grad Ludbreg i njegova okolica postali značajno središte za razvoj kulture, znanosti, gospodarstva i turizma.

Dvorac je nastao uz rijeku Bednju, na mjestu nekadašnjeg antičkog naselja „Iovia“ i slavenskog gradišta, a prvi put se spominje kao srednjovjekovni burg („Castrum de Ludbreg“), u pisanom izvoru iz 1320. godine. Vlasnici dvorca često su se mijenjali te su ostavili trag u njegovom izgledu, o čemu svjedoče pisani izvori i restauratorska istraživanja. U prvoj polovici 14. stoljeća, kao vlasnik posjeda Ludbreg pojavljuje se Nikola Ludbreški, a od 1359. godine posjedom vlada hrvatski ban Ivan Chuz. Od druge polovice 15. stoljeća, vlasnik je bio plemićki sudac Bernard Thuróczy, čija je obitelj vladala područjem nešto manje od 200 godina. U razdoblju renesanse, zbog ratovanja s Turcima, stari kašteli doživjeli su pregradnju, a novi su građeni. Tijekom 16. stoljeća, upravo je u Ludbregu izveden najreprezentativniji renesansni zahvat, kojim je srednjovjekovna utvrda preuređena u renesansni kaštel. Dograđen je vanjski zid s oblim kulama, a u atriju, rastvorenim arkadama uređeni su hodnici. U 17. stoljeću Ludbreg je prešao u vlasništvo obitelji Erdödy, a polovicom 18. stoljeća postao je posjed obitelji Batthyány. To je razdoblje karakteristično po preoblikovanju fortifikacijskih građevina u raskošno uređene dvorce, što je ostvareno i u Ludbregu. Godine 1745. Ludovik Batthyány započeo je radikalnu obnovu tadašnjeg srednjovjekovno-renesansnog kaštela, čiji je izgled u određenoj mjeri sačuvan do danas. Angažirani gradački arhitekt Josef Hueber, preoblikovao je pročelje i interijer, podigao novo ulazno krilo te izgradio dvije posebne gospodarske zgrade. Iako je starija građevna struktura ostala sačuvana u velikoj mjeri, kao i tradicionalni tlocrt s četiri krila, u intervenciji su ostvarena bitna obilježja baroknog stila, kao što je aksijalno postavljanje glavnog portala i veže na novom, južnom krilu i reprezentativno oblikovanje glavnog stubišta, dok je pročelje, s naglaskom na centralnom rizalitu i osi otvora, suzdržano dekorirano, pa djeluje kao da je

klasicistički koncipirano. Posebno je raskošno uređena dvorska kapela, koja dvorcu daje osobitu arhitektonsku kvalitetu. Majstor iz Kaniže, Michael Peck, 1753. godine u kapeli je oslikao zidne slike s prikazom čudesnog događaja pretvorbe vina u Krv Kristovu. Naime, u kapeli se 1411. godine navodno dogodilo to čudo, koje je papa Leon X. 1513. godine utvrdio bulom i time Ludbreg proglasio mjestom zavjeta Svetoj Krvi i oprostom grijeha, prošteništem i svetištem.
Godine 1762., u prizemlju zapadne gospodarske zgrade, tri su prostorije, koje su naknadno dobile namjenu „Vjenčaonice“, oslikane freskama, čije se autorstvo također pripisuje majstoru Pecku, budući da je vidljiva određena srodnost sa zidnim oslikom u dvorskoj kapeli. Na freskama je prikazana iluzionistička rokoko arhitektura, slikana štuko dekoracija i likovi (realistički i mitološki).
Posljednji je gospodar Ludbrega, knez Ladislav Batthyány Strattmann, 1919. godine prodao grad i veleposjed. U 20. stoljeću, dvorski je sklop doživio devastaciju neprimjerenim korištenjem: od 1945. do 1953. godine u dvorcu je boravila Jugoslavenska narodna armija, a poslije toga nekoliko poduzeća, među kojima je najduže boravila tekstilna industrija „Varteks“.

Početkom 1990-ih godina 20. stoljeća, među petnaestak depoa, dvorac Batthyány pružao je najbolje uvjete za čuvanje i zaštitu pokretne kulturne baštine u Hrvatskoj. Sredstvima bavarske vlade, dvorac je cjelovito restauriran, a glavna je zgrada revitalizirana za potrebe Restauratorskog centra za restauriranje baroknih pokretnih spomenika. Bočne gospodarske zgrade također su doživjele prenamjenu: u istočnoj je zgradi smještena srednja škola, dok je u zapadnoj smještena gradska uprava.

2. MATERIJALI I KONCEPT RADA

Pri istraživanju ovog diplomskog rada, koristila sam nekoliko članaka, stručnih tekstova i izvora koji se bave ludbreškim dvorcem Batthyány.

Od korištene literature, potrebno je istaknuti dvije monografije, *Monografiju Ludbreg* (1983.) i *Ludbreg – Ludbreška Podravina* (1997.). U knjizi *Monografija Ludbreg* navodi se prikaz geografskog položaja i zemljopisnih osobina te razvoj Ludbrega. Povjesničar Josip Adamček piše o značajkama Ludbrega u vrijeme feudalizma[1], a autorice Mira Ilijanić i Marija Mirković o urbanom razvoju grada.[2] Ilijanić daje pregled povijesnog razvoja utvrde Ludbreg, zajedno s njezinim vlasnicima, do kraja 17. stoljeća.[3] Govori se i o narodnoj baštini, povijesti školstva, o poznatim ličnostima te o umjetničkom naslijeđu u ovom dijelu Podravine. Mirković piše o graditeljstvu, slikarstvu i kiparstvu Ludbrega i okolice.[4]

Knjiga *Ludbreg – Ludbreška Podravina* rezultat je interdisciplinarnog istraživanja povjesničara umjetnosti, arheologa, etnologa, geografa, arhitekata, fotografa i drugih stručnjaka, koji su, primjenjujući topografsku metodologiju, dokumentirali, interpretirali i valorizirali vrjednije graditeljsko nasljeđe i umjetnički inventar u Ludbregu i njegovoj okolici, od pretpovijesnog do suvremenog doba. Arheolog Željko Tomčić bavi se arheološkom topografijom i toponimijom ludbreške „Iovie“ („Botive“)[5], a povjesničar Hrvoje Petrić društveno-gospodarskim razvojem od srednjeg vijeka do Prvog svjetskog rata.[6] Iz tekstova saznajemo o složenom kontekstu prostora i vremena koji je tijekom povijesti određivao umjetničke pojave i njihove domete u ludbreškom kraju. Povjesničarka umjetnosti Jagoda Marković piše o organizaciji prostora s urbanističkim razvitkom Ludbrega.[7] Nadalje, povjesničarka umjetnosti i arheologinja Katarina Horvat-Levaj i Darja Radović Mahečić bave se graditeljskom baštinom na ovom prostoru: Horvat-Levaj

[1] Josip Adamček, „Ludbreg i njegova okolica u doba feudalizma“, u: *Monografija Ludbreg*, Ludbreg: Narodno sveučilište Ludbreg, 1983., str. 81–123.
[2] Mira Ilijanić i Marija Mirković, „Urbani razvoj Ludbrega“, u: *Monografija Ludbreg*, Ludbreg: Narodno sveučilište Ludbreg, 1983., str. 131–136.
[3] Mira Ilijanić. „Kratak pregled povijesnog razvoja tvrđe Ludbreg i njenih gospodara do kraja 17. st.“, u: *Monografija Ludbreg*, Ludbreg: Narodno sveučilište Ludbreg, 1983., str. 123–131.
[4] Marija Mirković, „Graditeljstvo, slikarstvo i kiparstvo Ludbrega i okolice“, u: *Monografija Ludbreg*, Ludbreg: Narodno sveučilište Ludbreg, 1983.a, str. 153–159.
Marija Mirković, „Zidno slikarstvo i ostala oprema prostora“, u: *Monografija Ludbreg*, Ludbreg: Narodno sveučilište Ludbreg, 1983.b, str. 168–172.
[5] Željko Tomičić, „Arheološka topografija i toponimija (Iovia – Botivo – Ludbreg)“, u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina,* Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1997, str. 21–41.
[6] Hrvoje Petrić, „Društveni i gospodarski razvoj od srednjeg vijeka do Prvog svjetskog rata“, u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina,* Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1997, str. 43–63.
[7] Jagoda Marković, „Urbanistički razvoj Ludbrega“, u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina,* Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1997., str. 71–79.

analizira profanu i sakralnu[8], a Radović Mahečić stambenu i javnu arhitekturu.[9] Marija Mirković piše o zidnim i stropnim oslicima drvenih crkava, o izgradnji i opremanju baroknih i barokiziranih crkava i o zidnom slikarstvu u XIX. stoljeću te o autorima zidnih slika, pri čemu navodi podatak da je najstarija, nama poznata, barokna svodna slika upravo ona u kupoli dvorske kapele sv. Križa u Ludbregu.[10] Drugim dijelom knjige, pod nazivom „Katalog naselja", nastojalo se topografski evidentirati umjetničku baštinu i nasljeđe.[11]

U časopisu *Podravski zbornik* (1975.–2021.) objavljeno je mnogo članaka koji se na različite načine bave temom ovog rada. Venija Bobnjarić-Vučković, konzervatorska savjetnica u Restauratorskom odjelu Ludbreg, piše o Restauratorskom centru Ludbreg i njegovim aktivnostima od osnivanja, pa do prvog desetljeća 21. stoljeća.[12] Također, ista je autorica dala temeljitu analizu arhitekture dvorca Batthyány, uz pregled njegovog graditeljskog razvoja.[13] Osnutkom i aktivnostima Restauratorskog centra Ludbreg bavi se i profesor likovnih umjetnosti i konzervator-restaurator, Velimir Ivezić.[14] Osim u *Podravskom zborniku,* rad mu je objavljen i u *Radovima Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin.*[15] O zidnom osliku u prostorijama „Vjenčaonice", u zapadnoj zgradi sklopa dvorca Batthyány, piše Adela Filip.[16] Dragutin Feletar, Hrvoje Petrić i Marija Winter bave se poviješću Ludbrega i ludbreške Podravine,[17] a Ivan

[8] Katarina Horvat-Levaj, „Utvrde i dvorci", u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*, (ur.) Katarina Horvat-Levaj i Ivanka Reberski, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1997., str. 91–101.
Katarina Horvat-Levaj, „Sakralna arhitektura", u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina.* Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, (ur.) Katarina Horvat-Levaj i Ivanka Reberski, 1997, str. 121–138.
[9] Darja Radović Mahečić, „Stambena i javna arhitektura", u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina,* Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1997, str. 105–119.
[10] Marija Mirković, „Starije zidno slikarstvo", u: *Ludbreg - Ludbreška Podravina,* (ur.) Katarina Horvat-Levaj i Ivanka Reberski, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1997., str. 159–173.
[11] „Katalog naselja: Ludbreg", u: *Ludbreg - Ludbreška Podravina*, (ur.) Katarina Horvat-Levaj i Ivanka Reberski, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1997., str. 213–248.
[12] Venija Bobnjarić-Vučković, Restauratorski centar Hrvatskog restauratorskog zavoda u Ludbregu (1994.–2014.), u: *Podravski zbornik* 41 (2015.), str. 228–230.
Venija Bobnjarić-Vučković, „Aktivnosti u Restauratorskom centru Ludbreg 2004.–2008.", u: *Podravski zbornik* 34 (2008.), str. 46–54.
Venija Bobnjarić-Vučković, „Restauratorski centar Ludbreg", u: *Podravski zbornik* 21 (1995.), str. 119–122.
[13] Venija Bobnjarić-Vučković, „Arhitektura dvorca Batthyany u Ludbregu", u: *Podravski zbornik* 16 (1990.), str. 64–81.
[14] Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg, 1994.–2004.", u: *Podravski zbornik* 30 (2004.), str. 49–56.
Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg: most između prošlosti i sadašnjosti". u: *Podravski zbornik* 26/27 (2000./2001.), str. 190–205.
[15] Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg – projekt hrvatskih i bavarskih stručnjaka", u: *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin* 10–11 (1998.), str. 495–514.
[16] Adela Filip, „Konzervatorsko-restauratorski radovi na zidnom osliku u vjenčaoni u Ludbregu", u: *Podravski zbornik* 35 (2009.), str. 20–30.
[17] Dragutin Feletar i Hrvoje Petrić, „O ludbreškoj Podravini sredinom 18. stoljeća", u: *Podravina* 3/5 (2004.), str. 53–69.
Hrvoje Petrić, „Ludbreg i ludbreška podravina u srednjem vijeku", u: *Podravski zbornik* 21 (1995.), str. 29–36.
Hrvoje Petrić, „Ludbreg i ludbreška podravina u novom vijeku", u: *Podravski zbornik* 22 (1996.), str. 85–94.
Marija Winter, „Ludbreški grad i njegovi gospodari", u: *Podravski zbornik* 6 (1980.), str. 357–369.

Bočkaj, ludbreški župnik, postankom ludbreškog svetišta Krvi Isusove.[18] Ludbrešku dvorsku kapelu sv. Križa s povijesnog i povijesnoumjetničkog stajališta obrađuje Ivan Srša.[19] Povjesničar i geograf Milivoj Dretar piše o nastanku i restauriranju perivoja dvorca Batthyány.[20]

U katalogu izložbe, pod nazivom *Ars et Virtus. Hrvatska–Mađarska. 800 godina zajedničke kulturne baštine* (2020.), objavljeni su tekstovi koji predstavljaju hrvatsko-mađarsku kulturnu i povijesno-umjetničku vezu. Marina Bagarić, Dubravka Botica i Boris Dundović pišu o likovnoj baštini ugarskoga plemstva u Hrvatskoj.[21]

Nadalje, u knjizi *Ludbreg* (1984.), Igor Karaman i Dragutin Novak pišu o privrednom razvoju Ludbrega i njegove okolice u 19. i 20. stoljeću.[22] Franjo Novak piše o urbanističkom razvoju (2007.)[23], a o povijesti Ludbrega piše Marija Winter u knjizi *Iz povijesti Ludbrega i okolice* (2000.).[24]

O karakteristikama barokne arhitekture, koristila sam knjigu Katarine Horvat-Levaj (2015.)[25], a o zidnom slikarstvu u kontinentalnoj Hrvatskoj, tekst Marije Mirković (2003.).[26] Povjesničar umjetnosti Vladimir Marković piše o karakterističnim svojstvima baroknih dvoraca u Hrvatskoj, pri čemu se fokusira na značenje kula i tornja u njihovoj organizaciji te na odnos između arhitekture dvorca i pejzaža (1987.).[27] U knjizi *Barokni dvorci Hrvatskog zagorja*

[18] Ivan Bočkaj, „Postanak Ludbrega i ludbreškog svetišta Krvi Isusove“ (Zavjet Hrvatskog sabora: Jeruzalemska kapelica Groba Isusa u Ludbregu (pretisak iz časopisa 'Sveta zemlja', 1940.))“, u: *Podravski zbornik* 21 (1995.), str. 100–110.
[19] Ivan Srša, „Ludbreška dvorska kapela sv. Križa“, u: *Podravski zbornik* 32 (2006.), str. 60–73.
[20] Milivoj Dretar, „Perivoj dvorca Batthyany“, u: *Podravski zbornik* 42 (2016.), str. 217–220.
[21] Marina Bagarić, Dubravka Botica, Boris Dundović, „Likovna baština ugarskoga plemstva u Hrvatskoj“, u: *Ars et Virtus. Hrvatska–Mađarska. 800 godina zajedničke kulturne baštine,* katalog izložbe (Zagreb, Galerija Klovićevi dvori, 24. 9.–22. 11. 2020., Budimpešta, Mađarski nacionalni muzej, 16. 12. 2020.–15. 3. 2021.), (ur.) Marina Bagarić, Dragan Damjanović, Iva Sudec Andreis, Petra Vugrinec, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2020, str. 183–211.
[22] Igor Karaman, „Privredni razvitak mjesta i okoline Ludbrega 1848–1918.“, u: *Ludbreg*, Ludbreg: Skupština općine Ludbreg, 1984, str. 243–257.
Dragutin Novak, „Privredni razvoj općine Ludbreg od 1945. do 1980. godine“, u: *Ludbreg*, Ludbreg: Skupština općine Ludbreg, 1984., str. 371–413.
[23] Franjo Novak, *Ulice Ludbrega*, Ludbreg: Pučko otvoreno učilište „Dragutin Novak“, 2007.
[24] Marija Winter, *Iz povijesti Ludbrega i okolice*, (ur.) Dragutin Feletar i Hrvoje Petrić, Koprivnica: Nakladna kuća „Dr. Feletar“, 2000.
[25] Katarina Horvat-Levaj, *Barokna arhitektura*, Zagreb: Naklada Ljevak. 2015.
[26] Marija Mirković, „Zidno slikarstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj“, u: *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost*, sv. III. *Barok i prosvjetiteljstvo (XVII – XVIII. stoljeće)*, ur. Ivan Golub, Zagreb, Školska knjiga, 2003., str. 663–674.
[27] Vladimir Marković, „O baroknim dvorcima u Hrvatskoj (dvije skice)“, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 11 (1987.), str. 143–157.

(1995.) isti autor piše o karakteristikama dvoraca iz razdoblja baroka.[28] O arhitektu Hueberu piše povjesničarka umjetnosti Dubravka Botica (2021.).[29]

O tradiciji izgradnje ladanjske arhitekture, tipologiji i obilježjima dvoraca i perivoja u sjevernoj Hrvatskoj, koristila sam tekstove Mladena Obada Šćitarocija i Bojane Bojanić Obad Šćitaroci objavljene u *Zagorskoj enciklopediji* (2017.),[30] i tekst objavljen u časopisu „Kaj" (2020.), u kojem autori opisuju današnje stanje dvoraca u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, navode razloge njihovog lošeg stanja i otežanog održavanja te govore o suvremenom korištenju dvoraca.[31] Mladen Obad Šćitaroci autor je knjige *Perivoji i dvorci Hrvatskog zagorja* (1989.), u kojoj je poglavlje posvetio i ludbreškom dvorcu.[32] Isti autor piše tekst o tradiciji dvoraca u Hrvatskoj, koji je objavljen u publikaciji međunarodnog znanstveno-stručnog skupa pod nazivom *Suvremeno korištenje i kreativno upravljanje dvorcima, kurijama i ljetnikovcima* (2005.). Taj je skup ostvaren u sklopu međunarodnog projekta *Villas, stately homes and castles – compatible use, valorisation and creative management* (2004.-2006.) i u sklopu znanstvenoistračivačkog projekta Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (*Urbanistočko i perivojno naslijeđe Hrvatske kao dio europske kulture*). U tom tekstu, Obad Šćitaroci piše i o izvornoj namjeni i prenamjeni dvoraca tijekom povijesti, o propadanju i vrednovanju te o stanju i suvremenom korištenju dvoraca u Hrvatskoj.[33] Također, u uvodnom dijelu iste publikacije autor

[28] Vladimir Marković, *Barokni dvorci Hrvatskog zagorja,* Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1995.
[29] Dubravka Botica, „Josef Hueber (*1715, Wien–†1787, Graz) Ein Architekt zwischen Graz und Warasdin", u: *Wie südosteuropäisch ist Graz? 50 Jahre Südosteuropäische Geschichte und 150 Jahre Slawistik an der Universität Graz,* (ur.) Tischler-Hofer, Ulrike, Graz–Beč: Leykam, 2021., str. 89–102.
[30] Mladen Obad Šćitaroci i Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, „Dvorci", u: *Zagorska enciklopedija*, (ur.) Božidar Brezinščak Bagola, Ivan Cesarec, Mladen Klemenčić, Zagreb: Hrvatski leksikografski zavod, 2017.a, str. 180–186.
Mladen Obad Šćitaroci i Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, „Perivoji", u: *Zagorska enciklopedija*, (ur.) Božidar Brezinščak Bagola, Ivan Cesarec, Mladen Klemenčić, Zagreb: Hrvatski leksikografski zavod, 2017.b, str. 662–665.
[31] Mladen Obad Šćitaroci i Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, „Dvorci u časopisu Kaj u pet desetljeća (1968.–2018.) – od romantičnog pogleda na dvorce i njihove vlasnike do propadanja i zanemarivanja – pogled u budućnost", u: *Pola stoljeća časopisa Kaj u Hrvatskoj znanosti i kulturi – radovi znanstvenog skupa uz 50-letnicu časopisa Kaj i 45-letnicu Kajkavskoga spravišča* (Zagreb, Društvo hrvatskih književnika, 27. 11. 2018.), Kaj 5–6 (2020.), str. 115–136.
[32] Mladen Obad Šćitaroci, „Ludbreg", u: *Perivoji i dvorci Hrvatskog zagorja*, (ur.) Ive Mažuran, Zagreb: Školska knjiga, 1989.
[33] Mladen Obad Šćitaroci i Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, „Dva tisućljeća tradicije dvoraca, vila i zamkova na tlu Hrvatske", u: *Suvremeno korištenje i kreativno upravljanje dvorcima, kurijama i ljetnikovcima* (Zagreb, 10. 11. 2005.), (ur.) Mladen Obad Šćitaroci, Zagreb: Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2005., str. 17–39.

piše o važnosti projekta „Villas“ za Hrvatsku.[34] U tekstu iz 2017. godine, predlaže modele za revitalizaciju i unaprjeđenje kulturnog naslijeđa u kontekstu projekta „Urbanizam naslijeđa“.[35]

Od internetskih izvora, koristila sam mrežnu stranicu Grada Ludbrega[36], Turističke zajednice grada Ludbrega[37], Svetišta Predragocjene Krvi Kristove – Ludbreg[38], Hrvatske enciklopedije[39] i portal za održivi razvoj i uspješnu zajednicu „Ekovjesnik“[40].

Također, obavila sam i terensko istraživanje dvorca kako bih provela temeljitu analizu njegovih arhitektonskih dijelova, koje sam zabilježila fotoaparatom, ali i kako bih utvrdila trenutno stanje dvorca.

Rad „Dvorac Batthyány u Ludbregu – od izgradnje do danas“ podijeljen je u nekoliko cjelina. Na početku rada govorit će se o gradu Ludbregu, o njegovom položaju, legendi o postanku imena te o njegovom osnutku i razvoju kroz povijesna razdoblja, budući da se grad smatra jednim od najstarijih naselja u Hrvatskoj kojemu možemo pratiti kontinuitet. Nadalje, prikazat će se povijest ludbreškog vlastelinstva, koja obuhvaća kronološki prikaz pojedinaca i plemićkih obitelji, koje su obilježile povijest dvorca i koje su odgovorne za transformacije izvršene na njemu. Slijedit će prikaz građevinskog razvoja sklopa dvorca Batthyány, kojeg možemo pratiti putem sačuvanih pisanih dokumenata, ali i preko arheoloških ostataka i obavljenih restauratorskih istraživanja. Poglavlje je podijeljeno na nekoliko potpoglavlja kako bi se lakše mogao pratiti razvoj i promjene koje su se dogodile na dvorskom sklopu.

Središnji dio rada predstavlja analizu sklopa dvorca Batthyány, u kojoj će se opisati prostorna organizacija i pročelja na glavnoj zgradi dvorca, kao i na dvjema bočnim, gospodarskim zgradama, uz opis zidnog oslika u prostorijama „Vjenčaonice“ u zapadnoj zgradi. Govorit će se o čudesnom događaju Pretvorbe vina u Krv Kristovu i o povijesti selidbe svete relikvije te o kapeli Presvete Krvi Kristove, nakon čega će slijediti opis arhitekture i zidnih oslika u dvorskoj kapeli, s raspravom o njihovom autorstvu. Prije prikaza nastanka i razvoja te

[34] Mladen Obad Šćitaorici, „Uvod – Važnost projekta Villas za Hrvatsku“, u: *Suvremeno korištenje i kreativno upravljanje dvorcima, kurijama i ljetnikovcima* (Zagreb, 10. 11. 2005.), (ur.) Mladen Obad Šćitaroci, Zagreb: Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2005., str. 10–11.
[35] Mladen Obad Šćitaroci, „Modeli revitalizacije i unaprjeđenja kulturnog naslijeđa u kontekstu istraživačkoga projekta urbanizam naslijeđa“, u: *Modeli revitalizacije i unaprjeđenja kulturnog naslijeđa – multidisciplinarni dijalog, zbornik radova znanstvenog kolokvija*, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2017., str. 12–15.
[36] *Grad Ludbreg*, https://ludbreg.hr/o-ludbregu/ (pregledano 21.3.2021.).
[37] *Turistička zajednica grada Ludbrega*, https://visitludbreg.hr/ (pregledano 20.3.2021.).
[38] *Svetište Predragocjene Krvi Kristove – Ludbreg*, http://www.svetiste-ludbreg.hr/ (pregledano 5.11.2021.).
[39] *Hrvatska enciklopedija.* Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., https://enciklopedija.hr/.
[40] *Ludbreg: Uređuje se perivoj dvorca Batthyany*, Ekovjesnik, 2020., https://www.ekovjesnik.hr/clanak/3581/ludbreg-ureduje-se-perivoj-dvorca-batthyany (pregledano 20.3.2021.).

restauracije perivoja uz dvorac Batthyány, govorit će se o perivojnoj arhitekturi u sjeverozapadnoj Hrvatskoj.

Posljednji dio rada bavit će se temom restauriranja i revitaliziranja dvoraca. Govorit će se o razlozima otežane obnove u Hrvatskoj, o suvremenim načelima revitalizacije i unaprjeđenju dvoraca, uz predstavljanje dvaju projekata, „Villas, stately homes and castles – compatible use, valorisation and creative management“ i „Urbanistički i prostorni modeli za oživljavanje i unaprjeđenje kulturnoga naslijeđa“, čiji su ciljevi, među ostalima, unaprijediti dosadašnju metodologiju restauriranja dvoraca i utvrditi prihvatljivu strategiju njihove prenamjene. Za lakše razumijevanje, prethodno će se navesti definicija dvorca, opisat će se izgradnja dvoraca u sjevernoj Hrvatskoj i mijenjanje njihovih arhitektonskih i stilskih obilježja, zatim će biti riječ o veličinama, tlocrtima, dvorskim kapelama, interijerima i pročeljima dvoraca, s navedenim hrvatskim primjerima. Osvrnut ću se na temu propadanja i zapuštanja dvoraca, koje je započelo sredinom 19. stoljeća, a bit će riječi i o razlozima lošeg stanja dvoraca u Hrvatskoj. Nakon toga, slijedit će poglavlje koje će se fokusirati na restauriranje i revitalizaciju dvorca Batthyány u Ludbregu. Navest ću okolnosti u kojima je nastala ideja za projekt Restauratorskog centra Ludbreg i kako je projekt na kraju realiziran, nakon čega će biti riječi o građevinskim radovima provedenima na dvorcu kako bi bio prikladan i primjeren za novu namjenu.

3. O GRADU LUDBREGU

3.1. Smještaj

Grad Ludbreg smješten je u sjeverozapadnom dijelu Hrvatske, na području gornje Podravine, u istočnom dijelu Varaždinske županije, na lijevoj obali rijeke Bednje. Nalazi se na nadmorskoj visini od 157 metara, a zaštićen je i zatvoren brežuljcima Kalničke i Topličke gore. Razvio se na križištu putova, koje su još u 1. tisućljeću prije Krista zacrtali prastanovnici ovog prostora – Panonci, a u 6. godini poslije Krista ovo su područje nastanili Rimljani.[41]

Iz Ludbrega vode nekoliko cestovnih pravaca: pravac dolinom Bednje prema Varaždinskim Toplicama i Novom Marofu, koji se veže na Magistralnu cestu Zagreb–Varaždin regionalnog značenja, Podravska cesta prema Varaždinu i Koprivnicu superregionalnog značenja, pravci subregionalnog značenja prema Legradu i Prelogu te pravac prema prikalničkim selima.[42]

Budući da se brojni svjetski gradovi nalaze na koncentričnim krugovima, čije se središte nalazi u Ludbregu, prema lokalnoj legendi, Ludbreg se smatra centrom svijeta (prvi krug: Varaždin–Čakovec–Koprivnica, drugi: Zagreb–Maribor–Kaposvar, treći: Beč–Budimpešta–Trst, itd.).[43] Na glavnom ludbreškom trgu nalazi se točka koja označava središte svijeta.[44]

[41] *Položaj Ludbrega.* Grad Ludbreg, https://ludbreg.hr/o-ludbregu/ (pregledano 21.3.2021.).
Povijesne značajke Ludbrega. Grad Ludbreg, https://ludbreg.hr/o-ludbregu/ (pregledano 21.3.2021.).
[42] Isto.
[43] *Legenda o centru svijeta.* Turistička zajednica grada Ludbrega, https://visitludbreg.hr/ (pregledano 20.3.2021.).
[44] https://ludbreg.hr/ (pregledano 25.3.2021.).

Slika 1. Plan grada Ludbrega

3.2. Legenda o nastanku imena Ludbreg

O postanku imena Ludbreg postoji nekoliko legendi. Prvu od njih, prema ludbreškom župniku Ivanu Bočkaju, zapisao je mađarski povjesničar Thallocy u rukopisu koji se nalazio u obiteljskom arhivu Batthyányjevih u gradu Körmendu (hrv. Kirmied). Legenda spominje plemića Lodbringa iz Burgundije, koji je oko 1100. godine, u vrijeme prvoga križarskoga rata (1096.–1099.), utemeljio ludbreški grad i vlastelinstvo. Tako su stanovnici grada isprva mjesto naselja izgovarali Ludbring, ali s godinama Ludbreg je poprimio svoj naziv koji se koristi i danas. Iako ne postoje dokazi koji bi potvrdili ovu legendu, moguće je da su se križari kretali ovim krajem.[45]

Druga legenda govori o ženi zapovjednika koja je svaki dan šetala po brežuljku Kalničkog obronka. Prilikom jedne šetnje, primijetila je četu Turaka kako prilazi gradu. Jedan Turčin približio se ženi, a ona se od straha onesvijestila i ispustila dijete iz ruke te se ono skotrljalo niz brijeg. Nakon što je žena došla k sebi, izgovorila je kletvu: „Prokleti taj ludi bijeg!“, po kojoj je naselje dobilo ime. Međutim, o ovoj priči ne postoje pisani dokazi.[46]

[45] Usp. Hrvoje Petrić, „Ludbreg i ludbreška podravina u srednjem vijeku“, 1995., str. 30.
[46] *Odakle ime Ludbreg?*. Grad Ludbreg, https://ludbreg.hr/o-ludbregu/ (pregledano 21.3.2021.).
Usp. Marija Winter, „Ludbreški grad i njegovi gospodari“, 1980., str. 357.

3.3. Povijest Ludbrega – osnutak i razvoj

Grad Ludbreg smatra se jednim od najstarijih naselja u Hrvatskoj, kojemu kontinuitet možemo pratiti od antike, pa sve do suvremenog doba.

a) Ludbreg u starom vijeku

Između 6. i 9. godine nove ere, Rimljani su na mjestu današnjeg Ludbrega podigli antičko naselje pod imenom „Iovia Botivo“. Naselje je cestom bilo povezano sa Varaždinskim Toplicama (Aquae Iasae), a kroz njega je prolazila i važna prometnica koja je povezivala Ptuj (Poetoviju) i Osijek (Mursu), dva velika centra provincije Panonije. Također, u Ludbregu je važan bio i cestovni mostovni prijelaz preko rijeke Bednje. U ranocarsko doba, Iovija je bila naselje „zgusnutog tipa“, omeđeno obrambenim zidom te se pretpostavlja da je bila vojno uporište jednostavne kvadratne sheme. U vrijeme careva Trajana (98. godina) i Hadrijana (117. godina), Iovija je dosegnula procvat zahvaljujući povećanju civilnog stanovništva, jačanju trgovine te uspostavljanjem mira u osvojenom prostoru do limesa na Dunavu, čime je postala dijelom zaleđa limesa. Tijekom 4. stoljeća, Iovija je bila značajno ranokršćansko središte, što dokazuje sudjelovanje biskupa Amantiusa iz Iovije 381. godine na koncilu u Akvileji, pa je pretpostavka da je Iovija bila sjedište biskupije. Iako biskupska crkva još uvijek nije nađena arheološkim istraživanjima, pretpostavlja se da je bila smještena na području današnje ludbreške župne crkve.[47]

Prodiranjem Vizigota, Alana i Huna te Ostrogota i Langobarda na područje Podravine, struktura kasnoantičkih društva se uništila. Oko 600. godine, na ovaj prostor dolaze Slaveni i Avari koji razaraju Ioviju, kao i ostale antičke gradove u Panoniji. U periodu od 4. stoljeća, kada je Iovija propala u velikoj seobi naroda, pa do 7. stoljeća, pronađena je mala količina arheoloških nalaza, tek kasnoantički grob i jedan ženski pojedinačni grob.[48]

b) Ludbreg u srednjem vijeku

Tijekom srednjeg vijeka, u blizini Iovije nalazila su se četiri slavenska gradišta, omeđena jarkom, koji je bio ispunjen vodom, i bedemima, koji su bili napravljeni od zemlje izbačene iz

[47] Usp. Hrvoje Petrić, „Ludbreg i ludbreška podravina u srednjem vijeku“, 1995., str. 29, 33.
Usp. Željko Tomičić, „Arheološka topografija i toponimija (Iovia – Botivo – Ludbreg)“, 1997, str. 30.
[48] Isto.

jarka i učvršćeni plotom i daskama. Winter navodi da se „jedno gradište smjestilo podno obližnjeg brijega Filipsberga, tamo gdje je danas ribnjak. Drugo, na desnoj obali Bednje, otprilike pola kilometra udaljeno od današnjeg ludbreškog staroga grada u pravcu sjeveroistoka. Treće je na lijevoj obali Bednje – zapadno od sela Sigeca, a na četvrtom, koje narod još danas zove gradišće izgrađena je srednjovjekovna ludbreška tvrđava.“[49] Dakle, od četiriju gradišta, jedno je bilo najsigurnije te se na njemu razvio današnji stari grad Ludbreg.

Pronađena srebrna sljepoočničarka u cinktoru župne crkve u Ludbregu, koja potječe iz 10. do početka 11. stoljeća, potvrđuje kontinuitet življenja na prostoru nekadašnje Iovije. Ta sljepoočničarka najvjerojatnije potječe iz groba te je mogući dokaz da je uz crkvu postojalo ranosrednjovjekovno groblje. Uz to, u Ludbregu je pronađena cjelovita mala posuda na desnoj obali Bednje i mnogo ulomaka slavenskog podrijetla, koji su nastali u 12. stoljeću.[50]

O povijesti samog naselja nema pisanih dokumenata sve do polovice 13. stoljeća. U pisanom dokumentu, Ludbreg se prvi put spominje 1317. godine („magister Nicolaus de Ludbreg“), dok se sama tvrđava Ludbreg („propre castrum de Ludbreg“) spominje 1320. godine. Prema popisu župa Zagrebačke biskupije arhiđakona Ivana iz 1334. godine, saznajemo da se uz utvrdu Ludbreg utemeljilo selo sa crkvom sv. Trojstva („ecclesia sancte trinitatis“), koja je, prema Bočkaju, utemeljena još 1300. godine, što nam govori da je već tada Ludbreg bio čuveno mjesto.[51] Godine 1373., u Ludbregu je osnovan i franjevački samostan, što nam govori da je Ludbreg već tada imao značajke gradskog naselja, a predstavljao je možda i značajnije gradsko naselje barem u ovom dijelu Hrvatske.[52]

Jezgra utvrde Ludbreg vjerojatnije je nastala na prostoru „Iovie“ još u 13. stoljeću.[53] Takav smještaj omogućavao je nadziranje i osiguravanje postojeće ceste, u ovome slučaju, križište ceste Varaždin – Koprivnica sa cestom koja je prolazila Međimurjem do Varaždinskih Toplica i dalje na jugozapad, i osiguravanje nesmetane komunikacije u mirnim razdobljima.[54]

Prema Željku Tomičiću, na vrijeme nastanka utvrde u 13. stoljeću upućuje i sam naziv Ludbreg. Naime, naziv je nastao početkom 7. stoljeća, kada Iovija doživljava promjenu naziva u toponim

[49] Usp. Marija Winter, „Ludbreški grad i njegovi gospodari“, 1980., str. 357.
[50] Usp. Hrvoje Petrić, „Ludbreg i ludbreška podravina u srednjem vijeku“, 1995., str. 29–30.
[51] Usp. Hrvoje Petrić, „Društveni i gospodarski razvoj od srednjeg vijeka do Prvog svjetskog rata“, 1997., str. 44.
Usp. Marija Winter, *Iz povijesti Ludbrega i okolice*, 2000., str. 57.
Usp. Ivan Bočkaj, „Postanak Ludbrega i ludbreškog svetišta Krvi Isusove“ (Zavjet Hrvatskog sabora: Jeruzalemska kapelica Groba Isusa u Ludbregu (pretisak iz časopisa 'Sveta zemlja', 1940.))“, 1995., str. 102.
[52] Usp. Mira Ilijanić i Marija Mirković, „Urbani razvoj Ludbrega“, 1983., str. 132.
Usp. Hrvoje Petrić, „Ludbreg i ludbreška podravina u srednjem vijeku“, 1995., str. 34.
[53] Usp. Željko Tomičić, „Arheološka topografija i toponimija (Iovia – Botivo – Ludbreg)“, 1997, str. 36–37.
[54] Usp. Hrvoje Petrić, „Ludbreg i ludbreška podravina u srednjem vijeku“, 1995., str. 30.

„Botivo“, koji se zadržao do ranoslavenskih doseljavanja, pa sve do druge polovice 13. stoljeća, dok sam naziv Ludbreg označava potrebu okupljanja mnoštva ljudi za vrijeme opasnosti na sigurnim povišenim mjestima (ljud(i) + brijeg). Godine 1242. Tatari (Mongoli) su provalili na prostore srednjovjekovne Slavonije, pa je ludbreško stanovništvo pobjeglo na Kalničko gorje. Nakon što je opasnost prešla, ljudi su se vratili u naselje, a toponim se zadržao. Tada je kralj Bela IV. naredio izgradnju utvrđenih gradova i burgova, pa je prema tome, utvrda Ludbreg mogla nastati već nakon 1242. godine.[55]

Nadalje, u dokumentu iz 1360. godine, kojim je Ivan Čuz postao vlasnikom ludbreškog vlastelinstva, nalazi se popis sela koja su tada pripadala vlastelinstvu (Sigetec, Globočec, Segovina, Poljanec, Lonka, Črnoglavec, Hrastovsko, Podgrađe, Serafinovec, Pongračovec, Korduševec, Ivanušovec, Dujmovec i Sveti Đurđ). Osim sela, navodi se i brod na rijeci Dravi te mitnica na rijeci Bednji.

Iz 1382. godine postoji opis granica ludbreškog vlastelinstva, koji dokazuje da je tada vlastelinstvo obuhvaćalo veći teritorij nego u kasnijim vremenima:[56]

„Vlastelinstvo je na širokom području izlazilo na Dravu. Njegova je međa zatim na zapad išla potokom Strug, zaobilazila ribnjak Selsko blato i izlazila na potok Krog. Međa je onda prolazila pokraj sela u kojem se nalazila kapela Sv. Nikole i izbijala na rijeku Plitvicu. Otuda je izlazila na rijeku Bednju. Kod sela Ketel, koje je pripadalo vlastelinstvu Rasinja, odvajala se od Bednje i išla cestom Križovljan-Ludbreg, a s te ceste se spuštala do potoka Segovine, zaobilazila posjede plemića od Ebreša i zatim se dizala na sjever prema Dravi. Ludbreškom vlastelinstvu je tada pripadao dio zemalja posjeda Sveti Petar.“[57]

U 15. stoljeću, za vrijeme vladavine Bernardina Thuróczyja, Ludbreg je postao prošteništе poznato po čudotvornoj pretvorbi vina u krv Kristovu, koje se dogodilo 1411. godine u dvorskoj kapelici ludbreškog vlastelinstva. Relikvija se dugo čuvala u gradu, a događaj se obznanio i papi u Rimu. Bernardin je, kao pokrovitelj ludbreške župe, sastavio komisiju da ispita taj događaj, kojeg je papa Leon X. 1513. godine potvrdio bulom, nakon što je njegov prethodnik, papa Julie II., proglasio krv istinitom i osnovao svetište kao centar hodočašća u Ludbregu.[58]

[55] Usp. Željko Tomičić, „Arheološka topografija i toponimija (Iovia – Botivo – Ludbreg)“, 1997, str. 36–37.
[56] Isto.
[57] Hrvoje Petrić, „Ludbreg i ludbreška podravina u srednjem vijeku“, 1995., str. 31. prema Josip Adamček, „Ludbreg i njegova okolica u doba feudalizma“, 1983., str. 82.
[58] Vidi više u poglavlju „Događaj čuda Pretvorbe Krvi Kristove“ (str. 63–69)
Usp. Marija Winter, „Ludbreški grad i njegovi gospodari“, 1980., str. 360.
Usp. Katarina Horvat-Levaj, „Sakralna arhitektura“, 1997.b, str. 125– 126.

Proštenište je imalo utjecaj na nastanak trgovišta kao ludbreškog gradskog naselja, koje se 1461. godine spominje u oporuci Jurja Čuza kao „oppidum Ludbregh“. Iako ne postoje podatci o nastanku trgovišta Ludbreg kao gradskog naselja, Petrić navodi da je to bilo naselje koje se razvilo uz ludbrešku utvrdu vjerojatno još u 13. stoljeću. Na početku 15. stoljeća, ludbreško trgovište sve se jače razvija i ubraja među veća gradska naselja te postaje važno obrtničko i tranzitno mjesto. Broj stanovnika se povećao, a gospodarstvo napredovalo. U 15. i početkom 16. stoljeća, stanovnici trgovišta činili su posebnu skupinu podložnika, koji su popisivani kao „oppidani“. Oni su bili pod vlašću feudalaca, ali su se razdvajali od kmetova po tome što su im vlastelini priznavali status građana („cives“). Već u to vrijeme, naselje ima općinu i suca.[59]

Dozvolu za održavanje sajma davao je vlasnik grada, koji je imao znatne prihode od mostarine i maltarine, odnosno pristojbe koje su feudalci i gradovi ubirali od onih koji su stupali na njihovo zemljište. Winter navodi podatak da su se zagrebački građani, nakon posjete Ludbrega, žalili kralju na bana Bernardina Thuróczyja i bana Gyulaja zbog kršenja njihove slobode ubiranjem daće, na što ih je ban Korvin opomenuo da to više ne čine. Sam taj podatak nam govori kako su ludbreški sajmovi bili razvikani u to doba budući da su ih posjećivali i građani Zagreba. Osim glavnog sajma, koji se održavao na dan posvećen Krvi Isusovoj, održavao se još i „Fašnjački, Cvjetni, Telovski, Škapulirski i Tomaševski sajam“. Također, od 16. stoljeća svake srijede organizirao se sajam.[60]

U prvoj polovici 16. stoljeća, prema poreznim popisima, ludbreško se vlastelinstvo dijelilo na župnu crkvu, trgovište Bernarda Thuróczya i na dio koji je pripadao franjevcima. Također, bilo je razdijeljeno na Gornju i Donju Provinciju.[61]

Budući da u razvijenom srednjem vijeku manjkaju podatci o broju stanovnika, broj župnih crkava pokazuje kolika je otprilike bila gustoća naseljenosti, ali i gospodarska i društvena organiziranost. Prema popisu župa iz 1334. godine, na području ludbreške Podravine postoji šest, 1501. godine pet, a 1574., zbog provala Turaka, samo jedna župa, i to u Ludbregu.[62]

[59] Usp. Hrvoje Petrić, „Ludbreg i ludbreška podravina u srednjem vijeku“, 1995., str. 31–32.
Usp. Josip Adamček, „Ludbreg i njegova okolica u doba feudalizma“, 1983., str. 84.
Usp. Hrvoje Petrić, „Društveni i gospodarski razvoj od srednjeg vijeka do Prvog svjetskog rata“, 1997, str. 44.
[60] Usp. Marija Winter, „Ludbreški grad i njegovi gospodari“, 1980., str. 360.
[61] Usp. Hrvoje Petrić, „Ludbreg i ludbreška podravina u srednjem vijeku“, 1995., str. 31.
[62] Isto, str. 33–34.

Što se tiče obrazovanja, u Ludbregu je u drugoj polovici 14. i cijelom 15. stoljeću franjevački red obrazovao stanovnike grada, što potvrđuju studenti iz Ludbrega koji su pohađali europska sveučilištima već u 15. stoljeću.[63]

c) Ludbreg u novom vijeku

U prvoj polovici 16. stoljeća, za razliku od ostalih gradskih naselja u tom području, Ludbreg je bio dosta napredan, izuzev Varaždina, Koprivnice, Križevca i Gradeca. Uz trgovinu, bio je razvijen obrt kao neagrarna djelatnost.[64]

Godine 1532. ludbreškim krajem prošla je vojska turskog cara Sulejmana I., koja je opustošila i sravnila sa zemlje brojna sela. Naime, cijelo 16. i 17. stoljeće vrijeme je konstantnih provala i borbi s Turcima, a posebno velika pustošenja bila su 1575. i 1576. godine. Godine 1453. Ludbreg postaje obrambena tvrđava u sklopu koprivničke kapetanije, osnovane 1548. za obranu od provale turske vojske iz Slavonije. Godine 1553. Ludbreg je bio uključen u obrambeni vijenac tvrđava, koje uključuju Đakovo, Drnje, Đelekovec, Sv. Petar, Koprivnicu i Rasinju. [65] Popis vojnih posada iz 1576. godine Ludbreg navodi kao utvrdu varaždinske kapetanije, ali već sljedeće godine prelazi u koprivničku kapetaniju.[66]

Dojmljiv je podatak da je sredinom 16. stoljeća Ludbreg imao poštansku postaju, linije Koprivnica–Ludbreg–Varaždin–Graz, koja je služila za komuniciranje vojne postrojbe sa središnjom službom u Grazu i Beču. Pošiljke su prenosili vojnici-konjanici, a sam položaj postaje ucrtan je na karti iz 1775. godine.[67] Prema tome, Ludbreg je predstavljao važno mjesto u obrambenom lancu tvrđava zbog toga što je veliki dio podravske magistrale morao osigurati za nesmetano i sigurno prenošenje važnih vojnih poruka. To nam dokazuje i izjava krajiškog kapetana slavonske krajine, Ivana Ungnad, na hrvatskom saboru, da je Ludbreg važna tvrđava koju treba temeljito obnoviti zbog toga što se „već sama od sebe raspada“. Winter nagađa da je do takvog derutnog stanja utvrde došlo zbog toga što su Ludbregom gospodarile dvije strane:

[63] Isto, str. 35.
[64] Isto, str. 35–36.
[65] Usp. Marija Winter, „Ludbreški grad i njegovi gospodari“, 1980., str. 361.
Usp. Mira Ilijanić i Marija Mirković, „Urbani razvoj Ludbrega“, 1983., str. 131.
Usp. Hrvoje Petrić, „Društveni i gospodarski razvoj od srednjeg vijeka do Prvog svjetskog rata“, 1997, str. 45.
Usp. Hrvoje Petrić, „Ludbreg i ludbreška podravina u novom vijeku“, 1995., str. 85.
[66] Usp. Hrvoje Petrić, „Ludbreg i ludbreška podravina u novom vijeku“, 1995., str. 86.
[67] Usp. Jagoda Marković, „Urbanistički razvoj Ludbrega“, 1997., str. 72.
Usp. Mira Ilijanić i Marija Mirković, „Urbani razvoj Ludbrega“, 1983., str. 132.

Thuróczyjevi, Ivan i sinovi Stjepan i Gabrijel, kao vlasnici, te krajiški oficiri, koji nisu priznavali bansku vlast. Pa ipak, sam kaštel Ludbreg nikada nije bio osvojen.[68]

Turska pustošenja, pljačkanja i napadi, ostavili su traga na ludbreškom vlastelinstvu. Godine 1520. godine vlastelinstvu je pripadalo 210 poreznih dimova, dok se 1543. godine taj broj umanjio, tako da je na cijelom vlastelinstvu ostalo 30 poreznih dimova. U 70-im godinama 16. stoljeća, taj se broj i dalje smanjivao, pa je 1573. godine pao na 11 dimova, a 1596. godine vlastelinstvo je imalo samo 8 dimova. Nakon 1596. godine, ukida se sistem poreznih dimova, koji je zapravo označavao kolika je ekonomska snaga vlastelinstva u koju se ubraja i uništena imovina, koja se onda oduzima od poreza. Slična situacija s opadanjem dimova vladala je i na drugim posjedima, poput posjeda u Velikom Bukovcu, Karlovecu, Martijancu, Slanju i Križovljanima, a mnogi od njih bili su i opustošeni. Godine 1572., teško stanje u Ludbregu uzrokovalo je seljačku bunu u kojoj su kmetovi zauzeli ludbrešku utvrdu. O završetku bune nema podataka, osim onog da je hrvatski sabor naredio da se pobunjenici moraju kazniti te da to učini sam upravitelj tvrđave.[69]

Godine 1598. na ludbreškom je vlastelinstvu boravila 131 obitelj: 55 obitelji živjelo je u trgovištu, u kojem su se u međuvremenu naselili kmetovi i želiri iz susjednih sela, a 76 obitelji živjelo je u selima (Poljancu, Sesvetama, Januševcu, Strugi, Prilesu, Svetiom Đurđu, Obrankovcu, Selniku i Hrženici).[70] Od toga su 22 obitelji imale status građana.[71]

Prestankom turske opasnosti, krajem 16. i početkom 17. stoljeća, dolazi do ponovnog procvata privrednog života. Opustošena sela se obnavljaju i grade se nova, te dolazi do naseljavanja novog stanovništva na ovo područje.[72]

Na početku 17. stoljeća na granicama ludbreškog vlastelinstva nastajali su mali feudalni teritoriji, pod nazivom plemićke kurije. Nastajali su zalaganjem pustih selišta i poljoprivrednih površina od strane vlasnika vlastelinstva plemićima nižeg i srednjeg statusa. Plemići su zatim na tim zemljištima izgrađivali kurije i osnivali svoje alodijalno gospodarstvo. Takvo zalaganje posjeda značilo je prenošenja prava njegova vlasništva za određenu novčanu svotu. Plemićke

[68] Usp. Marija Winter, „Ludbreški grad i njegovi gospodari“, 1980., str. 361–362.
[69] Usp. Hrvoje Petrić, „Ludbreg i ludbreška podravina u novom vijeku“, 1996., str. 86–87.
[70] Želir (želer) (madž. *zseller,* ,njem. *Siedler:* naseljenik), u feudalizmu, vrsta vlastelinskoga podanika, zakupnika zemlje. To je bila kategorija feud. podložnika koji, za razliku od kmetova, nisu obrađivali selište (okućnicu, oranicu, livade, šumu), nego su bili bezemljaši ili korisnici sasvim malih parcela. (Mrežna stranica *Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=67673 (pregledano 12.2.2022.))
[71] Usp. Hrvoje Petrić, „Ludbreg i ludbreška podravina u srednjem vijeku“, 1995., str. 32.
Usp. Josip Adamček, „Ludbreg i njegova okolica u doba feudalizma“, 1983., str. 85.
Usp. Hrvoje Petrić, „Društveni i gospodarski razvoj od srednjeg vijeka do Prvog svjetskog rata“, 1997, str. 47.
[72] Usp. Josip Adamček, „Ludbreg i njegova okolica u doba feudalizma“, 1983., str. 88.

kurije stvarale su se i u ludbreškom trgovištu , koje je izgubilo karakter gradskog naselja i čiji su stanovnici postali kmetovi i želiri. Otkupljenjem takvih posjeda, Batthyányjevi su spriječili raspadanje vlastelinstva na mnogo posjeda male i srednje veličine te je Ludbreg ponovno organiziran kao centralno gospodarstvo. Također, naseljavanjem sela ludbreškog vlastelinstva, njegova se vrijednost povećala.[73]

Urbar iz 1712. godine donosi podatke o „novčanim daćama". Naime, ludbreški kmetovi bili su prisiljeni vlastelinstvu plaćati četiri novčane daće. Osnovna novčana daća, nazivana „činž sv. Martina ili selišni činž", plaćala se s obzirom na veličinu seljačkih posjeda (seliša), dok se druga plaćala za drva. Treća se daća, tzv. „straževina", plaćala kao i prva, prema veličini posjeda, a četvrtu su daću plaćali podložnici kao naknadu za crkvenu desetinu, koja se plaćala u paušalnom iznosu, također, ovisno o veličini posjeda.[74] Sve četiri daće u 30-ih godina 18. stoljeća svedene u jedinstveno selišni činž. Krajem 17. i početkom 18. stoljeća, porez je predstavljao najveće davanje ludbreških kmetova. Naturalna renta sastojala se u davanju pšenice, zobi i svinja, ovisno o veličini selišta, te su posebnu skupinu činili tzv. darovi, odnosno davanje peradi i namirnica. Na ludbreškom je vlastelinstvu najvažnija naturalna daća bila „gornica", a ona se davala u vinu, ovisno o količini vinograda, a pobirala se i desetina meda. U prvoj polovici 18. stoljeća, radna je renta predstavljala primarni problem kod kmetova i želira u Ludbregu.[75]
Ludbreški feudalci imali su regalna prava dobivena kraljevskim darovnicama, a temeljno pravo bilo je pravo sudovanja.[76] Vlastelinstvo je posjedovalo vlastelinski sud, a u spisima iz 18. stoljeća često piše o suđenjima kmetova od strane vlastelina zbog neplaćanja daća ili neobavljanja njihovih dužnosti. Uz to, vlastelinstvo je imalo pravo na pobiranje mitničarine na rijeci Bednji i brodarine za prijelaz na rijeci Drave. Godine 1461. vlastelinstvo je posjedovalo tri mitnice koje su se nalazile u trgovištu, na Dravi i Plitvici, dok je u 18. stoljeću ostala samo ona u trgovištu. Još u srednjem vijeku vlastelinstvo je imalo sajamsko pravo. Na tim je sajmovima, uz pobiranje daće, vrlo važna bila vlastelinska monopolna prodaja vina. Godine 1793. kralj Franjo II. izdao je Ludoviku Batthyányju novu povlasticu koja je trgovištu omogućavala održavanje

[73] Usp. Hrvoje Petrić, „Ludbreg i ludbreška podravina u novom vijeku", 1996., str. 90.
Usp. Hrvoje Petrić, „Društveni i gospodarski razvoj od srednjeg vijeka do Prvog svjetskog rata", 1997, str. 49–50.
Usp. Mira Ilijanić. „Kratak pregled povijesnog razvoja tvrđe Ludbreg i njenih gospodara do kraja 17. st.", 1983., str. 127.
[74] Paušal označava prosječan, ukupan ili globalno određen iznos koji se plaća mjesto pojedinačnog iznosa; iznos koji je određen bez obzira na broj, težinu, kvalitetu, mjeru i sl.
[75] Usp. Hrvoje Petrić, „Ludbreg i ludbreška podravina u novom vijeku", 1996., str. 90–91.
Usp. Dragutin Feletar i Hrvoje Petrić, „O ludbreškoj Podravini sredinom 18. stoljeća", 2004., str. 62.
[76] Regalna prava su ovlasti koje su u feudalnom razdoblju izvorno pripadale vladaru. Velika ili bitna regalna prava obuhvaćala su vladarove vrhovničke ovlasti koje se nisu mogle trajno ustupiti, već je vladar mogao samo povjeriti njihovo obavljanje drugoj osobi ili zajednici (Mrežna stranica *Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=52236 (pregledano 10.2.2022)).

četiri sajmova godišnje. Nadalje, vlastelinstvo je imalo pravo mlinarenja i ribolova, koje početkom 18. stoljeća proglašava svojim isključivim pravom, te pravo vinotočja, kojim su samo oni mogli prodavati vino u trgovištu, i to u periodu od Jurjeva (23. travnja), pa do Miholja (29. rujna).[77]

U 70-im godinama 18. stoljeća dolazi do reformi prosvijećenog apsolutizma. Jedna od najvažnijih reformi je tzv. „marijoterezijanska urbarijalna regulacija“, koja podrazumijeva „skup mjera i propisa kojima su uređeni odnosi između zavisnih seljaka i feudalaca.“[78] U selima ludbreškog vlastelinstva došlo je do povećanja poljoprivrednih površina, čime se poboljšao položaj seljaka. Odnosi dogovoreni tom regulacijom trajali su do ukidanja feudalnog društvenog odnosa 1848. godine.[79] Dolazi do promjene društvenog položaja stanovništva te seljaci, obrtnici i trgovci bivaju oslobođeni od izravne podložnosti feudalcima. Godine 1849. ludbreški je posjed počela obrađivati najamna radna snaga.[80]

Sredinom 19. stoljeća, ludbreško stanovništvo možemo podijeliti u tri osnovna sloja: prvi, najbrojniji sloj, činilo je seljaštvo, drugi sloj sastojao se od stanovništva koje je bilo vezano uz vlastelinstvo, a treći se sloj sastojao od ostatka stanovništva. Od sredine 17., pa do sredine 19. stoljeća, broj stanovnika ludbreške Podravine stalno je rastao (izuzev razdoblja od 1680. do 1700.) te se u ta dva stoljeća gotovo udvostručio. Godine 1802. u Ludbreg se doseljavaju prvi Židovi, a trgovina se počinje aktivnije razvijati. [81]

Godine 1854. mijenja se upravna podjela, pa Ludbreg, iz dosadašnje Križevačke, prelazi u Varaždinsku županiju, a 1886. godine Ludbreg je postao sjedište kotarske vlasti. To je razdoblje karakterizirano političkim, gospodarskim i društvenim promjenama, modernizacijom, razvoja trgovine, obrtništva i poduzetništva, nastanka prvih industrijskih pogona, unaprjeđenja kulturnog i političkog života. Tada Ludbreg postupno postaje gospodarsko i demografsko središte ludbreške Podravine.[82]

---

[77] Usp. Hrvoje Petrić, „Ludbreg i ludbreška podravina u novom vijeku“, 1996., str. 91–92.
Usp. Dragutin Feletar i Hrvoje Petrić, „O ludbreškoj Podravini sredinom 18. stoljeća“, 2004., str. 62–64.

[78] U prosvijećenom apsolutizmu monarh slijedi načelo o potrebi podizanja blagostanja svojih podanika, odnosno načelo o unaprjeđenju razvoja države (Mrežna stranica *Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3426 (pregledano 10.2.2022.)).

[79] Usp. Hrvoje Petrić, „Ludbreg i ludbreška podravina u novom vijeku“, 1996., str. 92.
Usp. Hrvoje Petrić, „Društveni i gospodarski razvoj od srednjeg vijeka do Prvog svjetskog rata“, 1997, str. 50–51.

[80] Usp. Hrvoje Petrić, „Društveni i gospodarski razvoj od srednjeg vijeka do Prvog svjetskog rata“, 1997, str. 52–53.
Usp. Igor Karaman, „Privredni razvitak mjesta i okoline Ludbrega 1848–1918.“, 1984, str. 243.

[81] Usp. Hrvoje Petrić, „Ludbreg i ludbreška podravina u novom vijeku“, 1996., str. 92–93.

[82] Isto, str. 92.
Usp. Hrvoje Petrić, „Društveni i gospodarski razvoj od srednjeg vijeka do Prvog svjetskog rata“, 1997, str. 54.

d) Ludbreg u suvremeno doba

Do početka 20. stoljeća, broj stanovnika na ludbreškom području stalno je rastao, no 1910-ih počinje iseljavanje u druge hrvatske krajeve te u europske ili prekomorske zemlje. U to je vrijeme izvanagrarno gospodarstvo, kao i trgovinsko poduzetništvo, bilo je nerazvijeno. Uzrok tome bila je slaba povezanost i komunikacija s ostalim krajevima. Potkraj 20-ih godina 20. stoljeća, poljoprivreda je i dalje bila osnovna gospodarska grana u ludbreškom kraju. Godine 1926. počela je agrarna kriza, koja je uzrokovala pad cijene poljoprivrednih proizvoda te porast poreza i cijena industrijske robe. Krajem 30-ih godina, položaj seljaka se pogoršao, vladala je neimaština, a broj iseljeništva u inozemstvo se povećao.[83]

Nakon podjele Kraljevine SHS na oblasti 1922. godine, Ludbreg je ušao u sastav Zagrebačke oblasti, a 1931. godine postao je dijelom Savske banovine. Za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske (1941.–45.) pripadao je velikoj župi Zagorje.[84]

Godine 1920. Viktor Fizir uveo je prvu redovitu autobusnu liniju Ludbreg–Koprivnica, a 1935. godine predložio je općinskom odboru ideju o elektrifikaciji Ludbrega. Nakon što je postavljena javna rasvjeta, struja je uvedena i u domaćinstva, a prije Drugog svjetskog rata, čitavo naselje bilo je elektrificirano. Godine 1937. otvorena je željeznička pruga, a sljedeće je godine izgrađena željeznička postaja, čime je ludbreško područje povezano s ostalim krajevima. Iste godine (1938.), Ludbreg se, zbog neslaganja između seoske i građansko-buržoanske klase, podijelio u dvije općine, „Ludbreg Trg“ i „Ludbreg“, no to je samo uzrokovalo neimaštinu.[85]

Poslije završetka Drugog svjetskog rata, Ludbreg je spadao među najsiromašnija područja u Hrvatskoj. Ceste su bile razorene, mostovi porušeni, a naselje nije imalo vodovod niti kanalizaciju, te se stanovništvo uglavnom bavilo poljoprivredom. Tada je započela obnova cesta i mostova, a asfaltirana je i cesta pravca Varaždin – Koprivnica, te je u Ludbregu 1953. godine izgrađena trafostanica koja je strujom napajala ostala okolna naselja.[86]

Godine 1986**.** godine, na desnoj obali rijeke Bednje započela je koordinirana izgradnja. U Ludbregu je industrija postala dominantna gospodarska grana, koja je privlačila radnu snagu iz

[83] Usp. Igor Karaman, „Privredni razvitak mjesta i okoline Ludbrega 1848–1918.“, 1984, str. 244, 253–256.
[84] *Ludbreg,* Mrežna stranica *Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=37395 (pregledano 10.2.2022.).
[85] Usp. Franjo Novak, *Ulice Ludbrega*, 2007., str. 35.
Usp. Darja Radović Mahečić, „Stambena i javna arhitektura“, 1997, str. 112.
[86] Usp. Dragutin Novak, „Privredni razvoj općine Ludbreg od 1945. do 1980. godine“, 1984., str. 372, 402.
Usp. Darja Radović Mahečić, „Stambena i javna arhitektura, 1997, str. 112.

okolnih mjesta.[87] Godine 1997. Ludbreg je dobio status grada te se dalje razvija i širi, a više pažnje počinje se posvećivati turističkom razvoju.

Trinaestero gradskih naselja čine Grad Ludbreg (Apatija, Bolfan, Čukovec, Globočec Ludbreški, Hrastovsko, Kućan Ludbreški, Ludbreg, Poljanec, Segovina, Selnik, Sigetec Ludbreški, Slokovec i Vinogradi Ludbreški). U 20. stoljeću, broj stanovnika raste: 1900. godine grad broji 1.648, a 1991. godine 3.327 stanovnika.[88] Popis stanovništva iz 2021. godine navodi da je Grad Ludbreg ima 8.519 stanovnika, što je 61 više nego 2011. godine.[89]

[87] Usp. Darja Radović Mahečić, „Stambena i javna arhitektura, 1997, str. 113.
[88] Mrežna stranica *Grad Ludbreg*, https://ludbreg.hr/o-ludbregu/ (pregledano 21.3.2021.).
[89] Mrežna stranica *Grad Ludbreg* , https://ludbreg.hr/objavljeni-prvi-rezultati-popisa-stanovnistva/ (pregledano 24.2.2021.).

4. POVIJEST LUDBREŠKOG VLASTELINSTVA

Prvi spomen o ludbreškom vlastelinstvu navodi se u povelji iz 1244. godine, koju je objavio kralj Bela IV. (1206–1270.), plemićima od roda Cer, kao „Transit aquam Bugne“ („mjesto na prijelazu Bednje“). Iz povelje proizlazi da se radi o kraljevskom posjedu, kojim je od 1226–42. godine upravljao herceg Koloman.[90]

Na temelju podataka iz arhivske građe obitelji Batthyány, koja se nalazi u mađarskom gradu Körmendu, Ivan Bočkaj napisao je kratku povijest trgovišta Ludbreg, u kojoj navodi kako sredinom 13. stoljeća ludbreško vlastelinstvo postaje posjedom mjesnih velikaša. Tako je potkraj 13. stoljeća Ludbreg bio u posjedu obitelji Paližna, pa obitelji Bakonjić. U 14. stoljeću, Toma Bakonjić prodao je posjed Nikoli de Gostoloviću, koji si je nadodao pridjev „ludbreški“ („de Ludbregh“).[91]

4.1. Nikola Ludbreški

Godine 1317., u listini u kojoj se po prvi puta spominje vlastelinski posjed u Ludbregu, spomenuti se Nikola Ludbreški naziva „magnificus et potens vir dominus magister Nicolaus filius Petri de Ludbreg“, što u prijevodu znači: „veličanstven i moćan čovjek, meštar Nikola sin Petra Ludbreškog“, iz čega proizlazi da je Nikola Ludbreški u ono vrijeme imao visoki položaj u društvu.[92] Isticao se kao pristaša hrvatsko-ugarskog kralja Karla I. Roberta (1288.–1342.) i ratovao je s njegovim neprijateljima u Hrvatskoj, pogotovo s Gisingovcima, velikaškom obitelji njemačkog podrijetla čije se uporište nalazilo u Koprivnici. Nakon što su teutonci napali i osvojili grad Belu, koji je bio u vlasništvu crkvenoviteškog reda ivanovaca (hospitalaca), Nikola je poduzeo sve mjere da se taj grad oslobodi. Kada mu je to uspjelo, ivanovački prior Filip de Granan 1320. godine iz zahvalnosti mu daruje utvrdu Ludbreg, što je ujedno i prvi dokument u

[90] Usp. Marija Winter, *Iz povijesti Ludbrega i okolice*, 2000., str. 54
Ivanovci, katolički viteški red nastao u Jeruzalemu oko 1070. ili 1099. kojemu je svrha bila dvorenje bolesnika i ranjenika. U Hrvatskoj su svoje posjede stekli isključivo kraljevskim darovanjem i kasnijim preuzimanjem templarskih posjeda nakon ukinuća Templarskog reda 1312. godine od strane avinjonskog pape Klementa V. (Mrežna stranica *Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28195 (pregledano 10.2.2022.)).
[91] Usp. Marija Winter, „Ludbreški grad i njegovi gospodari“, 1980., str. 358.
Usp. Marija Winter, *Iz povijesti Ludbrega i okolice*, 2000., str. 54, 58 i 78.
[92] Dokumenat iz 1317. godine prva spominje Mira Ilijanić u djelu „Kratak pregled povijesnog razvoja tvrđe Ludbreg i njenih gospodara do kraja 17. st.“, 1983., str. 124.

kojem se sama tvrđava spominje.[93] Uz to, ivanovci su Nikoli darovali i posjede između Lonje i Zeline te posjed Černec, koji se nalazio blizu utvrde Ludbreg („prope castrum de Ludbreg“). Također, i kralj je nagradio Nikolu, ali ne posjedima, nego titulom magistra kraljičinih tavernika, odnosno ministra kraljičinog dvora u današnjem smislu riječi. Tako je Nikola boravio u kraljevskom dvoru u Višegradu i Budimu, sve do 1358. godine, kada umire bez nasljednika, a njegovi posjedi postaju vlasništvo hrvatsko-ugarskog kralja Ludovika I. Anžuvinca (1326.–1382.).[94]

4.2. Obitelj Chuz (Čuz)

Godine 1359., kralj Ludovik I. darovao je vlastelinstvo Ludbreg Ivanu Chuzu (Čuzu), sinu Petra od Belch, koji je bio podban i kninski župan (1351.), pa kaštelan Tihanya u Zaladskoj županiji (1352.) i Tapolcsána (danas Topolčanya) u županiji Nitra, a zatim ga je kralj, zbog njegove vjernosti i zasluge, imenovao banom Hrvatske i Dalmacije.[95] Kao ban (1356.–1358.), Ivan je vodio rat za oslobođenje Dalmacije od Mlečana te je njegovom zaslugom 18. veljače 1358. godine sklopljen mir u Zadru, a potkraj svibnja iste godine, Čuz je, zajedno s kraljem, potvrdio privilegije Dubrovniku. Godine 1360. Čuz je dokumentom službeno postao vlasnikom Ludbregu. Također, bio je vlasnik i Bistrice te posjeda u Međimurju oko Štrigove i Čakovca te je upravljao i kraljevim dijelom Huma.[96] U jesen 1358. biva smijenjen s položaja bana, a sljedeće godine iz nepoznatog razloga odlazi u zatvor. Godine 1368. bio je kraljev savjetnik kod pape Urbana V. u Avignonu. Umire 1381. godine.[97] Godine 1373. Ivana Čuza nasljeđuje njegov sin Nikola, koji također uzima pridjev „ludbreški“ („de Ludbregh“).[98]

[93] Bobnjarić-Vučković navodi da je utvrda postojala još u drugoj polovici 13. stoljeća, budući da je već tada uz ime Nikolinog oca stajao atribut ludbreški (iz listine 1317. godine) (Usp. Venija Bobnjarić-Vučković, „Arhitektura dvorca Batthyany u Ludbregu“, 1990., str. 64.)

[94] Usp. Josip Adamček, „Ludbreg i njegova okolica u doba feudalizma“, 1983., str. 81–82.
Usp. Mira Ilijanić i Marija Mirković, „Urbani razvoj Ludbrega“, 1983., str. 131.
Usp. Jagoda Marković, „Urbanistički razvoj Ludbrega“, 1997., str. 71.
Usp. Hrvoje Petrić, „Društveni i gospodarski razvoj od srednjeg vijeka do Prvog svjetskog rata“, 1997, str. 43–45.
Usp. Marija Winter, „Ludbreški grad i njegovi gospodari“, 1980., str. 358.

[95] Marija Winter i Juraj Bočkaj navode da ludbreško vlastelinstvo tek 1370. godine dolazi u vlast Ivana Čuza.
(Usp. Marija Winter, „Ludbreški grad i njegovi gospodari“, 1980., str. 358., Usp. Ivan Bočkaj, „Postanak Ludbrega i ludbreškog svetišta Krvi Isusove“ (Zavjet Hrvatskog sabora: Jeruzalemska kapelica Groba Isusa u Ludbregu (pretisak iz časopisa 'Sveta zemlja', 1940.))“, 1995., str. 103.)

[96] Mitnica označava mjesto gdje se naplaćuju pristojbe ili trošarine.

[97] Usp. Marija Winter, „Ludbreški grad i njegovi gospodari“, 1980., str. 358.
Usp. Josip Adamček, „Ludbreg i njegova okolica u doba feudalizma“, 1983., str. 82.
Usp. Mira Ilijanić. „Kratak pregled povijesnog razvoja tvrđe Ludbreg i njenih gospodara do kraja 17. st.“, 1983., str. 124.

Nadalje, sinovi Nikole Čuza Ludbreškog, Stjepan i Ivan, podijelili su vlastelinstvo. Stjepan je svoj dio posjeda 1421. godine založio Andriji Orahovičkom, ali je njegov brat Ivan, nakon dugotrajne parnice, uspio povratiti taj dio posjeda. Sredinom 15. stoljeća, vlastelinstvo nasljeđuje Ivanov sin, Juraj Čuz, koji je 1452. godine dio posjeda ponovno založio Andriji Orahovičkom. Iste godine, Andrija Orahovički se, zajedno sa zetom Benediktom Thuróczyjem, uselio u založeni dio. Nakon što je Orahovički umro, 1456. godine Juraj je Benediktu priznao pravo na dio posjeda. Iste godine sklopili su i „ugovor o međusobnom nasljeđivanju“, budući da Juraj nije imao nasljednike. Naime, Thuróczy se tim ugovorom nadao da će nakon Jurajeve smrti naslijediti čitavo vlastelinstvo. No, prema zakonu, posjed nakon smrti vlasnika, koji nema muške nasljednike, ide u vlasništvo kralja. Thuróczy ga je prema tome mogao naslijediti samo uz kraljev pristanak, što se i dogodilo naredne godine. Kako bi ukinuo sklopljeni ugovor s Thuróczyjem, Juraj je 1461. godine sve posjede zavještao grofu Janu Vitovcu, koji je podrijetlom iz Zagorja, i njegovim sinovima.[99]

Potrebno je i napomenuti kako su Čuzi dali sagraditi crkvu Presvetog Trojstva, o čemu svjedoči dokument koji je smješten u Batthyányjevim arhivima u Kormendu. Prema Bočaju, crkvu je izgradio 1410. godine Ivan Čuz, sin Nikole Čuza, a posvećena je sljedeće godine u nedjelju u susret blagdanu rođenja Majke Božje.[100]

4.3. Obitelj Thuróczy

Nakon što je 1464. godine umro Juraj Čuz, Vitovac je sudskim putem zatražio obećano vlastelinstvo, ali je kralj Matija Korvin, ne želeći još više ojačati Vitovce koji su pripadali velikaškoj opoziciji, ludbreško vlastelinstvo posebnom darovnicom dodijelio Benediktu Thuróczyju 1468. godine. Godine 1464. i 1468. u ludbreško je vlastelinstvo pripadalo dvadeset i

---

Ćuz, Ivan, Mrežna stranica *Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=13622 (pregledano 2.2.2022.).

[98] Ilijanić navodi podatak da je mnoge povjesničare zanimalo postoji li srodnost između Nikole Ludbreškog i Nikole Čuza Ludbreškog te da su se javila oprečna mišljenja. Dok Johann Karacsony smatra kako te dvije ličnosti pripadaju istoj lozi, dr. Moritz Wertner to opovrgava navodeći da je riječ o dvjema različitim lozama. (Usp. Mira Ilijanić. „Kratak pregled povijesnog razvoja tvrđe Ludbreg i njenih gospodara do kraja 17. st.“, 1983., str. 125.)

[99] Usp. Hrvoje Petrić, „Ludbreg i ludbreška podravina u srednjem vijeku“, 1995., str. 31.
Usp. Josip Adamček, „Ludbreg i njegova okolica u doba feudalizma“, 1983., str. 82.
Usp. Mira Ilijanić. „Kratak pregled povijesnog razvoja tvrđe Ludbreg i njenih gospodara do kraja 17. st.“, 1983., str. 124–125.

[100] Usp. Ivan Bočkaj, „Postanak Ludbrega i ludbreškog svetišta Krvi Isusove“ (Zavjet Hrvatskog sabora: Jeruzalemska kapelica Groba Isusa u Ludbregu (pretisak iz časopisa 'Sveta zemlja', 1940.))“, 1995., str. 103.

sedam sela (uz prije navedena, još i „Viškovec, Struga, Priles, Kiletinec, Brezovec, Obrankovec, Jazvinec, Cregorovec, Selnik, Slokovec, Novakovec, Apatija i Čremošno“).[101]

Inače, obitelj Thuróczy bila je plemićka obitelj podrijetlom iz Slovačke, koja je u Hrvatsku doselila iz Turčanske županije u Slovačkoj.[102] Nije sigurno koliko je dugo Benedikt gospodario u Ludbregu, ali njegovi su potomci vladali kroz cijelo 16. stoljeće i početkom 17. stoljeća.[103] Neki od njih imali su visoki status u državnim službama. Osobito se ističe Bernadin, hrvatsko-slavonski podban u vrijeme vladavine Ivaniša Korvina (1495.–98., 1499.–1504.). Godine 1496., Bernardin je pred češkog i hrvatsko-ugarskog kralja Vladislava II. Jagelovića (1456.–1516.) doveo poslanstvo i zahtijevao da kraljevina Slavonija dobije novi grb. Winter pretpostavlja da je upravo od vremena vladavine Thuróczy nastao i ludbreški grb, na kojem je prikazano brdo s tri vrha, nad kojim je polumjesec te šesterokraka zvijezda. Ti simboli nalazili su se na starom slavonskom novcu (Slika 2.).[104]

Slika 2. Grb grada Ludbrega

Nepoznat je podatak kada je Bernardin umro. Prema Vjekoslavu Klaiću već prvih godina 16. stoljeća vlastelinstvo Ludbreg pripada Gjuri, grofu Zagorskomu, ali kako on umire bez nasljednika, godine 1515. kralj Vladislav II. dodijelio je Ludbreg Wolfgangu Pilzpergeru. No, Winter navodi kako Klaićev podatak nije dosljedan, budući da obitelj Thuróczy vlada Ludbregom još čitavo stoljeće.[105] Bernardina nasljeđuje sin Ivan, u čije je vrijeme Ludbregu prijetila turska opasnost.

U drugoj polovici 16. stoljeća, Thuróczyji se ubrajaju među najmoćnije i najuglednije velikaše u Hrvatskoj te uspijevaju proširiti svoje posjede. Godine 1567., Ivan Thuróczy je, putem supruge

[101] Usp. Hrvoje Petrić, „Ludbreg i ludbreška podravina u srednjem vijeku“, 1995., str. 31.
[102] Usp. Hrvoje Petrić, „Ludbreg i ludbreška podravina u srednjem vijeku“, 1995., str. 31.
[103] Usp. Mira Ilijanić. „Kratak pregled povijesnog razvoja tvrđe Ludbreg i njenih gospodara do kraja 17. st.“, 1983., str. 124.
[104] Usp. Marija Winter, „Ludbreški grad i njegovi gospodari“, 1980., str. 360.
[105] Isto, str. 360–361.

Ane (rođene Gyulay), preuzeo dijelove posjeda u Vinici i Belcu.[106] Na kraju 16. i početku 17. stoljeća, vlasnik cjelokupnog vlastelinstva bio je Benedikt Thuróczy. Za vrijeme velikih priprema za završnu borbu s Turcima, kralj je 1604. godine na sabor, uz Zrinske, Frankopane, Draškoviće i Erdödije, pozvao i Benedikta Thuróczyja, koji je sudjelovao i kod sklapanja mira na ušću rijeke Žitve 1606. godine. Kralj Matija II. ga je 16. veljače 1615. godine imenovao hrvatskim banom.[107]

Godine 1594., Benediktovom ženom postaje Suzana Ratkaj, a kako bi ju materijalno osigurao, 1608. godine založio je vlastelinstvo Ludbreg. Na tu odluku prosvjedovala je Sara, Benediktova sestra, koja je bila udana za nižeg plemića Jurja Dvorničića, i koja je, vjerojatno još ranije, bila izbačena iz nasljedstva. No, u tome nije uspjela, budući da je 1607. godine taj dokument verificirao kralj Rudolf II.[108]

Godine 1616. umro je Benedikt te je sahranjen u župnoj crkvi u Vinici. Budući da mu je sin Nikola tada bio maloljetan, njegove je posjede preuzela udovica Suzana, kojoj je, uz Ludbreg, kralj priznao i ostale Thuróczyjeve posjede. Međutim, nasljednici Sare Thuróczy, njezin sin Gabrijel Dvorničić i kći Magdalena, udana Niczky, nisu se željeli odreći tih posjeda. Godine 1626. uspjeli su u tome da im kralj ustupi njihov dio posjeda. No, bez obzira na to, vlastelinstvo je zadržala banova udovica.[109]

Nakon smrti Benediktovog sina Nikole, posljednjeg muškog nasljednika, početkom 1630. godine posjedi su se trebali vratiti kraljevskom fisku. Međutim, banova kći Barbara, udana za Wolffganga Erdödyja, isticala je svoje pravo na posjede, koje je i dalje držala udovica Suzana Ratkaj. Godine 1636. Tomo Mikulić dobio je darovnicu za vlastelinstva u Ludbregu i Belcu, što je dodatno zakompliciralo situaciju. No, Thuróczyjevi su s Mikulićem postigli sporazum: on se odrekao Ludbrega, a Suzana i njena kći, prihvatile su mu vlasništvo Belca. Kada je taj dogovor prihvatio kralj Ferdinand II., Barbara Thuróczy tek je tada dobila pravo svoje nasljeđe.[110]

4.4. Obitelj Erdödy

Obitelj Erdödy velikaška je obitelj koja potječe iz grada Erdöda, odnosno Arduda (današnja Rumunjska), a izvorno ime obitelji je Bakač (mađ. Bakacs ili Bakocz). Tomo Bakač (1435.–

[106] Usp. Hrvoje Petrić, „Ludbreg i ludbreška podravina u novom vijeku“, 1996., str. 87.
[107] Usp. Marija Winter, „Ludbreški grad i njegovi gospodari“, 1980., str. 362.
[108] Usp. Hrvoje Petrić, „Ludbreg i ludbreška podravina u novom vijeku“, 1996., str. 87– 88.
[109] Isto, str. 88.
[110] Isto.

1521.), ostrogonski nadbiskup, dvorski kancelar Ladislava II. i zagrebački biskup, zaslužan je za uspon obitelji, a njegovi nećaci biskupi, Ivan i Šimun, osnovali su zagrebački Kaptol. Petar I. (1463.–1547.) naslijedio je ugarske i hrvatske posjede Tome Bakača te je zaslužan za promjenu imena obitelji u Erdödy.[111] Iz obitelji je poteklo mnogo banova, državnih i vojnih službenika te javnih djelatnika.[112] Tijekom 16. stoljeća obitelj je imala brojne posjede, od kojih su važniji Cesargrad (Novi Dvori), Kerestinec, Klanjec, Moslavina, Okić, Varaždin (Stari Grad) i Jastrebarsko, u kojem je do 1703. godine bilo sjedište obitelji. U 18. stoljeću obitelj se podijelila na granu koja potječe od Ladislava II. Erdödyja (1693.–1747.) i koja se održala do danas, s posjedima u današnjoj Slovačkoj (Galgocz i Pöstyén), Mađarskoj (Vép) i Ukrajini (Nagyszőllős). Obiteljska grada podrijedlom od Ladislavova brata Ljudevita I. (1694.–1753.), posjeduje Novi Marof, Jastrebarsko i Vidovec. U razdoblju baroka, obitelj je na svojim posjedima naručivala dvorce s visokom arhitektonskom vrijednošću, a opremanjem mnogih crkava istaknula se i na području sakralne umjetnosti.[113]

Godine 1638. Wolffgang Erdödy, zajedno sa suprugom Barbarom Thuróczy, službeno je postao vlasnikom Ludbrega. Dakle, vlastelinstvo je putem miraza dospjelo u vlasništvo obitelji Erdödy, koja je Ludbregom posjedovala do kraja 17. stoljeća.[114] Wolffganga Erdödyja, koji je bio časnik u službi vojne krajine, naslijedio je Juraj Erdödy, koji se oženio groficom Elizabetom Keglević. Nakon što je 1674. godine umro, Elizabeta je postala vlasnica Ludbrega i njime je upravljala u ime sina Franje i kćeri Ane Kristine. Grof Franjo, posljednji vlasnik Ludbrega iz obitelji Erdödy, umro je 1694. godine, a godinu dana poslije, njegova udovica Marija Kristina Wogensperg zaručila se za Ivana Maksimilijana Gallera, grofa iz Štajerske. Iste godine, Marija Kristina prodala je sve Franjine posjede hrvatskom banu Adamu Batthyányju za 55 000 forinti, što joj ostali članovi obitelji Erdödy nisu odobrili. Naime, ona nije imala pravo prodati sav imetak, nego samo svoj dio, a sve druge posjede trebao je naslijediti Nikola Erdödy, Franjin rođak i sin bana Nikole, rođen 1691. godine. Budući da su izgledi išli na stranu Erdödyja, grof Adam Batthyány je 9. kolovoza 1696. godine u Varaždinu potpisao ugovor s grofom Jurjom

[111] Usp. Marina Bagarić, Dubravka Botica, Boris Dundović, „Likovna baština ugarskoga plemstva u Hrvatskoj“, 2020, str. 183.
[112] Mrežna stranica *Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=18218 (pregledano 10.2.2022.)
Pet banova: Petar II. (1557.-1567.), Toma I. (1584.-1595.), Žigmund (1627.-1639.), Nikola III. (1680.-1693.), Ivan (1790.-1806.).
[113] Usp. Marina Bagarić, Dubravka Botica, Boris Dundović, „Likovna baština ugarskoga plemstva u Hrvatskoj“, 2020, str. 183–184.
[114] Usp. Marija Winter, „Ludbreški grad i njegovi gospodari“, 1980., str. 362.
Usp. Josip Adamček, „Ludbreg i njegova okolica u doba feudalizma“, 1983., str. 88.
Usp. Marija Winter, *Iz povijesti Ludbrega i okolice*, 2000., str. 71 i 86.
Usp. Hrvoje Petrić, „Društveni i gospodarski razvoj od srednjeg vijeka do Prvog svjetskog rata“, 1997, str. 48–49.

Erdodyjem, skrbnikom maloljetnog Nikole, kojim je priznao nasljedna prava obitelji Erdödy na posjede. Za uzvrat, Erdödyjevi su mu predali vlastelinstvo Ludbreg u sedmogodišnji zakup. Budući da obitelj Erdödy nije imala dovoljno sredstava za otkup vlastelinstva, 1701. godine sklopili su ugovor kojim je Adam Batthyány dobio Ludbreg „u zakup bez vremenskog ograničenja“.[115]

4.5. Obitelj Batthyány

Obitelj Batthyány ugarska je velikaška obitelj koja je imala velike posjede u Ugarskoj i u Hrvatskoj (Greben, Dišnik, Novi Dvori, Latkovina, Garignica, Sveti Jakob, Kristalovec, Tomašica, Gradiška, Brezovec, manji posjedi oko Pakraca i Voćin). Nakon osmanskih osvajanja u 16. stoljeću, Batthyányjevi su se preselili u Gradišće i na svoje posjede. Nekoliko članova obitelji obnašalo je visoke dužnosti, a među njima je Adam Batthyány, koji je bio hrvatski ban od 1693. do 1703. godine. Istaknuo se pri zauzimanju Ostrogona (1683.) i Budima (1684–86.), te je postao zapovjednik habsburške vojske oko Kanjiže. Bio je oženjen groficom Eleonorom, rođenom Strattmann, koja je bila bečka dvorska dama, kći carskog dvorskog kancelara grofa Theodora Heinricha von Strattmanna.[116]

Nakon Adamove smrti 1703. godine, Ludbreg je dobila njegova supruga Eleonora. Budući da je pravni vlasnik posjeda Nikola Erdödy umro 1706. godine, a ostali članovi iz obitelji Erdödy ponovno nisu imali dovoljno za otkup posjeda, vlastelinstvo je trebalo doći pod kraljevski fisk, što je i učinjeno 1734. godine odlukom banskog sudbenog stola. Tada je izvršen popis i procjena svih ludbreških posjeda. No, slijedio je sudski spor s kraljevskim fiskom i grofovima Ludovikom i Karlom Batthyányem, nasljednicima Adama Batthyánya. Godine 1741. grofovi Nikola, Leopold i Rudolf iz obitelji Erdöd-Palffy, koji su bili vlasnici jednog dijela ludbreškog vlastelinstva dobivenog darovnicom, prenijeli su Adamovim sinovima njihova nasljedna prava. Već sljedeće godine, vladarica Marija Terezija izdala je nalog da Ludovik i Karlo Batthyány postanu vlasnici Ludbrega, pri čemu vlastelinstvo, u koje je tada bio uključen i posjed Karlovec (od 1740.), u cijelosti postaje vlasništvom Batthyányjevih. Novi vlasnici su

[115] Usp. Marija Winter, „Ludbreški grad i njegovi gospodari“, 1980., str. 362–364.
Usp. Hrvoje Petrić, „Ludbreg i ludbreška podravina u novom vijeku“, 1996., str. 88.
Usp. Josip Adamček, „Ludbreg i njegova okolica u doba feudalizma“, 1983., str. 89.
Usp. Hrvoje Petrić, „Društveni i gospodarski razvoj od srednjeg vijeka do Prvog svjetskog rata“, 1997, str. 49.
Usp. Marija Winter, *Iz povijesti Ludbrega i okolice*, 2000., str. 211.

[116] Mrežna stranica *Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=6295 (pregledano 12.2.2022).
Usp. Marija Winter, „Ludbreški grad i njegovi gospodari“, 1980., str. 364.

vlastelinstvo proglasili „posjedom koji se više ne može otuđivati.“[117] Godine 1739. Ludovik i Karlo otkupili su sve založene plemićke kurije (osim kurije u Sigecu koja je vraćena vlastelinstvu tek 1769. godine).[118]
Ludovik (1696.–1765.) je bio palatin Ugarske, dvorski kancelar i vitez reda Zlatnog runa te je 1756. godine utemeljio „Archivum Regni“, kasnije Nacionalni arhiv, a na obiteljskim posjedima dao je graditi nove ili pregraditi postojeće dvorce. Karlo (1698.–1772.) je bio general i herceg, hrvatski ban od 1743. do 1756. godine te se istaknuo kao donator umjetnina.[119]

Godine 1765. umro je Ludovik Batthyány, a vlastelinskim gospodarom postaje njegov sin Adam. Budući da njegov stric Karlo nije imao nasljednike, nakon njegove smrti 1772. godine, Adam je preuzeo kneževsku titulu. Kneza Adama je 1787. godine naslijedio njegov sin Ludovik II., koji je vlastelinstvom upravljao do 1806. godine.[120]

Posljednji feudalni vlasnik Ludbrega jest Filip Batthyány (1781.–1870.), kojeg nakon smrti nasljeđuje rođak Gustav i njegov sin Edön Batthyány, koji su rijetko dolazili u Ludbreg. Oko 1900. godine, zbog iskorištavanja imanja od strane zakupnika, knez Edön bio je prisiljen raskinuti ugovor.[121]

Batthyányjevi su na svojem posjedu imali pilanu pod imenom Strattmann, koja je djelovala od 1880. do 1903. godine, što nije bila neuobičajena praksa. Naime, u ludbreškoj Podravini osnivanje manufaktura na posjedima bio je čest slučaj. Godine 1880. vlastelinstvo je podiglo mlin na rijeci Bednji, a do 1900. godine imali su i ciglanu.[122]

4.6. Vlasništvo dvorca u 20. stoljeću

Posljednji vlasnik posjeda Ludbreg, koji je nosio prezime Batthyány, bio je dr. Ladislav Batthyány-Strattmann, koji je njime vladao od 1915. do 1919. godine. Nakon Prvog svjetskog rata, status vlastelinskih posjeda se promijenio te su vlasnicima posjeda mogli biti samo

[117] Usp. Hrvoje Petrić, „Ludbreg i ludbreška podravina u novom vijeku“, 1996., str. 88.
[118] Usp. Dragutin Feletar i Hrvoje Petrić, „O ludbreškoj Podravini sredinom 18. stoljeća“, 2004., str. 61.
[119] Usp. Marina Bagarić, Dubravka Botica, Boris Dundović, „Likovna baština ugarskoga plemstva u Hrvatskoj“, 2020, str. 192.
[120] Usp. Dragutin Feletar i Hrvoje Petrić, „O ludbreškoj Podravini sredinom 18. stoljeća“, 2004., str. 62.
[121] Usp. Marija Winter, *Iz povijesti Ludbrega i okolice*, 2000., str. 90.
[122] Usp. Hrvoje Petrić, „Društveni i gospodarski razvoj od srednjeg vijeka do Prvog svjetskog rata“, 1997, str.54, 56–57.
Usp. Marija Winter, *Iz povijesti Ludbrega i okolice*, 2000., str. 252–253.

državljani Države Srba, Hrvata i Slovenaca (1918.).[123] Budući da je prekinuta svaka veza s Mađarima, a Ladislav je ostao izvan nove države, posjed je prodao zagorskom barunu Amonu Rukavini. Od baruna, posjed je otkupila zagrebačka firma „Berger“ za 7.200,000 dinara. Krajem 1921. godine pokrenuta je dražba Batthyányjevih nekretnina, a posjed je otkupila općina Ludbreg 1939. godine.[124] Međuratne vlasti Općine Ludbreg–Trg namjeravale su dvorac urediti za svetiše i hodočasnički prostor, ali Drugi svjetski rat prekinuo je taj plan.[125]

Tijekom Drugog svjetskog rata, u dvorcu Batthyány boravila je njemačka i domobranska vojna posada. Godine 1943. vodila se bitka za Ludbreg, ali i za dvorski kompleks, tzv. „ludbreški Alkazar“. Sljedeće godine njemačka posada se vratila i devastirala dvorac i njegov perivoj: uništila je vrata i parket u dvorcu, razbila je kalijeve peći, porazbijala prozore i posjekla veliki dio parka oko dvorca. Nakon rata, dvorac je stalno mijenjao funkciju. U njemu je, od 1945. do 1953. godine boravila jugoslavenska vojska, koja je također devastirala zgrade, a zatim su u dvorcu uređene prostorije namijenjene za razne ustanove. U dvorcu su bili smješteni radni prostori novoosnovanih poduzeća: „Razvitak“, tiskara „Grafičar“, od 1959. do 1964. godine tvornica cipela „Budućnost“, i poduzeće „Naprijed“. Nakon što se poduzeće „Naprijed“ integriralo s pogonom „Varteks“, „Varteks“ se proširio po gotovo cijelom prostoru dvorca prilikom čega su bile izvršene potrebne adaptacije. Godine 1984. pogon „Varteks“ iselio se iz ludbreškog posjeda, a već sljedeće godine započinje restauriranje svih triju zgrada kompleksa dvorca „Batthyány“. [126]

Godine 1993. novi vlasnik dvorca, Općina Ludbreg, cjelokupnu je zgradu dvorca Batthyány (osim dvorske kapele i prostorije pokraj nje te bočne pomoćne zgrade) ustupila za smještaj i prostor za restauriranje umjetnina koje su evakuirane iz područja ugrožena ratom.

Dvorsku je kapelu Općina u velikoj mjeri restaurirala i u njoj se održava liturgija, a u reprezentativno uređenim javnim prostorima dvorca (svečanoj i izložbenoj dvorani, maloj predavaonici i atriju) često se organiziraju likovne izložbe, koncerti klasične glazbe, predstavljanja knjiga, monografija i zbornika te glazbeno-književne večeri, prezentacije, čak i snimanja za reklame i videospotove. Tijekom trajanja Baroknih večeri u Varaždinu ili dana

[123] Država Slovenaca, Hrvata i Srba, 1918 (Država SHS), zatim Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca, od 1918. do 1921 (Kraljevstvo SHS) i naposljetku Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, od 1921. do 1929 (Kraljevina SHS)
[124] Usp. Marija Winter, „Ludbreški grad i njegovi gospodari“, 1980., str. 368.
Usp. Marija Winter, *Iz povijesti Ludbrega i okolice*, 2000., str. 91.
Usp. Jagoda Marković, „Urbanistički razvoj Ludbrega“, 1997., str. 77.
[125] Usp. Marija Winter, „Ludbreški grad i njegovi gospodari“, 1980., str. 159.
[126] Usp. Milivoj Dretar, „Perivoj dvorca Batthyany“, 2016., str. 219.
Usp. Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg – projekt hrvatskih i bavarskih stručnjaka“, 1998., str. 498.

Svete Nedjelje, u dvorcu se svake godine održavaju koncerti, a prostori pored kapelice namijenjeni su za izložbu koja predstavlja događaj pretvorbe Presvete Krvi Kristove i zavjet Hrvatskog sabora iz 1739. godine. Godine 1994. otvoren je Restauratorski centar Ludbreg, koji djeluje pod okriljem Ministarstva kulture Republike Hrvatske, „kao dislocirana restauratorska radionica Hrvatskog restauratorskog zavoda (HRZ)“, od 1997. godine.[127] Ponekad je posjetiteljima omogućeno razgledavanje dvorca i dozvoljen im je ulazak u prostore radionica.[128]

Bočne zgrade sklopa dvorca Batthyány također su dobile novu namjenu. U istočnoj gospodarskoj zgradi dvorca nalazilo se poduzeće „Budućnost“, pa razna društva i udruge, da bi se 2015. godine u prostor smjestila srednja škola. U zapadnoj zgradi smještena je pak gradska uprava.

[127] Usp. Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg – projekt hrvatskih i bavarskih stručnjaka“, 1998., str. 498.
[128] Usp. Venija Bobnjarić-Vučković, „Aktivnosti u Restauratorskom centru Ludbreg 2004.–2008.“, 2008., str. 52.

5. POVIJEST GRADNJE DVORCA BATTHYÁNY

Od prvog spominjanja utvrde Ludbreg pa sve do danas, na dvorcu Batthyány izvršeno je niz intervencija, nadogradnji i pregradnji, koje su zgradu dvorca nastojale prilagoditi ondašnjem duhu vremena i potrebama vlasnika. O tim intervencijama svjedoči sam kompleks dvorca, ali i sačuvani pisani dokumenti iz godina 1696., 1711., 1731. i 1734., u kojima dvorac nalazimo pod različitim imenima (*fortalitium, castellum, Schloss*, burg, dvorac), koja označavaju njegov „osnovni izgled i namjenu“.[129]

Horvat-Levaj razlikuje „tri razdoblja u građevnom razvoju dvorca“. Prvo je gotičko razdoblje, kada se utemeljuje burg s palasom na mjestu sjevernog, istočnog i zapadnog krila, uz kulu unutar koje je dvorska kapela, zatim renesansno-ranobarokno razdoblje, kada dolazi do obnove interijera i utvrđivanja sklopa predzidom s kulama cilindričnog oblika, i posljednje, barokno razdoblje, kada se proširuje tlocrt dvorca, preoblikuje pročelje, podižu gospodarske zgrade i reprezentativno uređuje interijer (takav oblik sačuvao se do danas).[130]

5.1. Utvrda Ludbreg u 14. stoljeću

Dvorac Batthyány po prvi puta se spominje 1320. godine u dokumentu priora Filipa de Granana, kao „castrum de Ludbreg“ u vlasništvu Nikole Ludbreškog. Naziv „castrum“, koji inače označava „rimski utvrđeni vojni logor“, ovdje podrazumijeva „utvrđenje od trajnog materijala“.[131] Nepoznato je kako je točno izgledao „castruma“, iako otkrivenim arhitektonskim detaljima (podrum istočnog krila), vidimo da je riječ o staroj graditeljskoj strukturi. Uz to, kada su se obavljali graditeljski zahvati i djelomična konzervatorska-restauratorska istraživanja na dvorcu, arheološka istraživanja su se izostavila, pri čemu je temelje dvorca, koje je dublje od postojeće razine podruma, ostalo nedovoljno istraženo.[132]

---

[129] Usp. Venija Bobnjarić-Vučković, „Arhitektura dvorca Batthyany u Ludbregu“, 1990., str. 64.
Usp. Marija Mirković, „Graditeljstvo, slikarstvo i kiparstvo Ludbrega i okolice“, 1983.a, str. 153.
Navedeni pisani dokumenti rađeni su u razdoblja kada je dvorac u vlasništvu obitelji Batthyany i opisuju tada zatečeno stanje.

[130] Usp. Katarina Horvat-Levaj, „Dvorac Batthyany“, 1997.c, str. 229.

[131] Castrum (castra) (lat.: utvrđeno mjesto) označava rimski utvrđeni vojni logor, tabor, okružen obrambenim jarcima i nasipima, kvadratična (stariji tip) ili pravokutna oblika; prvotno građen od drva i zemlje *(castra aestiva),* a zatim i zidani *(castra stativa)* (Mrežna stranica *Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=11005 (pregledano 25.12.2022.)).
Usp. Marija Mirković, „Graditeljstvo, slikarstvo i kiparstvo Ludbrega i okolice“, 1983.a, str. 153.

[132] Usp. Ivan Srša, „Ludbreška dvorska kapela sv. Križa“, 2006., str. 65–66.

Nadalje, u sjevernomu, istočnomu i zapadnomu krilu dvorca pronađeni su kameni prozorski dijelovi kasnogotičkog stila, koji se datiraju u početak 15. stoljeća. U to razdoblje datira se i tlocrtna dispozicija Ludbrega, koju Srša uspoređuje s ostalim gradovima koji su izgrađeni u Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu, za vrijeme kralja Sigismunda (1387.–1437.).[133] Tlocrti gradova baziraju se na pravokutniku, odnosno kvadratu, a na sličnosti među njima upućuju i tzv. „češki prozori“, koji su pronađeni u glavnoj zgradi dvorca Batthyány „na istočnom zidu jugozapadnog tornja, između današnje međukatne konstrukcije prvog i drugog kata, i na sjevernom krilu, između prizemlja i prvog kata, blizu spoja sa zapadnim krilom.“ Njihov pandan na početku 15. stoljeća nalazimo i u Mađarskoj (Budim) i u Hrvatskoj (Čazma, Garić, Brinje, Slunj, Samobor).[134]

Slika 3. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, ostatak „češkog prozora“ na sjevernom krilu, blizu spoja sa zapadnim krilom, na prvom katu zgrade

5.2. Dvorac i kapela u prvoj polovici 15. stoljeća

U ranije spomenutim pisanim dokumentima u kojima se opisuje dvorac, navode se samo tri krila (sjeverno, istočno i zapadno), što dovodi do zaključka da je tlocrt dvorca, prije barokne obnove

[133] Hrvatsko-Ugarsko Kraljevstvo historiografska je sintagma kojom se označava državna zajednica između Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije s Kraljevinom Ugarskom, koja je nastala prihvaćanjem ugarskog kralja Kolomana za hrvatsko-dalmatinskoga kralja 1102. godine, a prestala je postojati raspadom Austro-Ugarske Monarhije 1918. (Mrežna stranica *Hrvatska enciklopedija.* Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26525) (pregledano 5.1.2022.)).

[134] Usp. Ivan Srša, „Ludbreška dvorska kapela sv. Križa“, 2006., str. 66–67.

na prijelomu 18. stoljeća, bio u obliku slova U. Tu teoriju potvrdio je izostanak zidova koji bi predstavljali temelje južnog krila, prilikom iskopa u atriju dvorca, koji su bili izvedeni zbog snižavanja razine terena.[135] Također, ostatci „češkog prozora“, pronađeni na istočnom zidu jugozapadnog tornja, svjedoče o nemogućnosti izvornog postojanja južnoga krila u toj razini.[136] Kako je dvorac u opisu iz 1734. godine spomenut kao „građevina sa četiri kuta“, čija krila zatvaraju unutarnje četvrtasto dvorište, pretpostavlja se da je istočno i zapadno krilo bilo povezano sa zidom koji je imao vrata, koja se sporadično navode u dokumentima s kraja 17. stoljeća.[137]

Također, postoji mogućnost da je dvorac u prvoj polovici 15. stoljeća imao „dva tornja na južnoj strani.“ U tornju na jugozapadnom uglu, nalazila se „dvorska kapela“, a u onom na jugoistočnom uglu, nalazila se ugaona prostorija veličine oko pet i pol metara kvadratnih, koja se u opisima naziva „malom dvoranom“. Debljina zidova u današnjem podrumu (oko 1 metar) dokazuje da je taj toranj vjerojatno postojao. Nadalje, dvorac je u to vrijeme imao podrum, prizemlje i jedan kat, a međukatna je konstrukcija bila napravljena od drvenih greda i dasaka. Visine pojedinih razina razlikuju se od današnjih, na što upućuju vidljivi dokazi, kao što su ostatci kasnogotičkog „češkog prozora“, nađeni između današnje međukatne konstrukcije prvog i drugog kata, zatim zazidani prozorski otvori i lučni otvori u podrumskoj prostoriji u istočnom krilu te ostatci nekadašnjeg portala dvorske kapele na zapadnom pročelju jugozapadnoga tornja.

[135] Isto.
[136] Isto, str. 67.
[137] Isto, str. 66.

Slika 4. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, ostatak „češkog prozora“ na istočnom zidu zapadnog krila na drugom katu zgrade

Slika 5. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, ostatak gotičke ukrasne rozete iznad „češkog prozora“ na istočnom zidu zapadnog krila na drugom katu zgrade

Slika 6. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, ostatak nekadašnjeg portala dvorske kapele na zapadnom pročelju zgrade

Uz to, stubištem se dolazilo do prostorije iznad kapele, dakle nije se nalazila u razini prvog kata, pri čemu se zaključuje da je „stambeni prostor zapadnoga krila“ bio niži od te prostorije. Srša daje podatak kako „u razini prozora na istočnom zidu jugozapadnog tornja u stambenom dijelu dvorca nisu pronađeni prozorski otvori,“ a da su slojevi žbuke, iz sredine 18. stoljeća, „sačuvani do ispod nadvoja donjeg niza prozorskih otvora u današnjoj dvorani na prvom katu zapadnog krila.“ Prema tome, nekadašnja razina terena bila je puno niža, dok je jugozapadni toranj bio viši od stambenog dijela u zapadnom krilu, a moguće i od ostalih krila.[138]

Na zapadnome zidu dvorske kapele, u razini vanjskog terena, tijekom istraživanja graditeljskih slojeva, pronađena je peta luka od koje se saznaje da je nekadašnji portal kapele imao „nadvoj šiljastolučnog oblika.“ Tim ostatkom potvrđuje se i teza da je izvorna orijentacija kapele bila istok–zapad, dok je danas orijentirana u smjeru sjever–jug.[139] Također, dubina u kojem je pronađen ovaj ostatak portala govori kako je teren nasut i do tri metra, što bi značilo da bi dovratnike portala trebalo tražiti dublje ispod nasipa. U zoni prizemlja, kapela je imala vrata kojima je bila povezana s prostorijom nazivanom „stara dvorana“, a koja predstavlja današnji brod kapele. Prema dokumentu iz 1696. godine, prostor iznad kapele bio je prazan, a u dokumentu iz 1731. godine stoji kako se do njega dolazilo „malim, oštećenim stubištem“. Iznad „stare dvorane“ nalazila se prostorija nazivana „Haz“, iz koje se vjerojatno mogla pratiti sveta

[138] Isto, str. 66–67.
[139] Usp. Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg: most između prošlosti i sadašnjosti“, 2000., str. 195.

misa, što bi značilo da je u razini kata postojao „otvor prema kapeli“, odnosno „empora“. U dokumentu iz 1711. godine, u kapeli se spominju i dva prozora, ali ne i njihov smještaj ni da li su to bili „češki prozori“. Naime, ostatak „češkog prozora“ koji je pronađen na istočnome zidu nije mogao pripadati kapeli, nego prostoriji nad kapelom.[140] Do takvog je zaključka došla Mirković računajući da je kapela 1731. godine bila visoka desetak metara, a ako se gleda nekadašnja razina tla kapele, tridesetak centimetara niža od današnje razine poda, kapela svojom visinom nije mogla niti doprijeti do spomenutog prozora.[141] Prema tome, „točka poda kapele“ otprilike bi odgovarala točci današnjega podrumskoga poda, što bi značilo da se ondašnje tjeme svoda kapele nalazilo oko razine kapitela pilastara, na kojima danas počivaju pandativi u svetištu kapele.[142]

Srša smatra kako je tako oblikovana kapela, otvorena pučanstvu, mogla predstavljati novu župu Presvete Krvi Kristove, koju je uredio vlastelin Ivan Čuz, dok je dvorac mogao biti mjesto okupljališta, čak i prihvatilište za hodočasnike, tzv. „hospicij“. Postoji mogućnost da su se u četvrtastom dvorištu, koji je u središtu imao zdenac, služile i mise na otvorenom. Također, u dokumentu iz 1731. godine, spominje se „otvoreni hodnik s klesanim stupovima na katu u atriju dvorca“ i hodnik „svođen u prizemlju“, kojeg Srša navodi kao mogući zaklon za hodočasnike od kiše ili jakog sunca.[143]

U periodu od prve polovice 15. stoljeća, pa do prve polovice 16. stoljeća, dvorac je zadržao otprilike isti izgled, bez većih intervencija.[144]

5.3. Obrambena tvrđava u 16. i 17. stoljeću

U svrhu obrane od sve češćih provala Turaka, sredinom 16. stoljeća na ludbreškome su dvorcu poduzeti renesansni zahvati izrazito obrambena karaktera. Godine 1543. u popisu ratne daće, dvorac se spominje kao „fortalitium Joh. Turoczya“, što nam govori da je dvorac već tada bio pretvoren u obrambenu tvrđavu i da je tada bio u vlasništvu obitelji Thuróczy (do 1638. godine).[145] Mirković u opisu ludbreške utvrde, navodi i pojam renesansni kaštel (*castellum*), koji

[140] Usp. Ivan Srša, „Ludbreška dvorska kapela sv. Križa“, 2006., str. 67.
Usp. Marija Mirković, „Graditeljstvo, slikarstvo i kiparstvo Ludbrega i okolice“, 1983.a, str. 153–155.
[141] Usp. Marija Mirković, „Graditeljstvo, slikarstvo i kiparstvo Ludbrega i okolice“, 1983.a, str. 156.
[142] Usp. Ivan Srša, „Ludbreška dvorska kapela sv. Križa“, 2006., str. 67.
[143] Isto, str. 68.
[144] Isto.
[145] Isto.

po svojoj definiciji označava tlocrtno pravilnu utvrdu koja služi za obranu i stanovanje.[146] U zapisniku štajerskog sabora iz 1556. godine, dvorac se naziva „Schloss und Kirchen Lubrick“ (dvorac i crkva) te se navodi kako ga je potrebno utvrditi, što je oprečno s podatkom kako je u to doba već bio utvrđen.[147] Godine 1558. o dvorcu se govori kao o „zidanom dvorcu s opkopom“, a 1583. godine spominje se da preko opkopa vodi pokretni most.[148] U dokumentu iz 1711. godine opisano je da je Ludbreg bio okružen bedemom s četiri okrugla tornja, tzv. „rondela“ (tri su bila natkrivena), dok je 1731. godine navedeno da je okružen visokim zidom s četiri okrugle kule na uglovima, koje su bile pokrite šindrom.[149] Dakle, oko dvorca je bio podignut zid, visine oko 284 centimetara, s četiri kule, a ispred zida bio je iskopan jarak napunjen vodom iz obližnje rijeke Bednje.

Unutar bedema nalazilo se nekoliko pomoćnih građevina. U dokumentu iz 1731. godine, zapisano je da je iznad „vanjskih vrata“, odnosno portala u obrambenom zidu na južnoj strani, bio smješten stan s tri sobe i kuhinjom, izgrađen od „hrastovine i pletera“. Opis dalje govori se u tu zgradu ulazilo „drvenim stubištem“ iznad komore. Mirković smatra kako je riječ o istome stanu koji je u dokumentu iz 1696. godine spomenut kao stan računara.[150] Nadalje, između jugozapadne i pretpostavljene jugoistočne kule dvorca, nalazile su se dvije zgrade, jedna nasuprot druge. Radilo se o „staji za osam konja“, i „velikoj kući za hajduke“, koja je imala dva prozora s rešetkama, pa je poslužila i kao tamnica.[151] Pri izvedbi drenažnoga sustava, na jugozapadnom i jugoistočnom kraju pročelja, pronađeni su kameni temelji, koji najvjerojatnije predstavljaju temelja navedenih zgrada.[152] Izvan bedema nalazile su se staje za konje pokrivene slamom, a nasuprot njih šupe za bačvare.[153]

---

[146] Kaštel (lat. „castellum“, deminutiv od „castrum“: utvrda) u svom prvobitnom značenju predstavlja utvrđeni rimski vojni logor, a u srednjem vijeku i kasnije, samostalnu utvrdu ili pojedinačni objekt (npr. obrambenu kulu) u nekom utvrđenom kompleksu (Mrežna stranica *Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=30784 (pregledano 7.1.2022.)).
Usp. Marija Mirković, „Graditeljstvo, slikarstvo i kiparstvo Ludbrega i okolice“, 1983.a, str. 153.

[147] Usp. Mira Ilijanić i Marija Mirković, „Urbani razvoj Ludbrega“, 1983., str. 132.

[148] Usp. Ivan Srša, „Ludbreška dvorska kapela sv. Križa“, 2006., str. 68.
Usp. Marija Mirković, „Graditeljstvo, slikarstvo i kiparstvo Ludbrega i okolice“, 1983.a, str. 153.

[149] Usp. Marija Mirković, „Graditeljstvo, slikarstvo i kiparstvo Ludbrega i okolice“, 1983.a, str. 155.

[150] U dokumentu iz 1696. godine navodi se kako je dio podruma, u kojem se spremalo vino, meso i voće, bio smješten „ispod kuće (hiže = palače) dvora preuzvišenog gospodina“, pri čemu se misli na stan računara.
Usp. Marija Mirković, „Graditeljstvo, slikarstvo i kiparstvo Ludbrega i okolice“, 1983.a, str. 155.

[151] Hajduci, naziv za odmetnike na području jugoistočne Europe pod osmanskom vlašću. Javljaju se odmah od početka osmanskih osvajanja, a njihova brojnost raste pogotovo od XVI. st. Glavni im je neprijatelj bila osmanska država, pa su u kršćanskom narodu doživljavani kao osvetnici i borci protiv osmanske vlasti (Mrežna stranica *Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=24105 (pregledano 10.1.2022.))..

[152] Nekadašnja zgrada na jugoistočnom dijelu bila je široka 8 metara, a širina zgrade na jugozapadnom dijelu južnog pročelja, 6,80 metara.

U ovome periodu povisio se jugozapadni toranj, odnosno „zvonik“ iznad kapele. Srša navodi da se toranj povisio baroknog preoblikovanja, budući da se „dvije bifore na istočnom i južnom zidu kapele danas nalaze u razini trećeg kata, s time da je istočna zaklonjena hodnikom, a južna stubištem koje vodi u potkrovlje, a treći kat je oblikovan na mjestu mansarde koja je sagrađena u baroknoj obnovi.“ Dakle, bifore su već tada bile zaklonjene (kao i u današnje doba).[154]

Horvat-Levaj navodi da se zbog nedostatka dijelova arhitektonske plastike i opreme iz razdoblja renesanse, ne može donijeti konkretnija valorizacija kaštela u 16. i 17. stoljeću, ali da nam sam njegov tlocrt i veličina govore da se radilo o „reprezentativnom i pretencioznom ostvarenju“. Uz to, takvu kompleksniju prostornu organizaciju, koja uključuje „stambenu jezgru i obrambeni zid s cilindričnim kulama“, autorica uspoređuje s đurđevačkim srednjovjekovnim gradom kojemu se u 16. stoljeću također dodaju renesansne zidine s okruglim kulama.[155]

Obrambene zahvate na dvorcu vjerojatno su oblikovali talijanski graditelji (s područja Como i Lugana), koji su bili angažirani na gradnji koprivničke utvrde, budući da je u to vrijeme ludbreška tvrđava bila u sklopu koprivničke kapetanije. Ti su graditelji radili i na popravcima i održavanju svih ostalih utvrda koje su pripadale toj kapetaniji. Kao nadziratelj gradnje koprivničke utvrde, ali i ostalih u okolici, sredinom 16. stoljeća spominje se Domenico del' Allio, jedan od najznačajnijih graditelja iz porodice Allio koja potječe iz sjeverne Italije, a koja djeluje u 16. stoljeću na području Koruške i Štajerske. Vjerojatno je i ludbreška utvrda oblikovana u to vrijeme i pod njegovim nadzorom, ali to je zasad samo pretpostavka.[156]

U razdoblju kada je dvorac bio u vlasništvu obitelji Erdödy, od 1638. do 1695. godine, u dokumentima se ne spominju intervencije ili pregradnje na dvorcu, što znači da intervencija ili uopće nije bilo ili su one bile od manjeg značaja i manjeg obima. Dvorac je vjerojatno zadržao izgled koji je opisan u dokumentima iz 16. stoljeća.

Usp. Ivan Srša, „Ludbreška dvorska kapela sv. Križa“, 2006., str. 69.
Usp. Marija Mirković, „Graditeljstvo, slikarstvo i kiparstvo Ludbrega i okolice“, 1983.a, str. 155
[153] Usp. Marija Mirković, „Graditeljstvo, slikarstvo i kiparstvo Ludbrega i okolice“, 1983.a, str. 155.
[154] Usp. Ivan Srša, „Ludbreška dvorska kapela sv. Križa“, 2006., str. 69.
[155] Usp. Katarina Horvat-Levaj, „Utvrde i dvorci“, 1997.a, str. 93.
[156] Usp. Mira Ilijanić, „Kratak pregled povijesnog razvoja tvrđe Ludbreg i njenih gospodara do kraja 17. st.“, 1983., 128.

U periodu od 14. do 17. stoljeća, kojeg Bobnjarić-Vučković navodi kao prvo graditeljsko razdoblje, dvorac je zadržao i razvijao „oblik utvrđenog grada klasične tlocrtne koncepcije“, s dodavanjem pojedinih dijelova obrambene arhitekture (kule, bedemi, opkopi).[157]

5.4. Barokna obnova sredinom 18. stoljeća

Sredinom 18. stoljeća, kada je dvorac dospio u vlasništvo obitelji Batthyány, dolazi do značajnijih promjena u izgledu dvorca. Radove na popravku dvorcu započela je Eleonora Batthyány, ne diravši osnovnu strukturu kaštela. Dokumenti iz 1730-ih navode da je dvorac u derutnom stanju, izuzev triju soba, koje je grofica obnovila za stanovanje. Godine 1745. grofičin sin, Ludovik (Ludvig) Batthyány, krenuo je s baroknom pregradnjom dvorca.[158] Dvorcu se dodalo južno krilo, čime je poprimio izgled zatvorenog, gotovo pravilnog četverokuta, s pravokutnim unutarnjim dvorištem. Nadograđuje se drugi kat i potkrovlje pod „francuskim krovom“, odnosno mansarda, te se razine katova, kao i razina okolnoga terena, povisuje.[159] Budući da više nije bilo opasnosti od Turaka, dvorcu se mijenja funkcija, odnosno koncepcija, te on postaje mjesto prikladno za stalno ili privremeno boravište. U skladu s društveno-ekonomskim položajem novih vlasnika, prostorije mijenjaju namjenu i ukrašavaju se raskošnim dekoracijama, koje uključuju štukature, zidne slike, namještaj i ostalo. Hodnici se nadvisuju novim svodovima i gradi se reprezentativno stubište organizirano unutar zasebnog arhitektonski raščlanjenog prostora u jugozapadnom kutu krila.

[157] Usp. Venija Bobnjarić-Vučković, „Arhitektura dvorca Batthyany u Ludbregu“, 1990., str. 64.
[158] Usp. Marija Mirković, „Graditeljstvo, slikarstvo i kiparstvo Ludbrega i okolice“, 1983.a, str. 155. Usp. Katarina Horvat-Levaj, „Utvrde i dvorci“, 1997.a, str. 93.
[159] Usp. Ivan Srša, „Ludbreška dvorska kapela sv. Križa“, 2006., str. 69.

Slika 7. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, detalj barokne balustrade na prvom stubišnom kraku, u jugozapadnom dijelu zgrade

Na novopodignutom južnom krilu ističe se glavni portal, koji je, karakteristično za razdoblje baroka, aksijalno postavljen, i iz kojeg se ulazi u prostranu vežu, uz koju se nalazio kućepaziteljev stan, koji je imao kuhinju i dvije sobe. U prizemlju sjevernog krila oblikovan je pandan te veže, uz koju je bio smješten stan „trabanta“ (tjelesnog stražara) i zatvorska ćelija. U ostalom dijelu prizemlja nalazilo se šest soba, dvije kuhinje i dvorska kapela u zapadnom krilu. Na prvom katu bilo je jedanaest soba rezidencijalnog tipa i „Velika dvorana“ sa štukaturama, dok se drugi kat sastojao od dvanaest soba namijenjene za „goste i oficire“.[160]

Dvorcu se tada preoblikuje pročelje, kakvo vidimo i danas.[161] Mirković navodi kako zbog odmjerenih ukrasa, pročelje dvorca djeluje prilično hladno, kao da je klasicistički koncipirano, a ne oblikovano sredinom 18. stoljeća, te da se odvaja od pročelja kasnobaroknog i rokoko stila na sjeverozapadu Hrvatske. No, osvrćući se na građu čiji autor je Nace Šumi, autorica uviđa da je takva koncepcija pročelja često primjenjivana na palačama u Sloveniji iz 40-ih godina 18. stoljeća, čija fasadna organizacija počiva na „jednostavnoj pilastarskoj povezanosti etaža nad

[160] Usp. Venija Bobnjarić-Vučković, „Arhitektura dvorca Batthyany u Ludbregu“, 1990., str. 64.
Usp. Katarina Horvat-Levaj, „Utvrde i dvorci“, 1997.a, str. 94.
[161] Usp. Katarina Horvat-Levaj, *Barokna arhitektura*, 2015., str. 572.
Usp. Katarina Horvat-Levaj, „Utvrde i dvorci“, 1997.a, str. 94.

rustificiranim prizemljem“, s posebnim naglaskom na portal čiji pilastri „nose gornju ukrasnu gredu“. Prema tome, fasadna obrada u Ludbregu nije jedini takav slučaj u tome razdoblju.[162]

Tijekom barokizacije, osobito je raskošno uređena dvorska kapela, koja dvorcu daje posebnu arhitektonsku kvalitetu. Prostor kapele proširen je na susjednu prostoriju u zapadnome krilu, nekoć nazivanu „starom dvoranom“, i preuređen je u lađu, dok je svetište kapele uređeno u jugozapadnom tornju, u kojem je ranije bila uređena kapela i u kojem se nalazila ura s dva zvona. Lađa je raščlanjena s tri traveja i ima svod kupolastog tipa, a svetište, koje se proteže od prizemlja, pa sve do drugog kata, ima kupolu koja počiva na pandativima. Između 1745. i 1753. godine, visina kapele se povisuje te iznosi 14,18 metara, što odgovara i njezinoj sadašnjoj visini.[163] Također, u ovome se razdoblju (1753.-4.) oslikavaju zidovi kapele.

Godine 1749. dvorac je velikim dijelom bio dovršen, no radovi su se nastavili i 1751–2. godine. Kako se stambeni i spremišni prostor proširio, 1760-ih godina izgrađuju se dvije simetrične reprezentativno oblikovane stambeno-gospodarske zgrade.[164] Postavljene su „okomito na dvorac“ te svojim postavom „sklop otvaraju prema okolnom prostoru“, pri čemu se dvorac integrira „u okolni pejzaž i urbanu strukturu naselja“.[165] U dokumentima je opisano kako su obje zgrade bile podignute od čvrstog materijala, dok im je krov bio prekrit crijepom. Zapadna zgrada imala je podrum, koji se protezao duž cijele zgrade, zatim prizemlje, u kojem se nalazio stan dvorskog suca, kolarnica i prostorija nazivana „Sallaterain“, čiji se zidovi oslikavaju 1762. godine. Na prvome katu bio je smješten sučev namještaj, a na drugome se pohranjivalo žito. U istočnoj zgradi, podrum je jednim dijelom bio sučev, a drugom se dijelu nalazio „Einsatz“ računovođe. U prizemlju su se nalazile konjušnice i spremište za bačve, dok se na prvom i drugom katu nalazilo žito.[166]

Mirković navodi kako su u arhivima obitelji Batthyány, koji se nalaze u austrijskom gradu Eisenstadtu, i u Mađarskom državnom arhivu (MOL), navedene sve intervencije izvedene na dvorcu u tome razdoblju, kao i podaci o opremi dvorca, ali se imena graditelja ne spominju.[167] No, na temelju sklopljenog ugovora između Sigismunda Batthyánya i gradačkog graditelja Josefa Huebera (1715–1787.), jednog od najznačajnijih graditelja iz tog doba, Mirković iznosi

[162] Usp. Marija Mirković, „Graditeljstvo, slikarstvo i kiparstvo Ludbrega i okolice“, 1983.a, str. 156 prema Nace Šumi, *Baročna arhitektura,* Ljubljana: Mladinska knjiga, 1969., str. 48.
[163] Usp. Ivan Srša, „Ludbreška dvorska kapela sv. Križa“, 2006., str. 69.
[164] Usp. Marija Mirković, „Graditeljstvo, slikarstvo i kiparstvo Ludbrega i okolice“, 1983.a, str. 156.
[165] Usp. Katarina Horvat-Levaj, „Utvrde i dvorci“, 1997.a, str. 94.
[166] Usp. Marija Mirković, „Graditeljstvo, slikarstvo i kiparstvo Ludbrega i okolice“, 1983.a, str. 156.
[167] Isto, str. 153 i 155.
Eisenstadt (hrv. Željezno) je glavni grad Gradišća.

logičku pretpostavku kako je autor barokne pregradnje upravo Hueber. U tom se ugovoru navode prenamjene, novi trezori, stubišta i ostalo. Osim toga, Botica navodi kako je komunikacija između obitelji Batthyány i Herberstein preko pisama, što je uobičajeno u aristokratskim krugovima, dovela do Hueberove angažiranosti za Batthyányjeve.[168] Također, na Hueberovo autorstvo upućuje i prostorna kompozicija, uređenje interijera predvorja i stubišta s dvostrukim pilastrima, pilastarskim trakama i pojasnim lukovima, uređenje interijera dvorske kapele s konkavom niše, kompozicija i dekoracija pročelja te karakterističan naglasak na okomitoj osi kompozitnog portala i okvira prozora. Navedeni elementi pokazuju jasne paralele s njegovim ostalim djelima, posebno sa Schloss Eggenberg (kapela) i Palais Herberstein u Grazu.[169]

Arhitekt Hueber rođen je u Beču 1715. godine, kao sin bečkog zidara Sebastiana Huebera. O njegovoj karijeri doznajemo iz rukopisnog pisma štajerskom pokrajinskom upravitelju i namjesniku. Nakon prve obuke kod oca u Beču, gdje se bavio crtanjem, radio je nekoliko godina kao zidar, a zatim je četiri godine proveo putujući po Saskoj i Češkoj. Godine 1735. vratio se u Beč, a 1739. godine otišao je u Graz raditi u radionicu Josefa Carlonea, koju je sljedeće godine preuzeo. Bio je najcjenjeniji arhitekt u Grazu, primao je narudžbe od najviših aristokratskih i crkvenih krugova, a od 1742. godine radio je za Eggenberger i Herberstein. S preoblikovanjem pročelja Mariahilfkirche u Grazu 1744. godine, istaknuo se kao arhitekt u području sakralne arhitekture. Zahvaljujući iznimno dobro organiziranoj radionici, Hueber je izvršio mnoge opsežne preinake na aristokratskim palačama, izgradio je brojne gradske palače i kuće, velike hodočasničke crkve i male župne crkve (hodočasnička crkva u Weizbergu, crkva Mariahilf u Grazu, crkva St. Veit/Vogau, itd.). Karakteristično je da nije gradio velike i nove sklopove, nego je obnavljao stare dvorce za nove vlasnike, imućne štajerske i mađarske plemićke obitelji. Dizajn interijera prilagodio je ukusu vremena, a starije elemente je uklopio, čime je istovremeno sačuvao obiteljsku tradiciju i sklopovima dao monumentalniji izgled.[170]

Na ludbreškom sklopu dvorca Batthyány radio je 1746., 1751., 1762. i 1768. godine, što se podudara i s drugim pisanim svjedočanstvima o baroknim zahvatima u Ludbregu.[171] Botica navodi kako Hueberova narudžba u Ludbregu, uz širenje područja njegova djelovanja, dokazuje i njegov arhitektonski angažman za aristokratsko društvo izvan pokrajine Štajerske. Klasično oblikovano pročelje i portal dvorca Batthyány pokazuju Hueberovo poznavanje bečke arhitekture. Batthyányjevoj sklonosti klasicističkim oblicima Hueber se prilagodio korištenjem

[168] Dubravka Botica, „Josef Hueber (*1715, Wien–†1787, Graz) Ein Architekt zwischen Graz und Warasdin“, 2021., str. 101.
[169] Isto, str. 100.
[170] Isto, str. 91.
[171] Usp. Katarina Horvat-Levaj, „Utvrde i dvorci“, 1997.a, str. 94.

paladijskog motiva trijema sa stupovima i naglašenim pilastrima. Istovremeno, Hueber je u svojim građevinama koristio i kasnobarokni stil koji se očituje u nizanju nadsvođenih površina, posebice u kapelama i stubištima. Na taj način, Hueber je uspio na najbolji mogući način integrirati stilski pluralizam epohe, koji je kombinirao klasicizam s kasnobaroknim uređenjem interijera i rokoko ukrasima.[172]

Budući da u 18. stoljeću prevladava potreba za dinamičnim oblikovanjem prostora, pri čemu su se renesansne četverokrilne rezidencije preoblikovale u trokrilne barokne, s tlocrtom u obliku slova U i s naglaskom na centralnu zonu, Horvat-Levaj navodi kako su na ludbreškom dvorcu četiri krila zadržana, ne samo zbog tradicionalnog tlocrta, nego i zbog utjecaja nadolazećeg klasicizma, koji se očituje u fasadnoj koncepciji. Ista autorica navodi kako je barokna preinaka na dvorcu Batthyány jedan od boljih primjera barokne komunikacije između vanjskog i unutarnjeg prostora rezidencije putem osovinske kompozicije. Također, uočava kako preoblikovanje na kompleksu Batthyány ima mnoge paralele u Austriji, kao što je Schloss Hof, arhitekta Johann Lukas von Hildebrandta, a kompleks sličnost dijeli i s dvorcem u Körmendu, koji ima veći broj gospodarskih zgrada.[173]

5.5. Intervencije na dvorcu u 19. stoljeću

U razdoblju od druge polovice 18. stoljeća, pa do početka 19. stoljeća, ne izvode se građevinske aktivnosti na dvorcu. Nakon potresa u Ludbregu, 1778. i 1779. godine, kompleks dvorac se pregledao kako bi se procijenilo njegovo stanje i utvrdili nužni popravci. Nakon požara 1805. godine, uklanja se toranj sa satom nad dvorskom kapelom i stari zidovi, izrađuje se nova drvenarija i popravlja se krov, a Marija Winter navodi podatak da se mansardni krov uklanja te da se krov privremeno prekriva crijepom dok se šindra ne dopremi iz Graza.[174] Također, tada se nadograđuje i treći kat u kojem se nalazilo petnaest prostorija, kuhinja i pušnica za meso. Nadogradnja nije promijenila visinu dvorca, budući da je kat bio uklopljen u mansardni krov, ali se odnos između pročelja i krovišta poremetio, pri čemu je zgrada izgubila na monumentalnosti.[175] Godine 1811. nastavljaju se popravci na dvoru te se angažiraju zidari, stolari, tesari, staklari, pećari i slikari, a 1826. godine ponovno izbija požar, koji nije nanio velika

[172] Dubravka Botica, „Josef Hueber (*1715, Wien–†1787, Graz) Ein Architekt zwischen Graz und Warasdin“, 2021., str. 100–101.
[173] Usp. Katarina Horvat-Levaj, *Barokna arhitektura*, 2015., str. 572–573.
Usp. Katarina Horvat-Levaj, „Utvrde i dvorci“, 1997.a, str. 94.
[174] Usp. Marija Winter, „Ludbreški grad i njegovi gospodari“, 1980., str. 357.
[175] Usp. Marija Mirković, „Graditeljstvo, slikarstvo i kiparstvo Ludbrega i okolice“, 1983.a, str. 158.

oštećenja. Godine 1843. žutom bojom obnavljaju se pročelja dvorca. Zatrpavanje jarka s vodom oko dvorca posljednja je veća intervencija na kompleksu dvorca. Winter navodi da se zatrpavanje jarka dogodilo 1815. godine, za vrijeme vladavine Filipa Batthyányja, dok Mirković iznosi podatak da se tek 1873. godine planiralo grabište oko dvorca, nakon čega se tek mogao formirati perivoj dvorca.[176]

Period od početka 18. stoljeća do druge polovice 19. stoljeća, Bobnjarić-Vučković svrstava u drugo graditeljsko razdoblje, kada „dvorac prelazi iz oblika utvrđenog grada s obrambenom namjenom, u reprezentativni objekt namijenjen povremenom ili stalnom boravku vlastele.“[177]

5.6. Dvorac tijekom 20. stoljeća

U 20. stoljeću neprimjerena korištenja dvorca, dovela su do znatne devastacije dvorca i njegovog okoliša. Godine 1923., kada je dvorac prodan za potrebe tvornice, zazidavaju se prozorski otvori i vrata te se ruše pregradni zidovi između prostorija kako bi se stvorio prostor namijenjen tvorničkim potrebama. Također, 1961. godine kada se poduzeće „Varteks“ proširilo po cijelom prostoru dvorca, izvršene su potrebne adaptacije. Na trećem katu, umjesto uobičajenog drvenog stropa, stavila se preteška i neadekvatna armirano-betonska ploča koja ugrozila statiku zgrade. Devastirala se i brojna drvenarija, štukature, intarzirani parketi, keramičke peći i ostalo.[178] S južne je strane uklonjen kolni prilaz, a sa zapadne je stvoren novi prilaz prema ulazu u glavnu zgradu dvorca. Ispred glavnog ulaza u dvorac povišena je terasa za oko 80 cm, a kasnije je i asfaltirana.[179]

Između 1951. i 1961. godine stradao je zidni oslik u dvorskoj kapeli, nakon što je višeslojno bio preličen vapnenim naličem, osim oslika u kupoli koji najvjerojatnije nije bio vidljiv zbog pregradnje svetišta po visini, koje je bilo „izvedeno najviše u razini prozorskih klupčica na zapadnom svetišnom zidu, odnosno do visine ograde empore na sjevernom svetišnom zidu“. [180] Također, oltari u kapeli su se iscijepali i spalili, tako da kapela sada više nema autohone oltare.[181] Nadalje, prema Elaboratu iz 1993. godine, u 1961. godini izvedena su

[176] Usp. Marija Mirković, „Graditeljstvo, slikarstvo i kiparstvo Ludbrega i okolice“, 1983.a, str. 156.
[177] Usp. Venija Bobnjarić-Vučković, „Arhitektura dvorca Batthyany u Ludbregu“, 1990., str. 64.
[178] Usp. Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg – projekt hrvatskih i bavarskih stručnjaka“, 1998., str. 498.
[179] Usp. Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg: most između prošlosti i sadašnjosti“, 2000., str. 194.
[180] Usp. Ivan Srša, „Ludbreška dvorska kapela sv. Križa“, 2006., str. 71, prema Elaborat, 1993., str. 9–10.
[181] Usp. Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg – projekt hrvatskih i bavarskih stručnjaka“, 1998., str. 498.

„sondažna ispitivanja“ u kapeli, prilikom kojih je s oslikanog prozorskog otvora na zapadnom zidu svetišta skinuta nečistoća te se otkrio lik muškarca koji ima knjigu.[182] Iz tog podatka, Srša zaključuje da su „dijelovi svetišta od prozora do tjemena kupole zahtijevali manji restauratorski zahvat“, dok kupola tom prigodom vjerojatno nije restaurirana, sudeći prema osliku koji je vidljiv bez skele.[183] Godine 1967. sa zidnog je oslika odstranjen vapneni nalič, što je zahtijevalo „razmjerno veliki restauratorski zahvat“ kako bi se oštećenja sanirala, a oštećeni detalji retuširali.[184]

Slika 8. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, zatečeno stanje dvorca 1991. godine, pogled na unutrašnje dvorište

Godine 1985. započeto je restauriranje glavne zgrade i dviju bočnih zgrada kompleksa dvorca Batthyány.

[182] Usp. Ivan Srša, „Ludbreška dvorska kapela sv. Križa“, 2006., str. 71, prema Elaborat, 1993., str. 9–10.
[183] Usp. Ivan Srša, „Ludbreška dvorska kapela sv. Križa“, 2006., str. 71.
[184] Isto, prema Elaborat, 1993., str. 10.

6. ANALIZA SKLOPA DVORCA BATTHYÁNY

Dvorac Batthyány nalazi se na sjevernomu dijelu povijesne jezgre grada Ludbrega, uz lijevu obalu rijeke Bednje, kao dio atraktivnog sklopa kojeg čini prostrani perivoj i tri samostalna objekta: glavne četverokrilne trokatne zgrade s unutrašnjim dvorištem i dviju pomoćnih dvokatnih, nekad gospodarskih zgrada.[185] Glavna i dvije boče zgrada dvorca obrubljuju „prostranu četvrtastu ledinu“ na način da je glavna zgrada smještena u pozadini, a bočne zgrade južno od nje. Kroz stoljeća, dvorac je bio dograđivan, pregrađivan i renoviran što je rezultiralo konačnim izgledom dvorca kakvog poznajemo danas. Danas je sklop restauriran, saniran, s uređenim svim vanjskim pročeljima.[186]

Slika 9. Sklop dvorca Batthyány (2021.)

6.1. Dvorac Batthyány – glavna zgrada

U glavnoj zgradi dvorca Batthyány stanovala je vlastela te su se u njoj nalazile prostorije rezidencijalnog karaktera i gostinjske sobe, pomoćne prostorije, poput kuhinje i spremišta, zatim zatvorske ćelije, dvorska kapela te stanovi računovođe i kućepazitelja (trabanta).

Tlocrt zgrade kvadratnog je oblika, četverokrilni s pravokutnim unutrašnjim dvorištem. Zbog nejednakih dužina pojedinih krila, objekt se čini blago nepravilnim u tlocrtu.[187] Uz to, glavno, južno krilo malo je uže od ostala tri krila zbog toga što u njemu nema hodnika (osim na drugoj

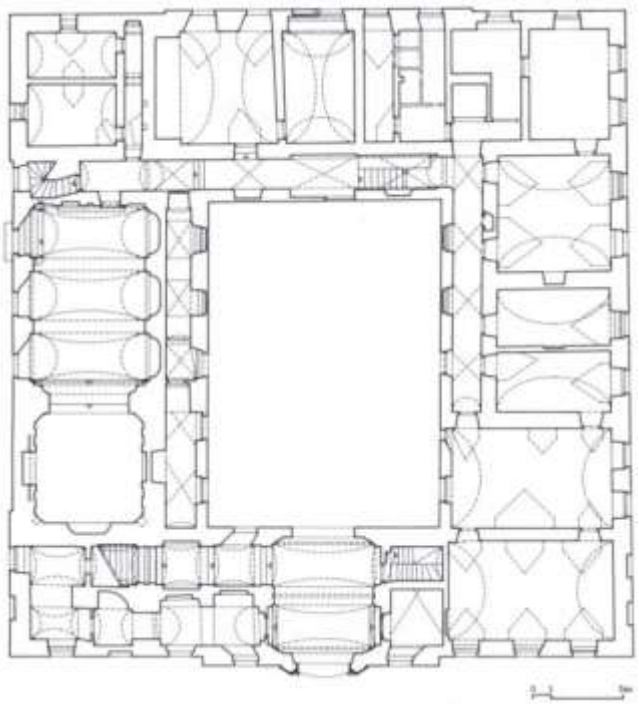
[185] Usp. Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg – projekt hrvatskih i bavarskih stručnjaka“, 1998., str. 496.
[186] Isto, str. 499.
[187] Dimenzije dvora (duže stranice 18 hvati, četiri stope, a kraće stranice 17,5 hvati), odgovaraju današnjim mjerama dvorca koji ima 32 x 33 metara izvana, dok mu je izduženo pravokutno dvorište 11,5 x 16,5 metara.

etaži). Dvorac je četveroetažni (prizemlje i tri kata), s podrumskim prostorijama. Ima krovne plohe na „dvije vode“, s ujednačenom linijom njihovih sljemena.[188]

6.1.1. Prostorna organizacija

Kao što je to Venija Bobnjarić primijetila, u prostornoj organizaciji glavne zgrade dvorca primjenjivan je jedan princip: prostorije se u svim etažama nalaze niz vanjskih pročelja, a niz dvorišnih pročelja u zapadnom, istočnom i sjevernom krilu, proteže se hodnik.[189]

a) Prizemna etaža

Slika 10. Tlocrt prizemne etaže glavne zgrade dvorca Batthyány

Južno je krilo glavno ulazno krilo u čijem je središnjem dijelu smještena prostrana veža u obliku pravokutnika s kosim uglovima, koja je prolazom s širokim lukom povezana s unutarnjim dvorištem. Zidovi veže jednostavno su profilirani stiliziranim pilastrima zakržljalog tipa koji na bočnim zidovima prelaze u pojasnice koje svod „dijele na dva svodna polja nadsvođena češkim

[188] Usp. Venija Bobnjarić-Vučković, „Arhitektura dvorca Batthyany u Ludbregu“, 1990., str. 65.
[189] Isto.

kapama.“ Na bočnim zidovima veže smještena su vrata i prolazi kojima ulazimo u manje prostorije ostatka krila.[190]

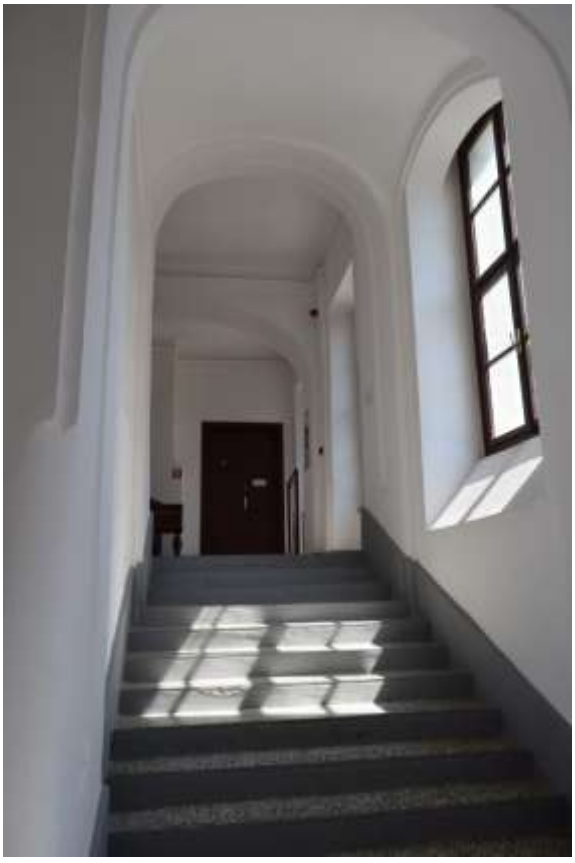
Slika 11. Pogled iz veže u južnom krilu prema unutarnjem dvorištu

Lijevo od veže nalaze se manje prostorije nepravilnog oblika, međusobno povezane prolazom, nadsvođene bačvastim svodom i češkim kapama, s glatko obrađenim i neraščlanjenim zidovima. Ulazi se u hodnik, sa raščlanjenim zidovima „parovima plitkih lezena“, na koja se nadovezuju pojasnice kojima je svod podijeljen na dva polja nadvođena češkim kapama, te se pristupa trokrakom stepeništu koje prolazi kroz svaku etažu dvorca.[191] Zidovi stepeništa raščlanjeni su „plitko profiliranim udvojenim lezenama“, na koje se nastavljaju pojasnice, kojima su svodna polja podijeljena nad stepeništem. Dva duža stepenišna kraka nadsvođena su bačvastim svodom, (osim kraka na trećoj etaži sa svodom „češke kape“), kraći je krak nadvišen parom pojasnica, a odmorišta „češkim kapama“. Što se tiče osvjetljenja stepeništa, ono je neujednačeno: na drugoj etaži stepenište je osvjetljeno dvama prozorskim otvorima na južnoj fasadi; u trećoj etaži dvama prozorskim otvorima na južnoj i jednim na zapadnoj fasadi, a u posljednjoj etaži, jednim prozorskim otvorom na južnoj i na zapadnoj fasadi. Možemo uočiti da prozorski otvori ne prate uspon stubišta, nego ga presijecaju, što znači da je položaj prozorskih otvora podređen „površinskoj organizaciji“ pročelja, a ne rasporedu prostorija.[192]

[190] Isto.
[191] Isto.
[192] Isto, str. 68.

Slika 12. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, pogled iz veže u južnom krilu na prvi stubišni krak u jugozapadnom dijelu zgrade

Slika 13. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, pogled iz prvog stubišnog kraka na drugi stubišni krak u jugozapadnom dijelu zgrade

Desno od veže nalaze se dvije male prostorije; u jednoj su smještene stepenice spiralnog tipa koje vode u podrum, a druga prostorija povezuje vežu s prostorijom veće dimenzije u istočnome uglu krila. Ta prostorija ima bačvasti svod sa svodim jedrima, osvijetljena je s tri prozorska otvora na južnoj fasadi i ima vrata kojima se ulazi u prostoriju u istočnom krilu.[193]

U zapadnome krilu smještena je dvorska kapela sv. Križa koja s povijesnog i povijesnoumjetničkog gledišta čini specifičan prostor unutar dvorca Batthyány.[194] Kapela je iste širine poput prostorija ostalih krila. Duž strane unutrašnjeg dvorišta, proteže se hodnik osvijetljen trima prozorskim otvorima i s vratima u sredini kojima je kapela povezana s unutarnjim dvorištem. Prema južnom i sjevernom krilu, hodnik je zatvoren zidom.[195]

Slika 14. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, pogled iz unutarnjeg dvorišta na vrata koja vode u dvorsku kapelu u zapadnom krilu

[193] Isto, str. 65.
[194] Vidi više u poglavlju „Dvorska kapela sv. Križa (str. 53–80)“
[195] Usp. Venija Bobnjarić-Vučković, „Arhitektura dvorca Batthyany u Ludbregu“, 1990., str.. 65, 68.

U sjevernom krilu nalazi se nekoliko prostorija. U lijevome uglu prostorija je podijeljena na dva nivoa: u donjem se nivou nalaze „dvije zatvorske ćelije“ do kojih se dolazi uskim hodnikom, a u gornjem je smještena uska galerija, koja predstavlja kor kapelice. Iza kora, nalazi se još jedna prostorija. Do prostorija na gornjem nivou dolazi se spiralnim stepenicama koje su smještene na završetku hodnika sjevernog krila.

Slika 15. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, spiralne stube u zapadnom uglu sjevernog krila zgrade

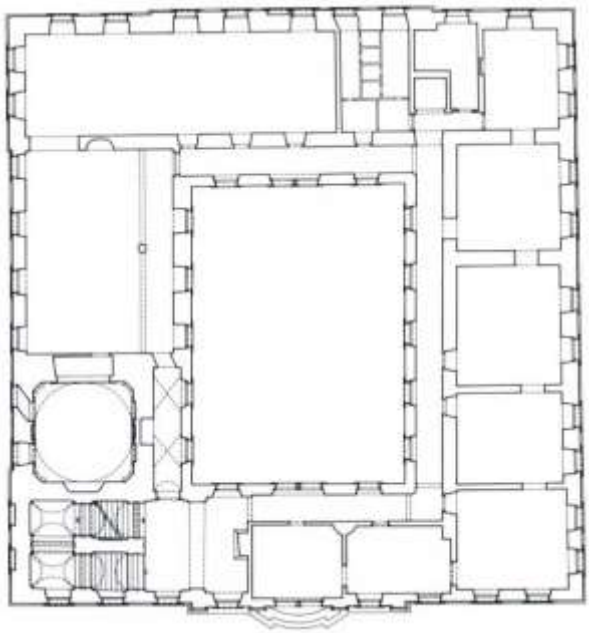
Nadalje, u sjevernome krilu nalaze se još pet prostorija različitih veličina koje su međusobno povezane vratima. Dvije prostorije u sredini krila imaju bačvaste svodove „sa svodnim jedrima i češkom kapom“, a ostale prostorije imaju strop. Svaka prostorija osvijetljena je s jednim ili dvama prozorskim otvorima.[196] Također, s dvorišne strane proteže hodnik, koji je osvijetljen dvama prozorskim otvorima, a u sredini se nalazi prolaz širokog luka, koji je povezan s unutrašnjim dvorištem.[197]

U istočnom krilo nalaze se tri prostorije manjih dimenzija, koje imaju bačvasti svod sa „svodim jedrima“, jedan ili dva prozorska otvora te vrata kojima su povezane. Tu je i jedna veća

[196] Isto, str. 65–67.
[197] Isto, str. 68.

prostorija, koja se dijeli na dva dijela i zauzima cijelu širinu krila, pa se hodnik, koji se proteže duž dvorišne strane, njome prekida.[198]

b) Prvi kat

Slika 16. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, tlocrt prvog kata

Prostorna organizacija prvog kata slijedi raspored prizemne etaže, no s nekoliko odstupanja.

U lijevom uglu južnog krila nalazi se stepenište pored kojeg je smješteno predvorje, iz kojeg se može kretati u južno i zapadno krilo, dok se u središnjem dijelu krila nalaze dvije manje prostorije, a u desnom uglu jedna veća. Hodnik, koji se proteže duž dvorišne strane, osvijetljen je s dva prozorska otvora i prekriven je stropom.[199]

Zapadno se krilo sastoji od svetišta kapele i tzv. „Velike dvorane“, koja se proteže cijelom širinom krila. Ta prostorija ima prozorske otvore na vanjskom i dvorišnom pročelju, a povezana je s prostorijom na uglu i s hodnikom na sjevernom krilu. Hodnik se u ovom krilu nalazi pokraj svetišta kapele, ima bačvasti svod sa „svodnim jedrima“, čiji se vrhovi dodiruju.[200]

[198] Isto, str. 67–68.
[199] Isto, str. 71.
[200] Isto.

Slika 17. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, pogled na zapadni zid „Velike dvorane“ na prvom katu zgrade

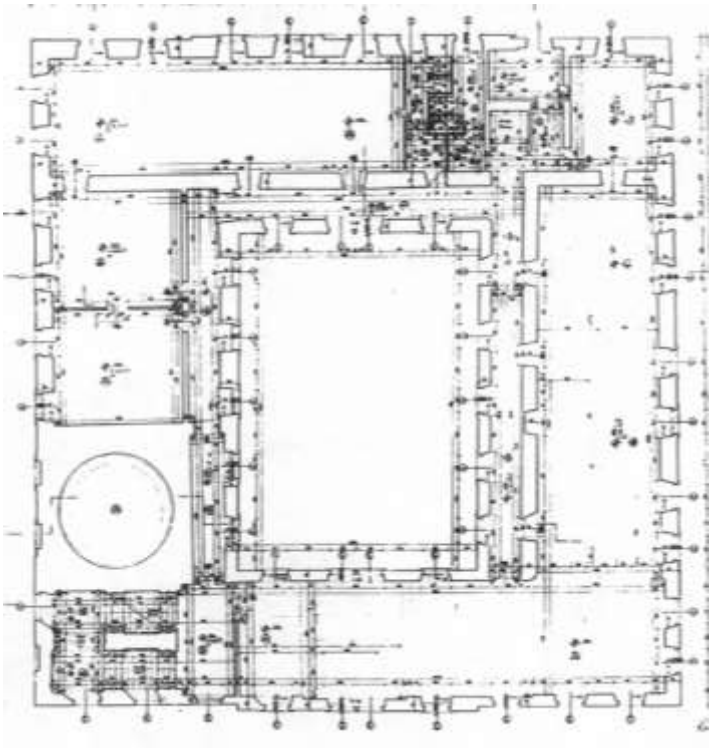
U sjeverno se krilu nalazi jedna veća ugaona prostorija na lijevoj strani, i niz manjih prostorija, koje su međusobno povezane vratima i s hodnikom. Hodnik ovdje teče kontinuirano, a osvijetljen je s tri prozorska otvora i prekriven je stropom.[201]

Istočno se krilo sastoji od tri veće prostorije, koje zauzima prostor uz vanjsku fasadu, te su međusobno povezane vratima i s hodnikom. Hodnik ima pet prozorska otvora i prekriven je stropom.[202]

Ovakav raspored prostorija omogućava kontinuirano kretanje kroz prostorije i duž hodnik s dvorišne strane. Uz to, moguća su i poprečna kretanja zbog toga što su sobe povezane hodnikom. Sve prostorije na prvom katu, osim svetišta, nemaju zidnu dekoraciju i prekrivene su stropom.[203]

c) Drugi kat

[201] Isto.
[202] Isto.
[203] Isto.

Slika 18. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, tlocrt drugog kata

Najveći dio južnog krila čini dvorana pravokutnog oblika, koja ima više prozorskih otvora na vanjskoj i dvorišnoj fasadi. Lijevo od te prostorije, smješteno je malo predvorje, a u lijevome uglu krila nalazi se stepenište. U ovome krilu nema hodnika.[204]

Zapadno se krilo sastoji od dviju prostorija, međusobno povezanih vratima i s izlazima na hodnik, te južno od njih, prostora koji zauzima kupola svetišta.[205]

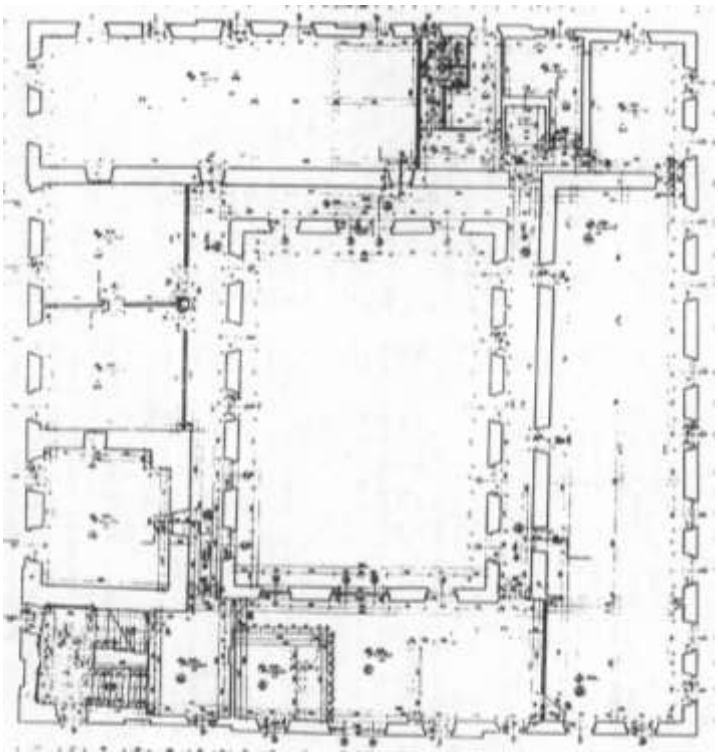
U sjevernom krilu nalazi se dugačka prostorija u lijevome uglu, koja je vratima povezana s prostorijama zapadnog i sjevernog krila te ima dva izlaza na hodnik. Ostatak sjevernog krila čini niz manjih prostorija međusobno povezanih vratima i s izlazima na hodnik.[206]

Istočno krilo sastoji se od jedne dugačke dvorane, koja se nadovezuje na dvoranu južnog krila, s nekoliko izlazaka na hodnik.[207]

[204] Isto.
[205] Isto.
[206] Isto, str. 72.
[207] Isto, str. 71.

Kao i na prvom katu, i ovdje je omogućeno kontinuirano kretanje zahvaljujući rasporedu prostorija i hodnika i njihovoj međusobnoj komunikaciji. Također, prostorije su bez zidne dekoracije.[208]

d) Treći kat

Slika 19. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, tlocrt trećeg kata

Raspored prostorija trećeg kata identičan je rasporedu prostorija prethodnog kata.

U južnom krilu, pokraj stepeništa i predvorja male dimenzije, nalazi se dvorana pravokutnog oblika koja ima prozorske otvore na vanjskoj i dvorišnoj fasadi. Hodnika ovdje nema.[209]

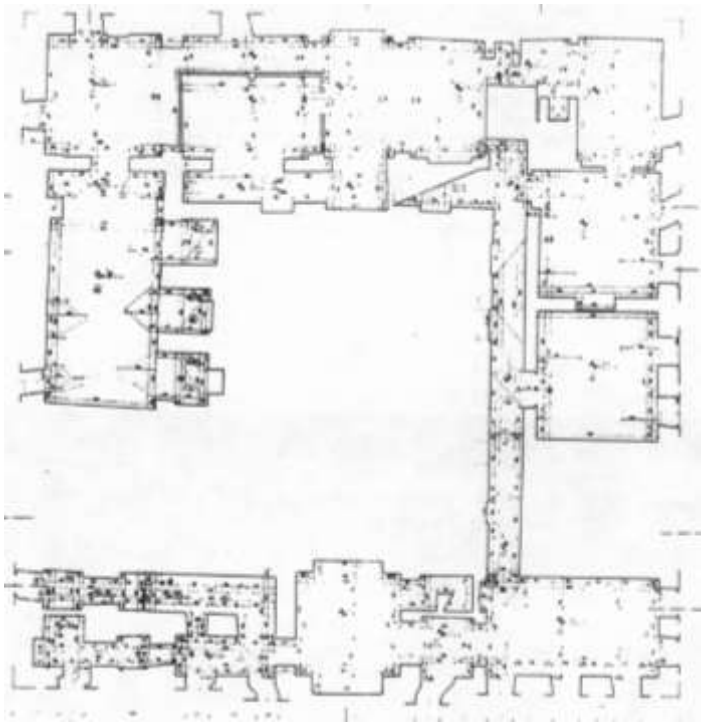
Zapadno se krilo sastoji od jedne prostorije debljih zidova, koja je smještena iznad svetišta, te još dviju prostorija iznad nje.[210] Hodnik teče kontinuirano duž dvorišne strane.

[208] Isto, str. 72.
[209] Isto, str. 73.
[210] Isto, str. 74.

Veći dio sjevernog krila zauzima jedna dugačka dvorana pored koje se nalazi niz od nekoliko manjih prostorija međusobno povezanih vratima i s izlazom na hodnik.[211]

U istočnom se krilu nalazi jedna dugačka dvorana, koja ima nekoliko prozorskih otvora na vanjskoj fasadi, i hodnik, koji se proteže duž dvorišne strane.[212]

e) Podrum

Slika 20. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, tlocrt podruma

Ispod sjevernog krila i djelomično ispod zapadnog i istočnog, proteže se veći dio podrumskih prostorija, dok se ispod južnog krila proteže manji dio prostorija. Te se podrumske prostorije nižu jedna iza druge, njihove se veličine razlikuju, imaju bačvaste svode sa „svodnim jedrima“ i prozorske otvore manjih dimenzija. Podrumske prostorije južnog krila povezane su s prostorijama ostalih krila putem uskog hodnika, koji se proteže duž istočnog krila i koji je, kao i prostorije, nadsvođen bačvastim svodom sa svodnim jedrima. U podrumske prostorije vode uske

[211] Isto.
[212] Isto.

spiralne stepenice, koje se nalaze u južnom krilu desno od veže, i jednokrako stepenište na lijevoj strani hodnika u sjevernom krilu.[213]

6.1.2. Pročelja

Pročelje glavne zgrade dvorca Batthyány oblika je položenog pravokutnika, sa četiri etaže različitih visina: prva etaža je najviša, četvrta je najniža.

U ovome poglavlju analizirat će se vanjska i dvorišna pročelja glavne zgrade dvorca Batthyány. Već pri samom pogledu na pročelja, možemo primijetiti kako je vanjskim pročeljima pridana veća pažnja u dekoriranju, za razliku od dvorišnih, koja su jednostavnije i skromnije obrađena.

a) Vanjska pročelja

Vanjska pročelja razlikuju se po obradi površine, plastičnoj zidnoj dekoraciji i različitom rasporedu pojedinih elemenata zidne obrade, na pojedinim pročeljima. Sva četiri pročelja dijele se vertikalno na tri djela i horizontalno na tri polja raščlanjena vijencima snažne profilacije („prvo polje čini zona prizemlja, drugo zona prvog i drugog kata, a treće zona trećeg kata“). Sva pročelja, osim istočnog, imaju različito smještena rizalitno istaknute dijelove. Tako južno i sjeverno pročelje imaju središnji rizalit, a zapadno pročelje dva ugaona rizalita. Što se tiče površinske obrade pročelja, prizemlje ima „horizontalne trake stilizirane rustike“, dok su zidovi na prvom i drugom katu rustikalno obrađeni s imitacijom kamenih blokova, osim središnjeg istaknutog djela koji je na južnom i sjevernom pročelju glatko obrađen. Na zapadnom pročelju rustikalno su obrađeni i istaknuti dijelovi, a na istočnom pročelju uglovi. Za razliku od tih zona, zidovi trećeg kata glatko su obrađeni. Nadalje, na svim pročeljima primjenjivan je isti princip obojenosti: zidovi su obojeni žutom bojom, a plastična zidna dekoracija bijele je boje.[214]

[213] Isto.
[214] Isto, 74–75.

Slika 21. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, pogled na pročelje južnog krila zgrade

Pročelje južnog krila najbogatije je i najreprezentativnije obrađeno. Središnji dio pročelja istaknutiji je od bočnih dijelova i na njemu se, u visini druge i treće etaže, pojavljuju četiri pilastara na visokim bazama i snažnim kapitelima između prozorskih otvora, s arhitravnim gređem i vijencem s regulama. Iznad vijenca nalazi se mali krov koji zauzima širinu cijelog pročelja, a iza uglova na pročelju bočnih krila, završava. Nadalje, u središtu pročelja nalazi se portal omeđen po jednim stiliziranim pilastrom plitke profilacije. Kapiteli pilastara povezuju se s vijencem koji prati zakrivljenu liniju nadvratnika. Nadalje, pročelje ima po „devet prozorskih osi“, a centralna je udvojena. U prizemlju, prozorski otvori imaju rešetke. Prozorski otvori međusobno se razlikuju po visini, a najveći su prozorski otvori prvog kata. Okviri prozorskih otvora u prizemlju imaju jednostavnu i plitku profilaciju, dok su na prvom i drugom katu naglašeniji. Prozorski otvori prvog kata imaju „istaknute klupčice, plitko profilirane prozorske okvire, a iznad snažno profilirane nadstrešnice.“ U središnjem su djelu udvojeni prozorski otvori uokvireni trokutastim zabatom. Na drugom katu prozorski otvori imaju istaknute klupčice, a u zoni rizalita još i plitko profilirane prozorske okvire. Prozorski okviri na trećem katu nisu naglašeni ni profilirani (Slika 21, 22).[215]

[215] Isto, 75–77.

Slika 22. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, detalj pročelja južnog krila zgrade

Pročelje zapadnog krila ima istaknute ugaone rizalite, koji su u širini dviju prozorskih osi, dok je središnji dio pročelja blago uvučen i ima po šest prozorskih osi. Na prvom katu, prozorski otvori imaju istaknute klupčice, okvire plitke profilacije i profilirane prozorske nadstrešnice koje nalikuju na grede. Prozorski otvori drugog kata na istaknutim dijelovima imaju klupčice, dok u ostalim dijelovima, uz klupčice, imaju i okvire plitke profilacije. Zona trećeg kata raščlanjena je malim prozorskim otvorima kojima su prozorski okviri samo naznačeni bojom. Što se tiče obrade površine zida, prizemlje je raščlanjeno plitkim „profiliranim horizontalnim trakama rustike“ koje se prekidaju ulaznim portalom kapele. Na prvom i drugom katu, istaknuti dijelovi rustikalno su obrađeni, a ostali dijelovi glatko. Treći kat ima glatko obrađeni zid (Slika 23).[216]

[216] Isto, 77.

Slika 23. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, pogled na pročelje zapadnog krila zgrade

Pročelje sjevernog krila, kao i južno pročelje, ima istaknuti središnji dio koji je na prvom i drugom katu glatko obrađen, a u uvučenim dijelovima pročelje je rustikalno obrađeno s imitacijom kamenih blokova. Površina prizemlja ima horizontalne trake rustike, plitke profilacije, a na trećem je katu površina zida glatko obrađena. Središnji rizalit ima po pet, a bočni uvučeni dio po dvije prozorske osi. Os na rizalitu u središtu je udvojena. Prozorski otvori prvog kata imaju okvire plitke profilacije, klupčice i nadstrešnice snažne profilacije, bez trokutastih zabata u istaknutom dijelu. Prozorski otvori drugog kata imaju okvire plitke profilacije i klupčice u rizalitnom dijelu, a u uvučenim dijelovima samo klupčice. Prozorski otvori trećeg kata su mali, bez profiliranih prozorskih okvira.[217] Nažalost, danas je pročelje, u zoni prizemlja, devastirano grafitima (Slika 24).

[217] Isto.

Slika 24. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, vandalističko uništavanje pročelja sjevernog krila zgrade

Pročelje istočnog krila jedino nema rizalitnih istaka, odnosno tlocrtna mu je linija ujednačena. Površina prizemlja je, kao i na svim ostalim pročeljima, horizontalne trake rustike koje su plitko profilirane. Centralni dio prvog i drugog kata glatko je obrađen, a bočni su dijelovi rustikalno obrađeni s imitacijom kamenih blokova. Na prvom katu prozorski otvori imaju okvire plitke profilacije, klupčice i prozorske nadstrešnice, a otvori drugog kata imaju klupčice i okvire u središnjem dijelu, a na bočnim dijelovima nemaju profilirane okvire. U zoni trećeg kata zidovi su glatko obrađeni, s malim prozorskim otvorima čiji su okviri naznačeni samo bojom (Slika 25).[218]

[218] Isto.

Slika 25. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, pogled na pročelje istočnog krila zgrade

b) Dvorišna pročelja

Dvorišna pročelja glavne zgrade dvorca Batthyány jednako su obrađena. Sva četiri pročelja profiliranim su vijencima horizontalno podijeljena na tri polja. Vijenci su smješteni „između prizemlja i prvog kata te između drugog i trećeg kata.“ U prizemlju su zidovi glatko obrađeni i raščlanjeni sivim horizontalnim trakama plitke profilacije i prozorskim otvorima s okvirima plitke profilacije. Zidovi prvog i drugog kata također su glatko obrađeni i imaju vertikalne trake, plitke profilacije, sivo obojane rustike. Trake se nalaze u zoni prvog i drugog kata, između prozorskih osi, i ne dodiruju vijence. Na istočnom i zapadnom krilu pročelja nalaze se po pet, a na sjevernom i južnom krilu pročelja po tri prozorske osi, s udvojenom središnjom. Na prvom katu prozorski otvori imaju okvire plitke profilacije, klupčicu i nadstrešnicu s oblikom grede, dok na drugom katu nemaju nadstrešnicu. Zidovi trećeg kata glatko su obrađeni i imaju prozorske otvore manje dimenzije (Slika 26).[219]

[219] Isto, str. 77–78.

Slika 26. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, pogled iz južnog krila prema sjevernom i dijelovima istočnog i zapadnog pročelja unutrašnjeg dvorišta

6.2. Dvorska kapela sv. Križa

6.2.1. Događaj čuda Presvete Krvi Kristove

U današnjoj se kapeli sv. Križa, odnosno tadašnjoj gotičkoj kuli dvorca, prema predaji dogodio jedan od najbitnijih događaja vjerskog karaktera u ovome kraju, a to je Čudo pretvorbe vina u Presvetu Krv Kristovu.[220] Događaj se uglavnom datira u 1411. godinu, o čemu svjedoči i tekst („HUNDERBAHRES H. BLUT JESU CHRISTI, SO IN DER SCHLOSKAPELLE ZU LUDBRIG IN CROATIEN SEIT ANNO *1411*. GROSSE WUNDER WÜRTET“), koji se nalazi ispod grafike austrijskog umjetnika Johanna Veita Kaupertza iz druge polovice 18. stoljeća (Slika 27).[221]

[220] Usp. Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg: most između prošlosti i sadašnjosti“, 2000.., str. 194.
[221] Usp. Ivan Srša, „Ludbreška dvorska kapela sv. Križa“, 2006., str. 62.
Grafika je s cjelovitim tekstom objavljena u djelu: *Umjetnička topografija Hrvatske: Ludbreg - Ludbreška Podravina*, 1997., na str. 92. i u djelu „Ludbreško čudo u prvih stotinu godina postojanja“, 1997. na str. 275. Čuva se u baštini Anđele Horvat sačuvanoj u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu.

Slika 27. Grafika I.V.Kaupertza iz XVIII. stoljeća: kompleks dvorca s obrambenim zidom i kulama iz razdoblja renesanse; pokaznica sa svetom relikvijom

No, u dokumentu, kojeg je prvi spomenuo Josip Adamček (1983.), a upotpunio Andrija Lukinović (1997.), stoji kako je već 1410. godine vlastelin Ivan Čuz u Ludbregu utemeljio novu župu u čast Presvete Krvi Kristove, izdvojivši je od župne crkve Presvetog Trojstva, središnje sakralne građevine ludbreškog kraja iz doba gotike, oblikovane u vremenu od 1640. do 1680. godine u ranobaroknome stilu. Novoosnovanom župom, Čuz je nastojao sačuvati relikviju u svojemu posjedu, ali i lakše ubirati porez od hodočasnika. No, osim u spomenutoj ispravi, ta se župa ne spominje nigdje drugdje te je pitanje da li je ona uopće postojala. Također, postoji mogućnost da je dvorska kapela sv. Križa 1410. godine mogla postati crkvom te nove župe zbog toga što u kanonskim vizitacijama iz 1745. godine tu kapelu nailazimo pod imenom „Presvete Krvi.“ Srša tumači kako na osnovu ovog podatka ne možemo znati vremenski period od čudesnog događaja do navodnog osnivanja „nove župe“, ali dodaje da bi taj događaj svakako trebalo datirati prije 1411. godine i zbog tvrdnje da je još 1407./8. godine u Ludbregu boravio kralj Sigismund, koji se, moguće je, došao pokloniti svetoj relikviji, no i taj podatak je upitan.[222]

Prema predaji, tijekom služenja svete mise, jedan je svećenik posumnjao u istinitost pretvorbe kruha i vina u Tijelo Kristovo i Krv Kristovu i kada je došao do čina lomljenja hostije na tri dijela, vidio je da se u kaležu, umjesto vina, nalazi krv. Zbunjen i preplašen svećenik,

[222] Usp. Ivan Srša, „Ludbreška dvorska kapela sv. Križa“, 2006., str. 62–63.

nakon završetka mise, krv je izvadio iz kaleža i stavio ju u staklenu posudicu, koju je onda sakrio. Prije nego što je umro, napokon je javnosti ispričao o ovom događaju, a ampulu s krvi predao je na čuvanje u župnu crkvu Presvetog Trojstva. Ubrzo nakon toga, ljudi su počeli hodočastiti u Ludbreg kako bi vidjeli krv Kristovu, a proširila se i vijest o „čudesnim ozdravljenjima." Priča o krvi Kristovoj došla je i do tadašnjeg pape Julija II., koji je zadužio dvojicu opata da istraže istinitost ovog čudesnog događaja, a u istraživanju su sudjelovali ugledni svećenici i svjetovnjaci. Nakon dugotrajnog ispitivanja, papa je događaj proglasio vjerodostojnim. Nakon njegove smrti, novim papom postaje papa Leon X., koji se uvjerio u čudo nakon što su mu opati u Rim donijeli Krv Kristovu. Godine 1513. papa je izdao bulu kojom naređuje da se Krv „za sva vremena čuva u Ludbregu" te da se „nedjelju prije Male Gospe" (8. rujna), izloži „narodu na pobožnost i klanjanje."[223] Prijepis te bule pohranjen je u Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu, a njome je službeno zasnovano proštenište u Ludbregu u čast Dragocjene Krvi Kristove.[224]

Oko 1600. godine zbog čestih provala Osmanlija, sveta je relikvija odnesena iz ludbreške župne crkve Presvetog Trojstva u naselje Gotalovec, a zatim je dospjela u vlasništvo plemićkih obitelji Pastori i Szögyenyi. Nakon što je opasnost prošla, oko 1659. godine relikvija je vraćena u Ludbreg, a zbog veće sigurnosti pohranjena je u dvorsku kapelu sv. Križa, gdje se čudo i dogodilo. U spomenutim kanonskim vizitacijama navodi se da se relikvija čuvala u pokaznici smještenoj u zidu, pod ključem.[225] Tu je pokaznicu, čiji je autor augsburški zlatarski majstor Caspar Riss von Rissenfels, 1721. godine darovala grofica Eleonora Strattmann Batthyány u znak pobožnosti i štovanja Svete Krvi. Pokaznica se sastoji od ovalne baze ukrašene s baroknim ornamentima i medaljonima od emajla oslikanim u monokromnoj tehnici s prikazima četvorice evanđelista, visokog pozlaćenog postolja i gornjeg, raskošnog oblikovanog i ukrašenog dijela u čijem se centralnom srcolikom otvoru nalaze dvoje krilata anđelčića i poprsje muškarca izvedeno od zlata i emajla, koji čine postolje iz kojega se izvija barokni ornament na kojem se nalazi ampula s Krvi Kristom. Oko otvora se nalazi uokvireni vijenac koji se sastoji od 25 komada velikih kamenova u raznim bojama, te vijenac sa cvjetovima, čije su latice načinjene od obojanog metala i ukrašene poludraguljima. Iznad otvora nalazi se lik Boga Oca na prijestolju reljefno izveden, a ispod otvora, stojeći lik sv. Petra od pozlaćena srebra, koji u rukama drži

[223] *Događaj čuda Svete Krvi.* Mrežna stranica *Svetište Predragocjene Krvi Kristove – Ludbreg,* 2010., http://www.svetiste-ludbreg.hr/dogadjaj-pretvorbe-krvi-kristove.html (pregledano 5.11.2021.).
[224] Usp. Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg – projekt hrvatskih i bavarskih stručnjaka", 1998., str. 492.
[225] Usp. Ivan Srša, „Ludbreška dvorska kapela sv. Križa", 2006., str. 65.

pozlaćenu knjigu i ključeve. Pokaznica se ubraja u „najvrjednija sačuvana djela augsburške zlatarske škole s kraja 17. stoljeća“ (Slika 28).[226]

Slika 28. Pokaznica s relikvijom Krvi Kristove

Prije proštenja, sveta se relikvija svake godine nosila u procesiji u župnu crkvu, do 1787. godine. Tada ju je župnik Filip Sever odbio vratiti u dvorsku kapelu, referirajući se na papinsku bulu u kojoj je napisano da se kalež s krvi „položi i zanavijek čuva u župnoj crkvi Presvetoga Trojstva.“ Na taj se čin obitelj Batthyány pobunila i pokrenula sudski postupak, smatrajući da sveta relikvija pripada njima, s obzirom da se čudesan događaj dogodio u kapeli njihova vlasništva.[227] No, državna i crkvena vlast odlučila je u korist župnika, s argumentom da je relikvija prikladnija u župnoj crkvi. Nakon te odluke, Batthyányjevi su zanemarili kapelu, a predmete vezane uz čudo, poput crkvenog ruha, posuđa i zavjetnih darova vjernika, razdijelili su crkvama u Mađarskoj. Uz to, knez Ludovik Batthyány iz župne je crkve uzeo skupocjenu pokaznicu i otpremio ju također u Mađarsku. Tek nakon Ludovikove smrti, njegov nasljednik, knez Filip, vratio je pokaznicu u župnu crkvu, a u njoj se do danas, pod staklenim oklopom, čuva Relikvija Presvete Krv Kristove.[228]

[226] *Pokaznica s relikvijom.* Mrežna stranica *Svetište Predragocjene Krvi Kristove,* 5. veljače 2010., http://www.svetiste-ludbreg.hr/dogadjaj-pretvorbe-krvi-kristove/pokaznica-s-relikvijom.html (pregledano 5.11.2021.).
[227] Usp. Ivan Srša, „Ludbreška dvorska kapela sv. Križa“, 2006., str. 65.
[228] *Čuvanje relikvije.* Mrežna stranica *Svetište Predragocjene Krvi Kristove,* 13. svibnja 2010., http://www.svetiste-ludbreg.hr/dogadjaj-pretvorbe-krvi-kristove/cuvanje-relikvije.html (pregledano 5.11.2021.).

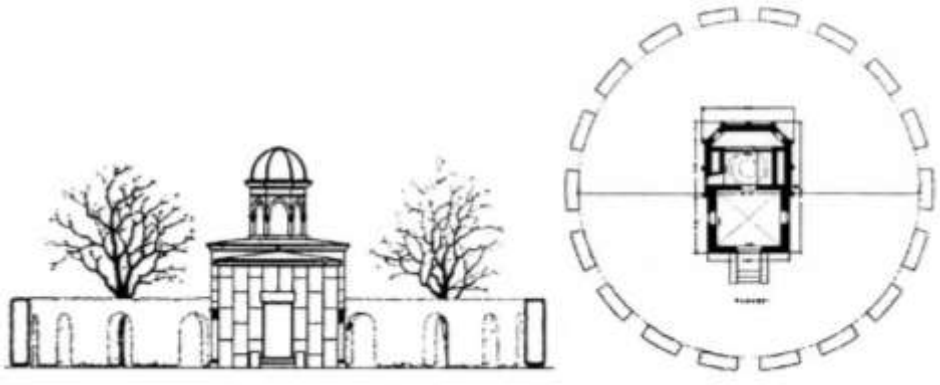
Potrebno je navesti i kapelu Presvete Krvi Kristove sagrađenu u Ludbregu 1994. godine u čast svetoj relikviji. Naime, još 1739. godine, na saboru u Varaždinu, stvoren je zavjet o izgradnji kapele koja će biti posvećena Presvetoj Krvi Kristovoj. Potaknuti kugom koja je harala u Moslavini, odlučeno je

> „(...) da se imade sagraditi kapela u čast i za veći porast slave Presvetoj Krvi Isusovoj koja se čudom jedva kad čuvenim ili sasma rijetkim pretvorila u vidljivu krv te koja se dosad čuvala u Ludbregu, mjestu najvećeg blaga cijele kraljevine, a za veći poticaj na poštovanje i pobožnost prema istoj Presvetoj Krvi“. (Zaključci Hrvatskog sabora, svezak IV)[229]

No, sabor taj zavjet nije ispunio i brzo je pao u zaborav. Srša, kao jedan od mogućih uzroka tome, navodi činjenicu da su Ludovik i Karlo Batthyány 1745. godine započeli u obnovu dvorca Batthyány, uključujući i dvorsku kapelu, nakon što ih je carica Marija Terezija tri godine prije toga službeno imenovala kao nove gospodare ludbreškoga vlastelinstva. Naime, Batthyányjevi su vjerojatno bili upoznati za saborskim zavjetom te su u njemu vidjeli prijetnju u oduzimanju i preseljenju svete relikvije s njihova posjeda. To je i razlog zbog kojeg su krenuli u tako intenzivnu obnovu dvorske kapele, koja je uključivala njenu pregradnju i povećanje te nabavku bogate opreme (zidne slike, glavni i tri bočna oltara, propovjedaonica, stolci i pokaznica s relikvijom Presvete Krvi Kristove), tako da bude dostojna relikvije i na neki način prihvaćena kao ostvarenje saborskog zavjeta.[230]

Tek 200 godina nakon saborskog zavjeta, prečasni Juraj Lahner javnost je podsjetio na neispunjeni zahtjev, a godinu dana kasnije, 1940. godine, kardinal Alojzije Stepinac pokrenuo je akciju za izvršenje tog zahtjev.[231] Arhitekt Bruno Bauer autor je idejnog projekta kojeg čini centralna kapela koja se nalazi unutar cinkture kružnog oblika. Projekt je inspiriran jeruzalemskom kapelom Isusova Groba iz razdoblja renesanse (Slika 29).[232]

[229] *Zavjet Hrvatskog sabora.* Mrežna stranica *Svetište Predragocjene Krvi Kristove,* 5. veljače 2010., http://www.svetiste-ludbreg.hr/zavjet-hrvatskog-sabora/zavjet-hrvatskog-sabora.html (pregledano 10.11.2021.).
[230] Usp. Ivan Srša, „Ludbreška dvorska kapela sv. Križa“, 2006., str. 64.
[231] Usp. *Zavjet Hrvatskog sabora.* Mrežna stranica *Svetište Predragocjene Krvi Kristove,* 5. veljače 2010., http://www.svetiste-ludbreg.hr/zavjet-hrvatskog-sabora/zavjet-hrvatskog-sabora.html (pregledano 10.11.2021.).
[232] Usp. „Svetište Presvete Krvi Kristove“, 1997, str. 240–241.

Slika 29. Nacrt i tlocrt za kapelicu Presvete Krvi Kristove u Ludbregu

Dolaskom komunista na vlast 1945. godine, u Ludbregu se zabranjuju vjerski skupovi, dvorska kapela je pretvorena u konjušnicu, a hodočasnici su protjerani iz grada. S vremenom je pritisak vlasti popustio, a od početka 1970-ih godina prošlog stoljeća, sve više hodočasnika je dolazilo u Ludbreg. Godine 1992. prema zahtjevu župnika Josipa Đurkana, gradska vlast župi je darovala zemljište od 5 hektara na desnoj obali Bednje, namijenjeno za gradnju kapele.[233] Autor projekta je arhitekt Zlatko Filipović iz tvrtke „COD“ iz Koprivnice, a dovršen je 1994. godine. Sklop se sastoji od zavjetne kapele, postavljene na povišenom platou, čiji otvoreni svetišni prostor ima natkrov s trokutnim zabatom i tornjevima te od četrnaest bočnih kapelica, okrenutih prema svetišnom prostoru, koje su ispovjedaonice i postaje Križnog puta. Kapele imaju mozaike koji prikazuju scene Isusove muke, a zabat kapele, mozaik s prizorom Uskrsnuća. Autor mozaika akademski je slikar Goran Petrač iz Ludbrega, koji je mozaike dovršio 1996. godine (Slika 30).[234]

[233] Usp. *Ispunjenje zavjeta.* Mrežna stranica *Svetište Predragocjene Krvi Kristove,* 13. svibnja 2010., *http://www.svetiste-ludbreg.hr/zavjet-hrvatskog-sabora/ispunjenje-zavjeta.html* (pregledano 10.11.2021.).

[234] Usp. *Zavjetna kapela Hrvatskog sabora.* Mrežna stranica *Svetište Predragocjene Krvi Kristove,* 13. svibnja 2010., http://www.svetiste-ludbreg.hr/sakralna-graditeljska-bastina/zavjetna-kapela-hrvatskog-sabora.html (pregledano 10.11.2021.).

Slika 30. Zavjetna kapela Predragocjene Krvi Kristove u Ludbregu (2019.)

6.2.2. Arhitektura dvorske kapele sv. Križa

Dvorska kapela sv. Križa smještena je u zapadnom krilu dvorca Batthyány. Prostor kapele longitudinalnog je oblika, a sastoji se od svetišta i broda međusobno razdijeljena trijumfalnim lukom. Zidovi i stropovi kapelice bogato su oslikani.[235]

Tlocrt svetišta kvadratnog je oblika, s ukošenim uglovima i debljim zidovima, vjerojatno ostacima starog četverougaonog tornja, što čini prostor nešto užim od broda. Svetište se prostire kroz dvije etaže, a završava kupolom koja počiva na pandativima, odnosno sfernim trokutima. U prizemnom se dijelu na bočnim zidovima nalaze dvije niše, a na glavnom oltarnom zidu nalazi se jedna niša i ona se proteže kroz obje etaže. Zidovi svetišta raščlanjeni su plitko profiliranim pilastrima, a snažno profilirani vijenci odvajaju prvu od druge etaže, kao i drugu etažu od kupole. U prostoru svetišta, na visini druge etaže, nalaze se dva prozorska otvora.[236]

Brod kapele oblika je izduljenog pravokutnika, nadsvođen trima „češkim kapama“, odvojenim s pojasnicama. Zidove broda raščlanjuju plitke lezene koje na bočnim zidovima prelaze u pojasnice. Na sjevernom zidu broda nalaze se vrata kojima se ulazi u hodnik sjevernog krila, a stepenicama se dolazi do niske i široke galerije, koja predstavlja kor kapelice. Na bočnom, istočnom zidu broda nalaze se tri niše, a na suprotnom, zapadnom zidu, u visini

[235] Usp. Venija Bobnjarić-Vučković, „Arhitektura dvorca Batthyany u Ludbregu“, 1990., str. 69.
[236] Isto, str. 70.

prizemne etaže, nalaze se dva prozorska otvora i nekadašnja vrata, što znači su kapelicu mogli posjećivati i ostali vjernici, a ne samo stanari dvorca.[237]

Slika 31. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, pogled sa svetišta na brod dvorske kapele

6.2.3. Zidni oslik kapele

Zidovi svetišta ukrašeni su mramorizacijom. Na istočnom su zidu svetišta dva iluzionistički naslikana prozorska otvora (Slika 32), a na nasuprotnom, zapadnom zidu, između dvaju niša prikazan je iluzionistički naslikan prozorski otvor u kojem se nalazi lik bradata muškarca, vjerojatno portret donatora kapele, grofa Batthyánya (Slika 33). Na oba zida u visini druge etaže naslikani su iluzionistički prozorski otvori.[238]

[237] Isto, str. 69–71.
[238] Usp. Ivan Srša, „Ludbreška dvorska kapela sv. Križa“, 2006., str. 70. prema Marija Mirković, „Zidno slikarstvo i ostala oprema prostora“, 1983.b, str. 168.

Slika 32. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, istočni zid svetišta dvorske kapele

Slika 33. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, zapadni zid svetišta dvorske kapele

Kupola svetišta oslikana je scenom koja prikazuje „Presveto Trojstvo“. Lik Boga Oca prikazan je frontalno, s podignutom lijevom rukom, dok u desnoj ruci drži zlatno žezlo te se oslanja na kuglu zemaljsku. Odjeven je u zelenoljubičastu halju. S njegove desne strane, nalazi se lik Isusa koji sjedi i u desnoj ruci drži veliki križ. Lik Isusa frontalno je okrenut, glave blago pognute i okrenute u lijevu stranu, pogleda usmjerena prema križu. Iznad likova Boga Oca i Isusa, nalazi se golubica koja predstavlja Duha Svetoga, a ostali dio kupole ispunjavaju brojni

likovi anđela različitih uzrasta, koji lebde među oblacima. Na čitavoj kompoziciji prevladavaju pastelni tonovi, s time da je boja oblaka prema tjemenu svjetlija (Slika 34).[239]

Slika 34. Glavna zgrada, dvorac Batthyány**,** kupola svetišta dvorske kapele

Na sfernim trokutima pod kupolom prikazana su četvorica evanđelista, tzv. tetramorfa, na žutim podlogama: na sjeveroistočnom je prikazan lik sv. Marka s lavom, na sjeverozapadnom lik sv. Ivana s orlom, na jugoistočnom je lik sv. Mateja sa simbolom anđela, i na jugozapadnom lik sv. Luke, koji je prikazan s paletom i kistovima, umjesto s volom, a riječ je vjerojatno o autoportretu majstora. Vrsnoćom se ističu likovi Marka i Ivana, dok se na ostalim likovima zamjećuju snažni retuši i naknadni preslici (Slika 35).[240]

[239] Usp. Ivan Srša, „Ludbreška dvorska kapela sv. Križa“, 2006., str. 69–70.
[240] Usp. Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg: most između prošlosti i sadašnjosti“, 2000., str. 203. (bilj. 25)
Usp. Katarina Horvat-Levaj, „Dvorac Batthyany“, 1997.c, str. 235.

a) b)

c) d)

Slika 35. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, zidni oslici na sfernim trokutima pod kupolom svetišta dvorske kapele: a) sv. Marko na sjeveroistočnom; b) sv. Ivan na sjeverozapadnom; c) sv. Matej na jugoistočnom; d) sv. Luka na jugozapadnom

Na istočnom zidu kapele, ispod kupole, nalazio se glavni oltar Sv. Križa s prikazom Krista na križu i dva serafina, koji je danas nestali.[241]

Brod kapele u cijelosti je oslikan. Na sjevernom je zidu broda, zapadno od vrata, iluzionistički naslikan prikaz likova hodočasnika koji iz odškrinutih vrata proviruju u kapelu (Slika 36).

[241] Usp. Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg: most između prošlosti i sadašnjosti“, 2000., str. 194.

Slika 36. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, zidni oslik na sjevernom zidu broda dvorske kapele, zapadno od vrata

Na istočnom su zidu broda pak u trima nišama naslikani oltari: južni i sjeverni imaju naslikane oltarne slike na zidu, a kod srednjeg se oltara u sredini naslikanog retabla nekada nalazila slika na platnu. Retabli su krhki, s visokim vitkim i izrezbarenim stupovima, dekorirani volutama u dijelu atike te rokajima i ukrasnim vazama. Na oltarnoj slici južnog oltara prikazan je lik Bogorodice na čijem se krilu nalazi lik mrtvog Krista nakon što je skinut s križa. S obiju strana oltarne predele prikazani su likovi anđela s atributima Kristove muke: jedan drži sulicu kojoj je Krist proboden, a kod drugoga je na sulici spužva natopljena octom. Taj je naslikani oltar posvećen „Bogorodici sućutnoj." Na oltarnoj atici nalazi se natpis INRI. Srednji je naslikani oltar posvećen Presvetom Trojstvu, a na atici oltara, među oblacima u kojima lebde likovi anđela, prikazan je trokut s Božjim okom. Na oltarnoj slici sjevernog oltara prikazan je lik sv. Ivana Nepomuka, zaštitnika mostova i ispovjedne tajne te zagovornika protiv poplava, kojemu je oltar i posvećen. Lik sveca prikazan je na mostu, a anđeli ga vode u nebo. Na atici oltara naslikan je jezik, dok su na oltarnoj predeli prikazani zaštitnici kuge, s jedne strane lik sv. Sebastijana, a s druge, lik sv. Roka, naslikani kao skulpture.[242] Nažalost, zidni oslici nisu u najboljem stanju, na nekim dijelovima su oštećeni, boja je skinuta, pa je teško prepoznati što je prikazano na njima, pogotovo na oltarnoj slici južnog oltara (Slika 37).

[242] Usp. Ivan Srša, „Ludbreška dvorska kapela sv. Križa", 2006., str. 70.

a) b)

c) d)

Slika 37. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, zidni oslik u nišama na istočnom zidu broda dvorske kapele: a) oslikana oltarna slika u južnoj niši b) oslikana oltarna slika u srednjoj niši c) oslikana oltarna slika u sjevernoj niši d) detalj oslikane oltarne slike u sjevernoj niši

Na svodu broda kapele naslikane su tri scene koje govore o ludbreškoj legendi o Presvetoj Krvi Kristovoj. Prizori su smješteni u ovalne medaljone koji su ukrašeni školjkama, volutama i cvjetnim vazama na uglovima. Središnji medaljon raskošnije je dekoriran od ostalih, a umjesto vaza sa cvijećem, u njegovim su uglovima četiri biste „Crkvenih otaca“.

Južno svodno polje, do svetišta, prikazuje trenutak pretvorbe vina u Krv Kristovu. U središtu je scene, ispred oltara s crvenim baldahinom, prikazan lik svećenika s kaležom, desno od njega nalazi se lik žene s djetetom, a lijevo lik dječaka te lik bradatog muškarca. Pretpostavlja se da su ti likovi vjernika, koji u čudu promatraju prizor, vjerojatno članovi grofovske obitelji, te se među njima ističe lik muškarca koji se pojavljuje i na zapadnom zidu svetišta unutar naslikanog prozora. Prizor je dobro ukomponiran, a dubinu mu daje snažan stup desno, bogato nabrana zavjesa, vješto izvedeno svjetlo, koje na neki način upozorava na čudesan događaj, i smišljeno raspoređene boje stupnjevane jakosti (Slika 38). [243]

Slika 38. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, zidni oslik na južnom svodnom polju u brodu dvorske kapele

U srednjem svodnom polju, na nebu s ružičastim oblacima, koje je obasjano nebeskim svjetlom, prikazani su likovi anđela, od kojih dvojica nose raskošnu pokaznicu s ludbreškom relikvijom. Od pokaznice se širi žuti sjaj, koji obasjava ružičaste i modre plašteve anđela i koji daje plastičnost bliskim likovima. Horvat-Levaj zaključuje da slikar nije bio baš uspješan u postizanju baroknog zanosa, izvijanjem anđeoskih tijela (Slika 39).[244]

[243] Isto.
[244] Isto.
Usp. Katarina Horvat-Levaj, „Dvorac Batthyany“, 1997.c, str. 235.

Slika 39. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, zidni oslik na srednjem svodnom polju u brodu dvorske kapele

Sjeverno svodno polje prikazuje procesiju u Rimu, koja se ne spominje u izvorima ili legendi o Presvetoj Krvi Kristovoj, na kojoj papa Leon X. nosi relikviju Kristove Krvi. Uz papu su, pod baldahinom, prikazani i likovi kardinala te se u povorci pojavljuje već spomenuti lik muškarca s bradom, koji vjerojatno predstavlja vlasnika dvorca Batthyány. U pozadini se nazire panorama Rima, a crkvena arhitektura desno i stup zgrade lijevo, naglašavaju dubinu kompozicije, zajedno s prikazanim vjernicima (Slika 40).[245]

[245] Isto.

Slika 40. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, zidni oslik na sjevernom svodnom polju u brodu dvorske kapele

Pojasnice broda kapele bogato su dekorirane raznim cvjetnim vazama, volutama, školjkama (Slika 41).

Slika 41. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, detalj oslikane dekoracije na pojasnici pokraj svetišta dvorske kapele

6.2.4. Autor zidnog oslika kapele

Zidni oslik u kapeli pripisuje se Michaelu Pecku iz Velike Kaniže (Mađarska), čiji se potpis nalazi na svodu sjevernog lađnog traveja („Michael Peck pinxit a Canisa 1753.“), a njegovo je autorstvo još 1970. godine objavila povjesničarka umjetnosti Ivy Lentić-Kugly.[246] Peck, prema Mariji Mirković, predstavlja „izdvojenu struju, čvršće povezanu uz tadašnju zapadnu Ugarsku“, čije se „slikarstvo otklanja od pavlinskog baroka prema skromnoj izvedbenici rokokoa.“[247] Godine 1983., Mirković navodi varaždinskog slikara Johanna Franza Maltza kao mogućeg Peckovog su-slikara i autora slika na platnu i pozlatara kapelske opreme.[248] Nadalje, ista autorica 1997. godine oslik kapele odvaja u dvije faze, mlađu i stariju. Mlađu fazu činio bi oslik u lađi kapele, autora Michaela Pecka iz 1753. godine, dok bi stariju fazu predstavljao oslik u kupoli,

[246] Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg: most između prošlosti i sadašnjosti“, 2000., str. 203. (bilj. 23) Usp. Ivan Srša, „Ludbreška dvorska kapela sv. Križa“, 2006., str. 70.
[247] Marija Mirković, „Zidno slikarstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj“, 2003., str. 674.
[248] Usp. Marija Mirković, „Zidno slikarstvo i ostala oprema prostora“, 1983.b, str. 168.

kojeg je Eleonora Strattmann-Batthynany navodno dala oslikati 1711. godine nepoznatome autoru „koji je poznavao suvremena dostignuća gradačkih umjetnika na prijelazu XVII. i XVIII. stoljeća.“[249] Tako i Ivezić 1998. godine navodi kako se na osliku u kupoli i na pandativima uočava štajerski utjecaj te da je to djelo od starijeg, nepoznatog umjetnika.[250] Nadalje, Mirković navodi kako je Eleonora nakon smrti svojega supruga, grofa Adama Batthyányja, obavila opsežne radove na uređenju kapele.[251] No, Ivan Srša primjećuje da je prema mišljenju Mirković, teško razlučiti da li je dotadašnja kapela, koja je bila smještena u jugozapadnom tornju, već tada proširena prostorijom u zapadnom krilu ili je to učinjeno poslije. Također, Srša obrazložuje da kupola ne može biti „sagrađena potkraj prvoga desetljeća 18. stoljeća.“ Naime, visina svetišta 1731. godine iznosila je oko 10 metara, a danas visina svetišta s kupolom iznosi 14,18 metara. Dakle, da je kupola sagrađena 1711. godine, visina u 1731. godini morala bi odgovarati današnjoj, što ovdje nije slučaj. Naposljetku, Srša zaključuje kako će se dvojba oko autorstva oslika u kapeli razriješiti tek budućim konzervatorsko-restauratorskim radovima u kapeli, a do tada se svi oslici pripisuju Michaelu Pecku.[252]

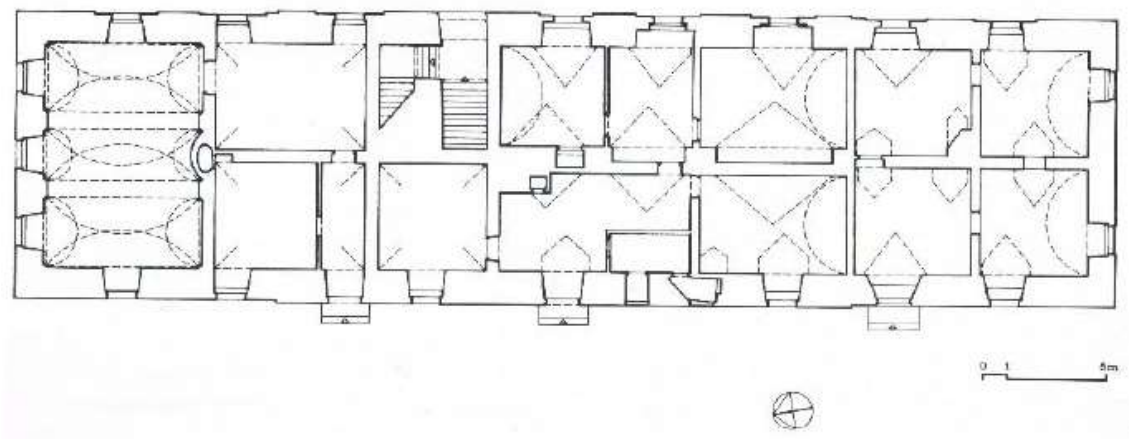

Slika 42. Pogled s kora na dvorsku kapelu

[249] Usp. „Katalog naselja“, 1997., str. 235.
Marija Mirković, „Zidno slikarstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj“, 2003., str. 664.
[250] Usp. Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg – projekt hrvatskih i bavarskih stručnjaka“, 1998., str. 498.
[251] Usp. Marija Mirković, „Starije zidno slikarstvo“, 1997., str. 164.
[252] Usp. Ivan Srša, „Ludbreška dvorska kapela sv. Križa“, 2006., str. 71.

6.3. Dvije bočne zgrade dvorca Batthyány

Tlocrt dviju bočnih reprezentativnih zgrada koje pripadaju sklopu dvorca Batthyány, pravokutnog je oblika. Zgrade su troetažne i imaju podrumske prostorije, te krovne plohe „na četiri vode.“[253] U lijevoj zgradi bile su „stambene i gospodarske prostorije te prostorije posebne namjene“, a u desnoj samo gospodarske prostorije.

Slika 43. Zapadna zgrada sklopa dvorca Batthyány, tlocrt prizemlja

6.3.1. Pročelja

Za razliku od glavne zgrade dvorca, pročelja bočnih zgrada jednostavnije su i oskudnije ukrašena, s manjim brojem dekorativnih elemenata zidne plastike. Kao i kod glavne zgrade, plastična zidna dekoracije bijele je boje, dok je ispuna zidova žute boje.

Pročelja su oblika položenog pravokutnika, s po dvije duže i dvije kraće strane koje su međusobno paralelne. Na dužim stranama zgrada središnji dio je blago istaknut. Nadalje, pročelja su podijeljena horizontalno na dva dijela koja su odvojena vijencem plitke profilacije, između prve i druge etaže. Iznad treće etaže nalazi se završni vijenac koji ima strehu. U zoni prizemlja, zidovi su raščlanjeni horizontalnim trakama rustike, plitke profilacije, koje se protežu duž cijele zgrade, dok su u zoni prvog i drugog kata, zidovi glatko obrađeni. Prozorski otvori u prizemlju i na prvom katu veći su od onih na drugom katu. Na dužim stranama zgrada, nalazi se po devet prozorskih osi. Na kraćim stranama desne zgrade po tri su prozorske osi, na lijevoj

[253] Usp. Venija Bobnjarić-Vučković, „Arhitektura dvorca Batthyany u Ludbregu“, 1990., str. 65.

zgradi, na južnom pročelju, po dvije prozorske osi u prizemlju i prvom katu te četiri na drugom katu, a na sjevernom pročelju po tri prozorske osi. Prozorski otvori u zoni prizemlja nemaju okvire s profilacijom, a u zoni prvog i drugog kata na lijevoj zgradi, naznačeni su samo bojom. S druge strane, prozorski otvori desne zgrade, u zoni prvog i drugog kata imaju okvire s plitkom profilacijom. Također, na desnoj zgradi, na istaknutom dijelu između prozorskih osi i na uglovima zgrade, nalaze se okomite trake rustike, s plitkom profilacijom.[254]

Slika 44. Istočna bočna zgrada sklopa dvorca Batthyány, pogled na istočno pročelje zgrade, vandalizirano u prizemnoj zoni grafitima

[254] Isto, str. 78–79.

Slika 45. Istočna bočna zgrada sklopa dvorca Batthyány, pogled na zapadno pročelje zgrade

Slika 46. Istočna bočna zgrada sklopa dvorca Batthyány, pogled na južno pročelje zgrade

Slika 47. Zapadna bočna zgrada sklopa dvorca Batthyány, pogled na zapadno pročelje zgrade, ugrađeno vanjsko dizalo

6.3.2. Zidni oslik u prostorijama „Vjenčaonice“ u zapadnoj zgradi

U prizemlju zapadne gospodarske zgrade nalaze se tri prostorije, koje su bile u namjeni „Vjenčaonice“: velika dvorana, tzv. „Sallateraine“, u sjevernome dijelu, te dvije simetrične i tlocrtno jednake prostorije u južnome dijelu. Velika dvorana nadsvođena je kupolastim, tzv. „češkim“ svodom podignutim u tri jarma, dok su južne prostorije nadsvođene koritastim svodom. Godine 1762. prostorije su oslikane freskama, a budući da je vidljiva određena srodnost sa zidnim oslikom u dvorskoj kapeli iz 1753. godine, za autora i ovih oslika također se navodi Michael Peck. Tijekom povijesti, te su prostorije mijenjale namjene i nekoliko puta su bile pregrađivane. Nivo poda u nekoliko im je navrata bio podizan, što je utjecalo na zidni oslik.[255]

U velikoj dvorani, zidni oslik prikazuje iluzionističku rokoko dekoraciju, koja prikazuje stvarne arhitektonske elemente (pilastre, balustrade, baze, kapitele, mramorizirane stupove i ornamentirane pojasnice koje ih povezuje), a tu je i slikana štuko dekoracija s motivima školjaka, lepeza, pruga i „plamena“. Arhitektonski elementi slikani su „u perspektivi koja se sužava prema središnjem jarmu“, a kompozicija je u cijelosti vidljiva ako se gleda od prozora u središtu

[255] Usp. Adela Filip, „Konzervatorsko-restauratorski radovi na zidnom osliku u vjenčaoni u Ludbregu“, 2009., str. 21–22.

sjevernog zida, mjestu gdje se nekada nalazio ulaz u samu prostoriju. Na sjevernom zidu u prozorskoj niši koja se nalazi u središtu, nalazi se fragment koji prikazuje vrlo spretno izvedenu malu glavu kerubina, bez naknadnog retuša. Taj fragment ujedno predstavlja i najznačajniji dio cjelokupnog zidnog oslika (Slika 48).

Slika 48. Zapadna bočna zgrada sklopa dvorca Batthyány, glavica kerubina u niši na sjevernom zidu velike dvorane, nekadašnjeg glavnog ulaza zgrade

U središnjem dijelu južnog zida, između dvaju pilastara, smješten je otvor za kamin, iznad kojeg se nalazi oslikana zidna napa i zidna slika, koja prikazuje nasmiješenog lika koji u rukama drži žičani instrument i vjerojatno predstavlja dimnjačara ili trubadura. Iznad lika, nalazi se grb koji prikazuje pelikana i lava sa sabljom. Svod je u ovoj prostoriji podijeljen dvjema pojasnicama na tri dijela: u svakom dijelu naslikan je po jedan medaljon kojeg omeđuju slikane štuko dekoracije, poput vaza s cvijećem, i koji prikazuje nebo s oblacima i likovima djece.
Velika dvorana povezana je s jugozapadnom i jugoistočnom prostorijom vratima, a te dvije prostorije također su povezane vratim. U jugozapadnoj prostoriji, siva boja korištena je kao podloga, a slikana štukatura uokviruje sve otvore i zidove. Od četiri zidne slike, tri su sačuvane i prikazuju scene lova, a na svodu se nalazi slikana štukatura s bajkovitim likovima i egzotičnim pticama. U jugozapadnoj prostoriji zidovi su obojani sivkasto-zelenom bojom, a slikana štukatura crvenkasto-smeđe boje obrubljuje pravokutna polja na zidovima. Crvenkasto-smeđe obojeni svod, ukrašen je slikanom dekoracijom cvijeća i školjaka te slikanim reljefima glava.[256]

U 60-im godinama 20. stoljeća, stručnjaci iz Saveznog instituta za zaštitu spomenika kulture iz Beograda, izveli su restauratorske radove, koji su obuhvaćali „čišćenje vapnenih premaza sa zidnih površina, popravak svih oštećenih mjesta te pojačavanje ispranog i bledunjavog živopisa.” Godine 1992. Restauratorski savez Hrvatske izveo je preliminarne

[256] Isto.

istražne radove i pregled stanja zidnih oslika kako bi se spriječilo eventualno daljnje propadanje slikane dekoracije uzrokovano kapilarnom i oborinskom vlagom te uporabom neprimjerenih materijala i sanacija u prethodnim popravcima. Naime, u prošlim restauratorskim zahvatima zidne su slike bile preslikane, što se posebice uočilo na licima likova na svodu, koji su djelovali čak karikaturalno, i ukrasima između vratiju i stropa u velikoj dvorani. Naslikani arhitektonski elementi pojednostavili su se u boji i detaljima, pri čemu se izgubila njihova izvorna kvaliteta. Podigla se razina poda, a zidovi su se na pojedinim dijelovima „zakrpali" cementnom žbukom, što je uzrokovalo zadržavanje vlage i razvoj mikroorganizama i soli. Zbog korištenja otvorenog ložišta, na zidnim oslicima stvorio se masni tamni film i prašina. Sve je to uzrokovalo brojna oštećenja na zidnim oslicima, poput pukotina i trusnosti, brisanja pigmenta i inkrustacije, itd.

Slika 49. Zapadna bočna zgrada sklopa dvorca Batthyány, pogled na istočni zid velike dvorane prije radova

U razdoblju od 2000. do 2006. godine, HRZ – „Odjel za zidno slikarstvo i mozaik" izveo je konzervatorsko-restauratorske radove u svim trima prostorijama. Odstranila se nečistoća, preslici i vapneni preliči na zidnim oslicima, kao i neprimjerena cementna žbuka. Procesom odsoljavanja uklonila se kristalizirana sol, a odstranjeni su i štetni mikroorganizmi. Oštećenja i pukotine zapunile su se finom žbukom, a slikani sloj se reintegrirao tehnikom „trateggio".[257]

[257] „Trateggio" je postupak reintegracije nedostajućih dijelova slike osmišljen 1945.–50., koji koristi sustav vertikalnih linija koje, gledane iz daljine, tvore boju ili uzorak koji nedostajući dio slike reintegrira s originalom.

Slika 50. Zapadna bočna zgrada sklopa dvorca Batthyány, pogled na jugoistočni dio velike dvorane nakon radova

Građevinski radovi bili su izvedeni od 2001. do 2004. godine od strane „Odjela za graditeljstvo i arhitekturu“ HRZ-a, a obuhvaćali su uklanjanje cementne žbuke na vanjskim zidovima i zamjenu novom žbukom, izvođenje drenažnog sustava i novog sustava podnog grijanja, uklanjanje naknadnih pregrada i zazida i njihovo vraćanje u izvorno stanje, postavljanje kamenog poda i spuštanje razine poda na prvotnu točku (oko 100 cm u velikoj dvorani i oko 70 cm u dvama južnim prostorijama) te vraćanje smanjenih prozora također u izvorno stanje.[258]

6.4. Perivoj dvorca

Dvorci, zajedno sa svojim perivojima, čine „skladnu prostornu, oblikovnu i funkcionalnu cjelinu.“[259] Perivoji predstavljaju visokokultivirane zelene prostore oblikovane od strane čovjeka i prirodnih elemenata te opremljene različitim sadržajima, poput klupa, skulptura, fontana, žardinijera, igrališta i oranžerija.[260] Dakle, perivoji ne obuhvaćaju samo zelenila, odnosno biljke, nego i parkovnu arhitekturu koju je plemićka obitelj koristila u svrhu relaksacije.[261]

Na području Hrvatskog zagorja, perivojna je arhitektura nastajala i razvijala se pod utjecajem srednjoeuropske perivojne kulture, a prilagođavala se lokalnim uvjetima te financijskim i

[258] Isto, str. 23–27.
[259] Usp. Mladen Obad Šćitaroci i Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, „Perivoji“, 2017.b, str. 662.
[260] Usp. Milivoj Dretar, „Perivoj dvorca Batthyany“, 2016., str. 217.
[261] Usp. Vladimir Marković, *Barokni dvori Hrvatskog zagorja*, 1995., str. 10–12.

prostornim mogućnostima. Umijeća o uređivanju perivoja prenosili su vrtlari iz Austro-Ugarske Monarhije gdje su stekli iskustva podižući velike carske i plemićke perivoje.[262]
Perivoji uz dvorce u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, nastali u rasponu od 17. do početka 20. stoljeća, razlikuju se u izgledu.

U 17. stoljeću perivoji se uređuju kao skromni vrtovi uz kasnorenesansne-ranobarokne dvorce. Nažalost, nijedan nije očuvan, pa možemo samo pretpostaviti kako su izgledali. To su vjerojatno bili maleni vrtovi i voćnjaci okruženi zidom ili drvenom ogradom s ulazom.[263]

U 18. stoljeću, prema francuskom vrtnom stilu, podižu se barokno-ornamentalni vrtovi, koji su najčešće nalazili ispred glavnog pročelja.[264] No, u Hrvatskoj nije bilo perivoja baroknog stila kakvi su tada bili ustaljeni u Europi. Uzrok tome bila je mala gospodarska moć tadašnjeg plemstva i siromaštvo koje je nastupilo nakon Turskih ratova te nesigurne političke prilike. Perivoji koji i jesu bili ostvareni, preoblikovani su u 19. stoljeću. Također, mnogi su dvorci i kurije, umjesto baroknih perivoja, imali tzv. „posuđene" krajolike (slikovite vizure) i uresno-korisne vrtove. Obad Šćitaroci navode da su kod nekih jednostavno baroknih perivoja očuvane samo naznake osnih kompozicija i aleja, poput perivoja kod dvorca u Ludbregu, Gornjoj Bistri, Oroslavju Gornjem, Velikom Bukovcu i Sv. Križu Začretju, a njihov tlocrtni izgled poznajemo na temelju primjera dvoraca Gornja Bistra i Gredica.[265]

U 19. stoljeću perivoji se uređuju kao pejzažno oblikovani perivojni prostori, po uzoru na engleski pejzažni stil. U prvoj polovici 19. stoljeća, točnije 1830-ih, afirmirao se bidermajerski perivojni dizajn, sredinom stoljeća romantičarski perivoj, a u drugoj polovici 19. stoljeća historicistički oblikovani perivoj. Mnogi zagorski perivoji imaju pejsažna i romantičarska obilježja, a neki od važnijih primjera su perivoji dvoraca Belec, Klenovnik, Križovljan-grad, Novi Dvori Jelačićevi/zapрešićki, Novi Marof, Stubički Golubovec, Trakošćan i dendrološki najbogatiji perivoj Opeka. Krajem 19. i početkom 20. stoljeća mnogi perivoji i vrtovi dobivaju historicističke cvjetnjake.[266]

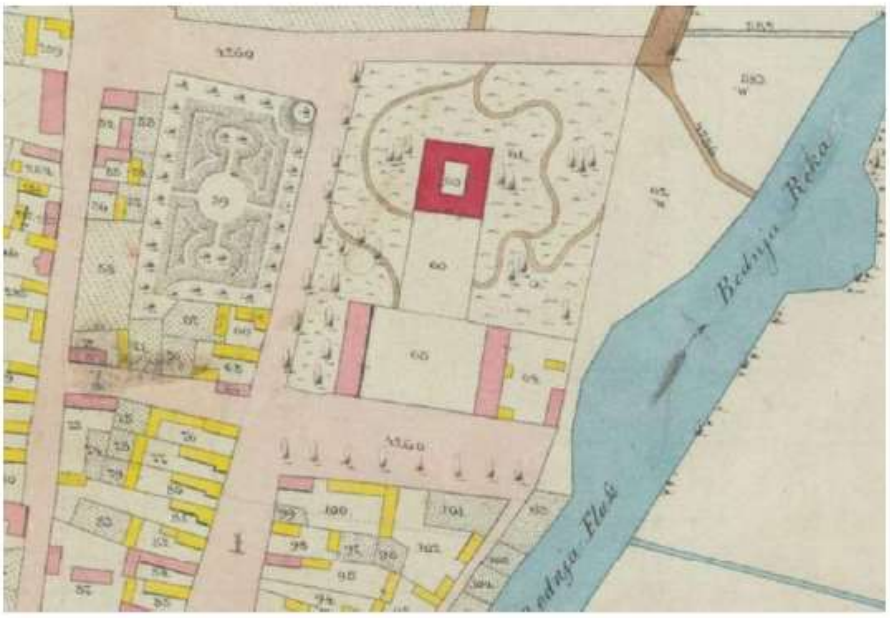
6.4.1. Nastanak perivoja dvorca Batthyány

Kada se u 18. stoljeću dvorac preoblikovao u feudalnu rezidenciju i nakon što su izgrađene dvije bočne zgrade na mjestu nekadašnjih drvenih objekata, s južne strane oblikovano je dvorište.

[262] Usp. Mladen Obad Šćitaroci i Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, „Perivoji", 2017.b, str. 662.
[263] Isto, 662–663.
[264] Usp. Venija Bobnjarić-Vučković, „Arhitektura dvorca Batthyany u Ludbregu", 1990., str. 80.
[265] Usp. Mladen Obad Šćitaroci i Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, „Perivoji", 2017.b, str. 663.
[266] Isto.

Dretar navodi da je moguće da su se tada posadile „prve sadnice ukrasnog drveća oko dvorca“ i formirale šetnice.[267] Također, zaključuje da bi okoliš dvorca Batthyány spadao u „povijesni park“, a da bi pod karakteristike perivoja spadalo „južno dvorište između dvorskih zgrada s nastavkom na prostor uz Gundulićevu ulicu“, dok bi istočni dio, prema rijeci Bednji, odgovarao karakteristikama parka.[268]

Katastarski plan Ludbrega iz 1895. godine, pokazuje nam da se dvorac Batthyány nalazio unutar perivoja, koji ga je okruživao sa sjeverne, zapadne i istočne strane, dok je južno dvorište između bočnih zgrada bilo prazno (Slika 51).[269]

Slika 51. Detalj katastarskog plana naselja Ludbreg iz 1895. godine, na kojem se vidi smještaj sklopa dvorca Batthyány zajedno s njegovim perivojem

Kroz portal na južnoj strani, koji je ujedno glavni ulaz u perivoj, ulazilo se u sklop dvorca. Portal je imao dva zidana stuba s kapitelima stožastog oblika i ogradu iz 19. stoljeća, koju je činio niski „zid od opeke sa stubovima u pravilnim razmacima, između kojih su bile postavljene okomite letvice.“[270] Glavna staza formirana je potkraj 19. stoljeća.[271] Budući da je sklop dvorca Batthyány smješten unutar naselja, prostorna raširenost samog perivoja bila je ograničena.

[267] Usp. Milivoj Dretar, „Perivoj dvorca Batthyany“, 2016., str. 217–218.
[268] Isto, 217.
„Pojam park odnosi se na mnogo veći prostor od vrta, upotpunjen visokom vegetacijom koji se ne mora nužno nadovezivati uz objekt.“
[269] Isto, 218.
[270] Usp. Venija Bobnjarić-Vučković, „Arhitektura dvorca Batthyany u Ludbregu“, 1990., str. 80.
[271] Usp. Milivoj Dretar, „Perivoj dvorca Batthyany“, 2016., str. 218.

Perivoj se nije mogao protezati samo oko dvorca, pa je manji dio parka smješten uz dvorac, na bočnoj strani.[272] Naime, parkovni je prostor bio formiran na dvojak način.[273] Perivoj koji je „pejzažno“ oblikovan, sa šetnicama raspoređenim bez pravila, okruživao je dvorac sa sjeverne, zapadne i istočne strane, a protezao se do rijeke Bednje. Taj je perivoj vjerojatno formiran nakon zatrpavanja jaraka 1873. godine, koji su na prijelomu 18. stoljeća bili ispunjeni vodom. Zapadno od perivoja, (današnja lijeva strana Ulice Ivana Gundulića), bio je smješten skladni ornamentalno oblikovan renesansni vrt, koji je imao dvostruko manju površinu („0,8 ha“) od perivoja. Sastojao se od pravilno raspoređenih šetnica i parcela s ukrasnim biljem te se prostirao na pravokutnoj parceli, a drvored ga je okruživao sa svih strana. Dretar daje podatak da je taj vrt nastao još za vrijeme obitelji Thuroczy, kada je dvorac bio kaštel, te da mu se tijekom pregradnje nije promijenio izgled, dok Bobnjarić-Vučković navodi da se formirao tijekom barokne pregradnje sklopa.[274] Vrt možemo vidjeti na već spomenutoj grafici I.V. Kaupertza iz 18. stoljeća (Slika 27).

Na najstarijoj ludbreškoj razglednici iz 1899. godine (Rudolf Oesterreicher, „Pozdrav iz Ludbrega“), možemo vidjeti da ispred južnog pročelja dvorca Batthyány ima vrlo malo zelenila, dok se na sjevernoj i zapadnoj strani nalazi najveće drveće (Slika 52) [275].

Slika 52. Rudolf Oesterreicher, detalj razglednice „Pozdrav iz Ludbrega“ iz 1899. godine

[272] Usp. Venija Bobnjarić-Vučković, „Arhitektura dvorca Batthyany u Ludbregu“, 1990., str. 80.
[273] Usp. Mladen Obad Šćitaroci, „Ludbreg“, 1989., str 84.
[274] Usp. Milivoj Dretar, „Perivoj dvorca Batthyany“, 2016., str. 218.
Usp. Venija Bobnjarić-Vučković, „Arhitektura dvorca Batthyany u Ludbregu“, 1990., str. 80.
[275] Usp. Milivoj Dretar, „Perivoj dvorca Batthyany“, 2016., str. 218–219.

Razglednice s početka 20. stoljeća iz naklade V. Scheyer i S. Weinrebe, prikazuju gušću vegetaciju sa sjeverne strane te lipe, crnogorice i grmlje na istočnoj i zapadnoj strani. Ispred ulaza u dvorac, vidljiv je i manji cvjetnjak (Slika 53).[276]

Slika 53. S. Weinrebe, razglednica „Pozdrav iz Ludbrega“ iz 1911. godine

Nakon što je obitelj Batthyány prodala dvorac, 1920-ih dijelovi nekadašnjeg renesansnog vrta su se rasparcelirali, a na njima su seljaci izgradili kuće. Nakon 1944. godine, perivoj je, kao i cijeli sklop, doživio devastaciju.

Slika 54. Pogled na južno pročelje dvorca Batthyány oko 1950. godine

Nakon rata, mjesne vlasti počele su sa sadnjom drveća, no sadilo se neplanski. Između bočnih zgrada, prostor je većim dijelom ostao prazan, a neki dijelovi iskoristili su se za parkiralište. Također, otvorio se zapadni pristup (prema Ulici Ivana Gundulića), umjesto južnog.[277]

[276] Isto.
[277] Isto, 219.

6.4.2. Restauriranje perivoja dvorca Batthyány

Godine 2014. započet je projekt pod nazivom „Uređenje zelenih površina okoliša dvorca Batthyány“, čiji je cilj bio oživjeti i vratiti perivojne karakteristike prostoru oko dvorca te ga idejno osmisliti kako bi bio prigodan za javne sadržaje. Na temelju starih katastarskih karata, započelo je restauriranje povijesnog perivoja iz 19. stoljeća.[278]

Slika 55. Plan projekta „Uređenje zelenih površina okoliša dvorca Batthyány” iz 2014. godine

Prvenstveno je uređen prostor južno od dvorca, između dviju bočnih zgrada. Probijanjem zidića na platou ispred dvorca, izrađene su „dvije široke staze, koje se križaju pod pravim kutem“ i spajaju ulaze bočnih zgrada. Dodane su i dvije stepenice čime je ostvarena komunikacija s glavnom stazom perivoja.[279]

[278] Isto.
[279] Isto.

Slika 56. Pristup glavnoj zgradi dvorca Batthyány

Postavljene su klupe i koševi za smeće, zasađeni su redovi čempresa, a bunara, koji se nekada nalazio u središtu perivoja, projektanti su odlučili ukloniti. Zapadno od zapadne bočne zgrade smještena je bista Stjepana Radića te je uređeno malo igralište s glazbenom ogradom i cvjetnom skulpturom aviona iz zahvalnosti Rudolfu Fiziru[280], dok se istočno od istočne bočne zgrade nalazi park uz rijeku, koji je opremljen sa spravama za vježbanje, i dječje igralište. Ispred obiju zgrada postavljene su javne česme s pitkom vodom. Premještanjem brončane skulpture „Legenda“ umjetnika Šime Vulasa u prostor ispred Glazbene škole, postignuta je i simetričnost perivoja.[281]

[280] Hrvatski konstruktor zrakoplova.
[281] Usp. Milivoj Dretar, „Perivoj dvorca Batthyany“, 2016., str. 219.

Slika 57. Bista Stjepana Radića, smještena zapadno od zapadne bočne zgrade sklopa dvorca Batthyány

Slika 58. Dječje igralište, smješteno zapadno od zapadne bočne zgrade sklopa dvorca Batthyány

Slika 59. Dječje igralište i teren Teniskog klupa, istočno od istočne bočne zgrade sklopa dvorca Batthyány

No, sjeverni i istočni dijelovi nekadašnjeg parka devastirani su zbog toga što su na njima izgrađeni tereni NK „Podravine“ i Teniskog klupa, dok je prostor prema rijeci Bednji većim dijelom livada.[282]

[282] Isto, 219–220.

Slika 60. Pogled na teren NK Podravine, sjeverno od glavne zgrade dvorca Batthyány

Dakle, perivoj dvorca ne nalazi se pod „posebnom zaštitom države“ budući da se ostali dio prostora planira iskoristiti za sportske aktivnosti te za „pozornicu na otvorenom“, na kojoj će se održavati ludbreške manifestacije, kao što su „Čitajmo grofovski“ i „Otvoreni dani Restauratorskog centra“.

Godine 2020. pristupilo se nastavku uređenja perivoja dvorca, prema projektu arhitektonskog ureda specijaliziranog za krajobraznu arhitekturu Zeleni ured d.o.o. iz Zagreba. Projekt je vrijedan oko 450.000,00 kuna (ne uključujući fontanu), a obuhvaća pripremu prostora za fontanu, koja je dio drugog projekta koji će se tek razvijati, zatim uređivanje dodatnih staza s rasvjetom, gradnju dječjeg igrališta te uklanjanje starih i bolesnih stabala koja će se zamijeniti novim nasadima, koji će omogućiti vidljivost zgrade dvorca.[283]

Danas se u parku oko dvorca nalazi oko 190 primjeraka stabla, a od četrdesetak prisutnih vrsta, najvrijednije su zavičajne, poput hrasta lužnjaka, crnog jasena, klena, javora mliječa.[284]

[283] *Ludbreg: Uređuje se perivoj dvorca Batthyany*, Ekovjesnik, 2020., https://www.ekovjesnik.hr/clanak/3581/ludbreg-ureduje-se-perivoj-dvorca-batthyany (pregledano 20.3.2021.).

[284] Usp. Milivoj Dretar, „Perivoj dvorca Batthyany“, 2016., str, 219.

7. REVITALIZACIJA DVORACA U HRVATSKOJ

Kao „ladanjsko prebivalište namijenjeno stalnom ili privremenom boravku vlasnika (plemstva, feudalaca, aristokracije, vlastele)“, dvorci su predstavljali „sjedišta vlastelinskog posjeda, odakle se tim posjedom upravljalo, ali se u njima i živjelo.“ Osim glavne zgrade, čija je arhitektura raskošnija i koja je inače zidana opekom, dvorski sklop činile su još i „gospodarske zgrade, perivoj, vrtovi, voćnjaci, obližnje oranice i gajevi.“ Gospodarske zgrade služile su kao spremišta za poljodjelske plodove i kao prostori za obavljanje obrtničke proizvodnje. Dakle, dvorac predstavlja neodvojiv sklop glavne zgrade, namijenjene stanovanju, s gospodarskim zgradama, perivojem i okolišem, koji mu pripadaju u formalno-pravnom i doživljajno-ambijentalnom smislu. Dvorcem se ponekad naziva i „plemićki ili feudalni grad, zamak, kasnosrednjovjekovni burg, koji se nalazi na brježuljku, ili Wassserburg, u močvarnoj dolini.“[285] Često su se gradili na ostatcima starijih građevina.[286]

U Hrvatskoj su se gradili manji i skromniji dvorci, namijenjeni za visoko i nisko plemstvo, domaćeg i stranog podrijetla (mađarskog, austrijskog, njemačkog, talijanskog), koji su svojim izgledom, veličinom i arhitektonskim karakteristikama nalikovali dvorcima u srednjoj Europi.[287] Tijekom povijesti, kako su se mijenjala stilska i arhitektonska obilježja, tako su i dvorci doživljavali preoblikovanja i arhitektonske izmjene te prenamjene, uzrokovane promjenom vlasnika i načina korištenja ili ratnim razaranjima. Tek mali broj dvoraca nije s vremenom dograđivani te je rijetko koji dvorac bio u vlasništvu jedne obitelji, poput Trakošćana i Velikog Bukovca (grofovi Drašković) ili Ščrbinca (plemići Kiš Šaulovečki).[288]

7.1. Izgradnja dvoraca i stilska obilježja

[285] Zamak je „utvrđeni dvorac koji se podizao u razdoblju kasnoga srednjeg vijeka, pa do početka 17. stoljeća, kada se u sjeverozapadnoj Hrvatskoj počinju graditi prvi dvorci. Zamkovi su se gradili na teže pristupačnim brežuljcima (Burg) ili u močvarnim dolinama (Wasserburg). Kako bi se prilagodili terenu, obično su bili nepravilnog tlocrta, skučeni i neudobni za stanovanje zbog toga što je u njima bila smještena i vojska“ (Mladen Obad Šćitaroci i Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, „Dva tisućljeća tradicije dvoraca, vila i zamkova na tlu Hrvatske“, 2005., str. 21).
[286] Usp. Mladen Obad Šćitaroci i Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, „Dvorci“, 2017.a, str. 180.
Usp. Mladen Obad Šćitaroci i Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, „Dva tisućljeća tradicije dvoraca, vila i zamkova na tlu Hrvatske“, 2005., str. 21.
[287] Slična dvorcu, ali znatno manja površinom i skromnijim izgledom jest kurija – „kuća nižeg i seljačkog plemstva ili sjedište plemićkoga gospodarstva (majura). Gradile su se istodobno kada i dvorci, a ponekad ih je teško razlikovati od manjeg dvorca“ (Mladen Obad Šćitaroci i Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, „Dva tisućljeća tradicije dvoraca, vila i zamkova na tlu Hrvatske“, 2005., str. 21).
[288] Usp. Mladen Obad Šćitaroci i Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, „Dvorci“, 2017.a, str. 180, 182, 183.
Usp. Mladen Obad Šćitaroci i Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, „Dva tisućljeća tradicije dvoraca, vila i zamkova na tlu Hrvatske“, 2005., str. 21, 25.

Najveći broj dvoraca i kurija nalazi se u Hrvatskom zagorju, a tamo su se ujedno i gradili prvi dvorci u sjevernom dijelu Hrvatske. Stabilna politička, društvena i gospodarska atmosfera te sigurnost i neugroženost posjeda (Turci su poraženi kod Siska 1593. godine, a 1683. godine kod Beča), uvjeti su u kojima su se počeli graditi dvorci.[289] Krajem 16. i početkom 17. stoljeća, kasnosrednjovjekovne utvrđene kurije počele su se pregrađivati (Ščrbinec, Mirkovec), kao i zamkovi na brežuljcima (Bela I., Ivanec, Mali Tabor, Veliki Tabor) i zamkovi u nizinama (Bisag, Guščerovec).[290]

Početkom 17. stoljeća, gradili su se novi dvorci u nizinama, pokraj brježuljaka na kojima su se nalazili gradovi u kasnom srednjem vijeku. Početkom 17. stoljeća, dvorci još uvijek imaju renesansna obilježja: imaju četiri krila (Klenovnik, Lobor) ili tri krila (zid je bio zamjena četvrtom krilu) (Gorica/Pregrada) i unutarnje dvorište koje je imalo trijemove i arkade (Lobor, Velika Horvatska).[291]

Kraj 17. i 18. stoljeće, zabilježeno je izgradnjom velikog broja dvoraca u sjevernoj Hrvatskoj, s baroknim obilježjima i pod utjecajem srednjoeuropske (austrijske) inačice versailleskog tipa dvorca (dvorci Versailles i Vaux-le-Vicomte), koji se pojavio kao prototip feudalnog prebivališta sredinom 18. stoljeća.

Sredinom 18. stoljeća, u Hrvatskoj se udomaćio barokni dvorac, koji se gradio sve do početka 19. stoljeća. U tom razdoblju, stariji dvorci se povećavaju i barokiziraju (Ivanec, Lopor, Gornja Stubica, Miljana, Mirkovec), a novi se izgrađuju (Bežanec, Gornja Bedekovčina, Gornja Bistra, Zajezda). Najčešći veći dvorci baroknog stila bili su trokrilni, imali su tlocrt u obliku slova U i svečano dvorište (*court d'honneur*), koje je češće bilo okrenuto prema perivoju (Gornja Stubica, Gornja Bistra, Zajezda, Lužnica, Daruvar, Retfala). Manji barokni dvorci imali su jedno krilo, bez dvorišta, s pravokutnim tlocrtom (Gornja Bedekovčina, Trenkovo, Vukovar). Također, izgradnjom dvoraca promijenila se slika kulturnog krajolika tog područja.

Na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće i početkom 19. stoljeća, u izgradnji dvoraca afirmirao se klasicizam te su dvorci češće imali jedno krilo, s kvadratičnim tlocrtom nalik na talijanske renesansne vile (Januševac, Marija Bistrica) ili izduženim pravokutnim tlocrtom (Gredice,Virovitica), a rjeđe su ima tri krila, čija su bočna krila bila plitka (Poznanovec, Veliki

[289] Usp. Mladen Obad Šćitaroci i Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, „Dvorci“, 2017.a, str. 180.
[290] Usp. Mladen Obad Šćitaroci i Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, „Dva tisućljeća tradicije dvoraca, vila i zamkova na tlu Hrvatske“, 2005., str. 23.
[291] Usp. Mladen Obad Šćitaroci i Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, „Dvorci“, 2017.a, str. 180.

Bukovec), dok dvorac Sv. Križa Začretje, jedini ima tlocrt u obliku slova V. Klasicističke dvorce možemo prepoznati po porticima i altanama (Gornja Stubica, Marija Bistrica, Martijanec, Stubički Golubovec, Sv. Križ Začretje), kupolama (Januševec) i lođama (Bežanec, Januševec). No, barokna tradicija zadržala se i tijekom 19. stoljeća, pa dvorski sklopovi često posjeduju obilježja baroknoga klasicizima.[292]

Od sredine 19. do početka 20. stoljeća, dvorci se grade ili obnavljaju u duhu romantizma i historicizma. Prvi, a ujedno i najveći graditeljski zahvat pretvorbe srednjovjekovnog zamka u romantičarski dvorac u Hrvatskoj jest obnova dvorca Trakošćan 1855. godine. Romantičarko-historicističke dogradnje doživjeli su i dvorci Maruševec, Bajnski Dvori, Novi Dvori pokraj Zaprešića, Suhopolje, Nuštar, a novi dvorci grade se s historicističkim obilježjima (Laduč, Šaulovec, Cabuna).[293]

Početkom 20. stoljeća izgrađeni su posljednji dvorci u Hrvatskoj, koji slijede historicističku neogotičku (Donji Miholjac, Suhopolje) i neoklasicističku tradiciju (Jalkovec, Mali dvorac u Našicama). Pojedini dvorci doživjeli su i veće preinake (Opeka, Šaulovec, Šerbinec). Društveno-gospodarske promjene, Prvi svjetski rat i raspad Austro-Ugarske Monarhije označili su završetak duge povijesti izgradnje zagorskih dvoraca. Godine 1939., u Našicama se počeo graditi posljednji dvorac u Hrvatskoj, ali je Drugi svjetski rat prekinuo njegovu gradnju, koja se nakon završetka rata nije nastavila.[294]

7.2. Tipologija i obilježja dvoraca

Kao i ostali dvorci u Hrvatskoj, dvorci na sjeveru Hrvatske maleni su dok se uspoređuju s dvorcima u Europi, s tek nekoliko dvoraca većih dimenzija (Klenovnik, Lobor, Gornja Bistra, Sv. Križ Začretje, Veliki Tabor, Stari grad Varaždin). Najčešće su bili jednokatni, a rijetko dvokatni (Klenovnik, Ludbreg), s prizemljem i podrumom namijenjenim posluzi i gospodarskim potrebama te katom (*piano nobile*) namijenjenim za vlasnike i stanovanju. U prizemlju i podrumu također su se nalazile i pojedine gospodarske prostorije, poput smočnice, pivnice, ostave. Gospodarske zgrade bile su dosta velike te su zajedno s dvorcem činile jedinstven arhitektonski sklop ili su predstavljale gospodarsko dvorište, koje je odvojeno od dvorca, a

[292] Isto.
[293] Isto, str. 181.
Isto, str. 24.
[294] Isto.

postoje primjeri u kojima se kroz gospodarstvo prilazilo dvorcu i perivoju. Također, gradile su se zasebne građevine, poput štala za stoku, sjenica, žitnica i obrtničko-zanatskih građevina kao mlin, ciglana, kovačnica i drugo.[295]

Tlocrt dvoraca pokazuje poprilične pravilnosti: u dvorcima s tri ili četiri krila, sobe se nižu oko hodnika s trijemom, odnosno galerijama, dok u dvorcima s kompaktnim tlocrtom središnji hal preuzima funkciju hodnika, budući da se on smanjuje. Na kat su često vodila dva stubišta: glavnim, reprezentativnim, služili su se vlasnici i gosti, a sporednim, malim, posluga. Na katu su se nalazile spavaće sobe, saloni, sobe za goste i glavna prostorija, tzv. „palača" („velika soba, dvorana za primanje, glavni salon"), koja je najčešće bila smještena u središtu. Prostorije su najčešće pravokutnog oblika, s eventualnim drugačijim oblikom kod reprezentativnih salona. Tako je glavni salon u Gornjoj Bistri u obliku elipse, a u Januševcu i Jalkovcu je kružnog oblika. Također, u kulama kružnog oblika u Bračaku, Gorici i Sv. Križu Začretju, smješteni su saloni.[296]

Kod većih dvoraca, dvorske kapele zauzimale su dvije etaže (Gornja Bistra, Gornja Stubica, Klenovnik, Lobor, Stari grad Varaždin, Veliki Tabor, Zajezda i Ludbreg), kod nekih se kapela nalazila samo na gornjoj etaži (Lužnica), dok su u manjim dvorcima kapele bile integrirane u niši zida (Gredice, Donja Bedekovčina). Vlasnici su na kor ulazili s kata, dok je ulaz iz prizemlja bio namijenjen za poslugu. U 19. stoljeću, kapele se grade u perivojima (Bajnki Dvori, Novi Dvori Jelačićevi/zaprešćki, Trakošćan, Zelendvor).[297]

Što se tiče interijera dvoraca, glavne dvorane, hodnici, saloni, stubišta i dvorske kapele bile su ukrašene zidnim i stropnim slikama. U dvorani eliptičnog tlocrta gornjobistričkog dvorca (prikazi s likovima iz mitologije) i u salonima dvorca Miljane (alegorijske scene iz svakodnevnog života), nalaze se najvrjednije i najatraktivnije zidne i stropne slike. U dvorcu Oroslavje Donje, koritasti stropovi imaju alegorijske scene i prizore iz antičke mitologije, a oslikane stropovi nalazimo i u Gornjoj stubici, Gorici, Laduču, Loboru, Martijancu, Novom Marofu, Stubičkom Golubovcu. Što se tiče zidnih slika u dvorskim kapelama, sačuvane su u Gornjoj Bistri, Gornjoj Stubici, Klenovniku i u Ludbregu.
U Trakošćanu i Gorici velikim je djelom, u prvotnom obliku, sačuvan interijer dvorca, dok je u

[295] Usp. Mladen Obad Šćitaroci i Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, „Dvorci", 2017.a, str. 181, 182–183.
[296] Isto, str. 181, 182.
[297] Isto, str. 182.

cijelosti sačuvan u dvorcima u kojima se održao tijek življenja, kao što je u Mariji Bistrici, Ščrbincu ili Donjoj Batini. Većina dvoraca iz 19. i početka 20. stoljeća nema očuvan interijer zbog toga što je većina pokućstva devastirano poslije Drugoga svjetskog rata. No, u nekim su dvorcima očuvane kalijeve peći iz 18. i 19. stoljeća (Bežanec, Gorica, Gornja Stubica, Laduč, Lužnica, Maruševec, Miljana, Oroslavje Donje, Stubički Golubovec, Veliki Bukovec, Zajezda) i ormari koji su uzidani (Gornja Bistra, Lužnica).[298]

Ranobarokna pročelja dvoraca iz 17. stoljeća jednostavno su i suzdržano oblikovana, najčešće bijelo obojana, s kamenim portalom, kao glavnim ukrasom, na kojem se nalazi grb vlasnika. U 18. stoljeću pročelja se dekoriraju arhitektonsko-plastičnim uresima, kao što su istake (rizaliti), pilastri, lezene i prozorske nadstrešnice, te se oslikavaju ugaoni kvadri i okviri oko prozora. Dvorac Miljana ima najpoznatija oslikana pročelja, koja su u 80-im godinama obnovljena prema izgledu iz doba baroka. U 19. stoljeću, u doba klasicizma, pročeljima se dodaju „altane, lođe, portike i timpanone“, a krajem 19. stoljeća, pročelja obnovljena pod romantičarskim i historicističkim utjecajem, dobivaju srednjovjekovne uzorke, poput kula, zupčastih motiva, tornjića. Gotovo na svim pročeljima pojavljuju se oslikani sunčani satovi, a očuvani su na dvorcima Brežancu, Klenovniku, Miljani, Ščrbincu i Velikom Taboru.[299]

7.3. Zanemarivanje i propadanje dvoraca

Sredinom 19. stoljeća, nakon feudalnog poretka, započelo je propadanje i zanemarivanje hrvatskih dvoraca, koje se nastavilo nakon provođenja agrarne reforme i umanjenja posjeda vlastelina poslije Prvog svjetskog rata. Vlasnici su se teško prilagodili novim promjenama, pa su im posjedi počeli propadati, dok su se drugi prilagodili te su povećali posjede i dogradili, odnosno izgradili nove dvorce. Između svjetskih ratova, zbog nemogućnosti održavanja dvoraca, vlasnici su ih prodavali, a oni su pretvarani u bolnice (Novi Marof, Klenovnik, Popovača, Retfala), tvornice (Oroslavje Gornje) i škole (Daruvar). Nakon Drugog svjetskog rata, dolazi do nacionaliziranja dvoraca: oni bivaju oduzeti od vlasnika i pretvarani u državno vlasništvo. U tom se razdoblju prekinuo tijek življenja u dvorcima te je započelo devastiranje i mijenjanje njihove namjene. Dvorski namještaj bio je raznesen, arhivi su se spalili, a dvorci su bili korišteni na neprikladan način i u neprimjerene svrhe. U njih su se smještale farme pilića (Poznanovec,

[298] Isto.
[299] Isto, str. 181.

Stubički Golubovec), sušione mesa (Bečanec), skladišta, stanovi beskućnika. Jedan dio dvoraca je nestao (Gredice, Ivanec, Oroslavje Gornje, Zelendvor), a drugi je ostao u ruševnom stanju (Bisag, Novi Dvori cesargradski, Opeka, Zajezda).

Od 1960-ih godina, popravila se briga o dvorcima te su neki dobili „trajnu ili privremenu javnu namjenu." Trajnu namjenu muzeja imaju dvorci Oršić u Gornjoj Stubici, Stari grad Varaždin, Trakošćan i Veliki Tabor, arhivi su pohranjeni u Januševcu i Popovcu, bolnice su u Gornjoj Bistri, Klenovniku i Novom Marofu, socijalne ustanove su u Gornjoj Bedekovčini, Jalžabetu, Laduču, Loboru i Mirkovcu, duhovni centar je u Lužnici, a ugostiteljski sadržaj samo je u dvorcu Gredice. Nažalost, većina dvoraca nije dobilo zadovoljavajuću namjenu, a odvajanje novaca za njihovo održavanje bilo je nedovoljno.[300]

Uspostavom Republike Hrvatske 1991. godine, dvorci su i dalje propadali i njihovo stanje bilo je gore nego ikada. Uzrok toga je neriješeno vlasništvo, koje je onemogućavalo da se obnova i prenamjena dvoraca brzo i učinkovito realizira. U 21. stoljeću, dolazi do rješavanja problema u vezi imovine i prava dvoraca, tako da su pojedini dvorci ponovno dospjeli u vlasništvo prvotnih vlasnika ili njihovih nasljednika (Bajnski Dvori, Oroslavje Donje, Maruševec, Veliki Bukovec). Rijetki su dvorci u kojima je kontinuitet življenja bio neprekinut (dvorac baruna Hellenbacha u Mariji Bistrici, plemića Kiš Šaulovečkih u Ščrbincu, plemića Kaučić u Gorici, plemića Jelačić u Donjoj Batini), pri čemu se očuvao dvorac i njegov interijer. Međutim, to razdoblje obilježeno je pomanjkanjem sredstava i gubljenjem entuzijazma za kupovinu dvoraca, s obzirom da je za njihovu obnovu potrebno dosta uložiti.[301]

7.4. Revitalizacija dvoraca

U Hrvatskoj, revitalizacija dvoraca predstavlja veliki problem. Od 1970-ih, iz vremena prve „studije o korištenju dvoraca i kurija" na sjevernoj Hrvatskoj, pa sve do danas, mogu se pratiti problemi i neučinkovitost te loše stanje u pogledu obnove i prenamjene dvoraca na suvremen način.[302] Prenamjena dvoraca često je usporena zbog prespore pretvorbe vlasništva

[300] Isto, str. 185.
Usp. Mladen Obad Šćitaroci i Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, „Dva tisućljeća tradicije dvoraca, vila i zamkova na tlu Hrvatske", 2005., str. 26–27.
[301] Usp. Mladen Obad Šćitaroci i Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, „Dvorci u časopisu Kaj u pet desetljeća (1968.–2018.) – od romantičnog pogleda na dvorce i njihove vlasnike do propadanja i zanemarivanja – pogled u budućnost", 2020., str. 121.
[302] Godine 1970. napisan je „prvi sustavni pokušaj predlaganja dugoročne revitalizacije dvoraca u Hrvatskoj."
Obnova obuhvaća obnovu zgrade dvorca, zgrada dvorskoga sklopa i perivoja, vrtova, voćnjaka i drugih vanjskih površina (Mladen Obad Šćitaroci i Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, „Dvorci u časopisu Kaj u pet desetljeća (1968.–

(denacionalizacija i vraćanje bivšim vlasnicima), a otežava ju i nepostojanje državnog koncepta za obnovu i revitalizaciju te za financijske olakšice. Obad Šćitarociji navode kako zadani prestrogi konzervatorski uvjeti zaštite i obnove te nemogućnost korištenja europskih fondova također predstavljaju prepreku u tome, a kao posljedica tome, pojedinci-poduzetnici ne žele ulagati u obnovu dvoraca, kao ni osmisliti nove s gospodarski održivom namjenom.[303] Međutim, ne bih se potpuno složila s tom tvrdnjom budući da u današnje vrijeme imamo brojne primjere obnove i prenamjene dvoraca koji su ostvareni korištenjem europskih fondova (Dvorac Janković u Suhopolju, dvorac Pejačević u Virovitici, itd.).[304]

Što se tiče djelotvornosti obnove dvoraca u Hrvatskoj, u posljednjih par godina Obad Šćitaroci izdvaja pet tipova slučajeva: „provedena obnova s trajnom namjenom" („Veliki Tabor, dvorac Eltz u Vukovaru i dvorac Odescalchi u Iloku – muzeji"), „dugotrajne obnove u tijeku" („Novi Dvori Jelačićevi/zaprešićki, Sveti Križ Začretje, Veliki Bukovec"), „neuspješni pokušaji obnove" („dvorac Stubički Golubovec, Bela I."), „priprema projektne dokumentacije za obnovu" („dvorac Janković u Cabuni – dom za starije") i „ne postojanje nikakvih projekata ni programa obnove i revitalizacije dvoraca", kojih, nažalost, ima najviše („ruševni dvorac i arboretum Opeka, u državnom vlasništvu"). Prema definiciji, „prihvatljiva namjena" je ona kojom se ne obezvrijeđuju spomeničke karakteristike dvorca, dok je „održiva namjena" ona koja osigurava višegodišnje korištenje i redoviti prihod potreban za održavanja dvorca, odnosno dvorskog sklopa.[305]

Budući da dvorci spadaju u kulturno nasljeđe te su kao kulturna dobra zaštićeni, (Zakon o zaštiti kulturnih dobara), na njih je potrebno gledati iz više gledišta: kulturno-povijesnog, konzervatorskog, arhitektonsko-pejzažnog, gospodarsko-poduzetničkog i turističkog, pri čemu je potrebno poštivati polazišta tih gledišta. Kod pronalaženja odgovarajuće namjene dvorca,

---

2018.) – od romantičnog pogleda na dvorce i njihove vlasnike do propadanja i zanemarivanja – pogled u budućnost", 2020., str. 127).

[303] Usp. Mladen Obad Šćitaroci i Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, „Dvorci u časopisu Kaj u pet desetljeća (1968.–2018.) – od romantičnog pogleda na dvorce i njihove vlasnike do propadanja i zanemarivanja – pogled u budućnost", 2020., str. 127–130.

Usp. Mladen Obad Šćitaroci i Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, „Dva tisućljeća tradicije dvoraca, vila i zamkova na tlu Hrvatske", 2005., str. 30.

[304] *Zapuštene ruševine pretvaraju nove kulturno-turističke atrakcije – uz pomoć EU fondova obnavlja se 11 dvoraca, EU sredstva najbolje iskoristili Osječko-baranjska i Virovitičko-podravska županija***,** https://zupan.hr/aktualno/uz-pomoc-eu-fondova-obnovljeno-11-dvoraca-vrijednosti-preko-pola-milijarde-kuna/, Župan.hr (pregledano 20.2.2022.).

[305] Usp. Mladen Obad Šćitaroci i Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, „Dvorci u časopisu Kaj u pet desetljeća (1968.–2018.) – od romantičnog pogleda na dvorce i njihove vlasnike do propadanja i zanemarivanja – pogled u budućnost", 2020., str. 127–130.

Usp. Mladen Obad Šćitaroci i Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, „Dva tisućljeća tradicije dvoraca, vila i zamkova na tlu Hrvatske", 2005., str. 30.

potrebno je uvažavati različite kriterije i pri tome paziti na vrijednosnu kategoriju građevine. Većina dvoraca u lošem je stanju zbog nebrige, nedostatne skrbi i desetljećima nakupljene degradacije, te oni zahtijevaju obnovu koja mora biti u skladu s konzervatorskim načelima. Istodobno, današnji život i potrebe zahtijevaju financijsku održivost i društveno opravdanje kao preduvjet za dugoročni opstanak dvorca. Za to je nužna kreativnost i dinamičnost u ponudi sadržaja i aktivnosti te korištenju dvorca, kako bi se privuklo dovoljno korisnika i posjetitelja. Upornost, intenzivan rad i entuzijazam za sve aktivnosti, potrebni su za održavanje dvorca „u novom životu". Dvorci se moraju interpretirati kao pokretači lokalne sredine te se moraju povezati u prostorne mreže. Dosadašnje isključivo konzervatorske pristupe valja napustiti kako bi revitalizacija dvoraca, a i općenito kulturnoga naslijeđa, bila uspješna.[306]

Nadalje, potrebno je postaviti provedivu i jasnu strategiju obnove i revitalizacije dvorca, kojoj prethodi evidencija građevine s ocjenom njezinoga građevnoga stanja i prihvatljivost njezine trenutne namjene. Opću strategiju, koja je postavljena na državnoj razini, nužno je postaviti u županijske programe i uravnotežiti ju s novčanim i stručnim mogućnostima županija zbog toga što će se najbolji rezultati ostvariti ako grad, općina, županija i država zajednički surađuju, uz međusobno dogovaranje i nadopunjavanje. Zajedničko osmišljavanje programa može rezultirati ponudom kulturnih putova dvoraca s raznim sadržajima. Obad Šćitaroci navodi kako se revitalizacija dvoraca u Hrvatskoj u europskim programima može prepoznati kao „jačanje europskog kulturnog sektora" i „jačanje regionalnog razvoja", te ih je, shodno tome, potrebno prijaviti u sustave financiranja iz EU fondova.[307]

Cilj projekta europske unije „Villas, stately homes and castles – compatible use, valorisation and creative management" (skraćeni naziv „Villas") (2000.–2006.) poboljšanje je i revitalizacija estetskih i gospodarskih aspekata glede naslijeđa dvoraca, kurija i ljetnikovaca. Nastoje se stvoriti modeli za vrjednovanje i strategiju za prenamjenu dvoraca, koja bi bila usklađena s planskim čimbenicima i prostornim zakonima zemalja koje se nalaze u „Cadses prostoru".[308] Projektom se želi unaprijediti kulturno naslijeđe osiguravanjem zaštite, opstanka i promidžbe usklađene s održivim razvojem te definirati strategije koje se bave prostornim planiranjem i održivom metodom obnove. Projekt se osmislio i realizirao kako bi se povijesno nasljeđe očuvalo i poboljšalo budući da ono „predstavlja jedan od najvažnijih čimbenika

[306] Isto, str. 123–124.
Isto, str. 28–29.
[307] Isto, str. 123.
Isto, str. 29.
[308] Cadses prostor obuhvaća „prostor središnjeg Jadrana, južnog Podunavlja i jugoistočne Europe."
Projekt se sastoji od šest tema: „prikupljanje i analiza podataka, kreiranje modela evaluacije i izradu planova prenamjene, te razvoj teritorijalnog partnerstva kroz pilot projekte i mreže."

povijesnog identiteta na lokalnoj i europskoj razini“. Dakle, problematiku suvremenog korištenja dvoraca potrebno je razmatrati sa šireg aspekta, a ne rješavati ograničeno na nacionalnoj razini. Budući da su problemi univerzalni, ali i specifični za pojedine regije, potrebno je postaviti opće i posebne kriterije, uvažavajući sve čimbenike. Ovaj projekt dobar je primjer međusobne razmjene iskustava i postavljanja zajedničke znanstvene metodologije, ali i stjecanja zajedničkih praktičnih iskustava koja će se kasnije moći primijeniti na druge slične građevine.[309]

Znanstveno-istraživački projekt pod nazivom „Urbanistički i prostorni modeli za oživljavanje i unaprjeđenje kulturnoga nasljeđa“, skraćeno „Urbanizam nasljeđa“ („Heritage Urbanism“ – „HERU“), izvođen je na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, s voditeljem akademikom Mladenom Obad Šćitarocijem. Cilj projekta bio je unaprjeđenje dosadašnje metodologije obnove, kulturnog nasljeđa i prostorne zaštite nasljeđa te pridonošenje razvoju lokalne zajednice korištenjem kulturnog i graditeljskog nasljeđa. Projektom su kreirani modeli za obnovu i revitalizaciju dvoraca, koji su prihvatljivi ako pridonose aktivnom i ekonomski održivom korištenju nasljeđa te pronalaženju trajne namjere. „Povijesni model“ označava „kreativni konzervatorski pristup“, sa ciljem očuvanja autentičnih karakteristika, ali i stvaranje „suvremenih graditeljskih etapa“ koje su izazvane zbog promjena struktura društva i načina života. Kod „konzervatorskog modela“, koji je najčešće primjenjivan i koji je prikladan pri unošenju muzejske i galerijske namjene, najvažnija je prezentacija povijesnog značenja. „Model preobrazbe“ omogućava „novu funkciju i aktivno korištenje“ dvorskoga sklopa, a „model umreženog dvorca“ povezuje dvorce na širem prostoru te ga je moguće koristiti prema stilskim značajkama, regijama, povijesno-kulturnoj turi, pripadnosti obitelji i slično. „Prostorni model“ dvorce stavlja u „sustav“ kojeg čine prostorne cjeline s zajedničkim karakteristikama (npr. raspršeni dvorci, itd.). „Gospodarsko-proizvodni model“ i „ekonomski model“ nastoje ponovno uspostaviti gospodarske aktivnosti koje će osigurati financijsku održivost dvorca i njegovog sklopa. „Tematski model“ naglašava posebne vrijednosti prostora koji postaje nositelj turističke ponude (npr. dvorci muzeji, hoteli, itd.).[310]

Dakle, za „suvremeno korištenje“ dvoraca potrebno je primijeniti modele koji su drugačiji od dosadašnjih. Uspješnu revitalizaciju dvoraca, neovisno o odabranome modelu, moguće je

[309] Usp. Raffaella Lioce, „Uvod – Europski aspekti projetka Villas“, u: *Suvremeno korištenje i kreativno upravljanje dvorcima, kurijama i ljetnikovcima* (Zagreb, 10. 11. 2005.), (ur.) Mladen Obad Šćitaroci, Zagreb: Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2005., str. 8.
Usp. Mladen Obad Šćitaorici, „Uvod – Važnost projekta Villas za Hrvatsku“, 2005., str. 10–11.
Usp. Mladen Obad Šćitaroci i Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, „Dva tisućljeća tradicije dvoraca, vila i zamkova na tlu Hrvatske“, 2005., str. 29.
[310] Više o modelima vidjeti u: Mladen Obad Šćitaroci„Modeli revitalizacije i unaprjeđenja kulturnog nasljeđa u kontekstu istraživačkoga projekta urbanizam nasljeđa“, 2017., str. 12–15.

ostvariti njegovom neprekidnom uporabom i kreativnim upravljanjem. Uz to, bitna je i lokalna zajednica i njezino aktivno sudjelovanje. Pri tome se mora sagledati i aktivacija mreže dvoraca, ali i ostalih kulturnih dobara toga kulturnog krajolika u kojem se jedan ili više dvoraca nalaze.[311]

[311] Usp. Mladen Obad Šćitaroci i Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, „Dvorci u časopisu Kaj u pet desetljeća (1968.–2018.) – od romantičnog pogleda na dvorce i njihove vlasnike do propadanja i zanemarivanja – pogled u budućnost“, 2020., str. 124.
Usp. Mladen Obad Šćitaroci, „Modeli revitalizacije i unaprjeđenja kulturnog naslijeđa u kontekstu istraživačkoga projekta urbanizam naslijeđa“, 2017., str. 12–15.

8. REVITALIZACIJA DVORCA BATTHYÁNY

Restauriranjem i revitalizacijom dvorca Batthyány u Restauratorski centar, spašen je značajan spomenik kulture te je ostvaren kulturni, turistički i gospodarski napredak Ludbrega, ali i kraja kojem pripada.

8.1. Od ideje do realizacije: Restauratorski centar Ludbreg

Ideja o otvaranju Restauratorskog centra u Ludbregu nastala je u vrijeme oružanih napada na Republiku Hrvatsku, tijekom Domovinskog rata, 1991. i 1992. godine.[312] Tada se javila potreba za evakuacijom crkvenih, muzejskih i drugih umjetnina iz ugroženih i okupiranih područja, kao i potreba za njihovim pohranjivanjem na sigurna mjesta. U sklopu programa za evakuaciju kulturne baštine, u Hrvatskoj su organizirani privremeni depoi, koji su svojom veličinom i mikroklimatskim uvjetima donekle ispunjavali uvjete. Na prijedlog varaždinskog „Zavoda za zaštitu spomenika kulture“, među petnaestak depoa odabrana je glavna zgrada ludbreškog sklopa Batthyány, koja se pokazala pogodnom za smještaj građe zbog nekoliko razloga: relativne očuvanosti zgrade, velikog prostora (oko 3500 m²), povoljnim mikroklimatskim uvjetima, sigurnom položaju i činjenice da zgrada nije imala svrhovitu funkciju već godinama.[313]

[312] Razaranjem cjelokupne kulturne baštine u Hrvatskoj, nastojalo se obezvrijediti i uništiti sve što označava hrvatski identitet. U tom periodu mnogi su spomenici bili u cijelosti devastirani („Dvorac Eltz u Vukovaru, gotička crkva u Voćinu, Brest Pokupski“) ili su više-manje bili oštećeni (povijesna jezgra Dubrovnika, Katedrala sv. Jakova u Šibeniku...). (Usp. Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg – projekt hrvatskih i bavarskih stručnjaka“, 1998., str. 495.)

[313] Usp. Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg – projekt hrvatskih i bavarskih stručnjaka“, 1998., str. 495–496, 499.
Usp. Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg: most između prošlosti i sadašnjosti“, 2000./2001., str. 191.
Usp. Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg, 1994.–2004.“, u: *Podravski zbornik* 30 (2004.), str. 49.
Usp. Venija Bobnjarić-Vučković, „Restauratorski centar Ludbreg“, u: *Podravski zbornik* 21 (1995.), str. 119.

Slika 61. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, zatečeno stanje dvorca 1991. godine pokazivalo je visok stupanj devastacije

Nakon mnogih molbi poslanih UNESCO-u za pomoć pri sprječavanju daljnjeg devastiranja kulturne baštine, u studenom 1992. godine Ludbreg su posjetili restauratori Zemaljskog ureda za zaštitu spomenika („Bayerisches Landesamtfür Denkmalpflege“, skraćeno BLD), na čelu s prof. dr. Yorkom Langensteinom i prof. Erwinom Emmerlingom, glavnim konzervatorom.[314] Zahvaljujući njihovim velikim zalaganjem i izdašnoj pomoći, dobivena je početna donacija potrebna za opremu restauratorske radionice i uređenja prostora depoa (250 m² u prizemlju dvorca) i prostora namijenjenog za radionice (500 m² na prvom katu. Osnovan je i knjižni fond kojeg je u početku činila mala količina stručne literature. Time se dotadašnji projekt samo skladištenja evakuiranih umjetnina u depoe dvorca, proširio na restauriranje tih istih umjetnina u budućem restauratorskom centru.[315] Također, Općina Ludbreg, s načelnikom mr. Franjom Križanićem, ustupila je glavnu zgradu dvorca (izuzev dvorske kapelice i par prostorija pokraj nje) na besplatno korištenje u toj funkciji u periodu od 25 godina. Uz to, Općina je donirala izvedbu infrastrukture, koja uključuje vodu, plin, struju, telefon, kanalizaciju, te je osigurala obnovu dvorske kapelice sv. Križa i prostorija pokraj nje. Potrebno je spomenuti i

[314] Ivezić (1998.) navodi kako je na čelu bio generalni konzervator iz bavarskog Zemaljskog ureda za očuvanje spomenika kulture prof. dr. Michaela Petzeta.
[315] Usp. Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg – projekt hrvatskih i bavarskih stručnjaka“, 1998., str. 499. Usp. Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg, 1994.–2004.“, 2004., str. 49.

tadašnjeg voditelja ludbreške radionice, restauratora iz Varaždina, Darwina Butkovića, koji je imao značajan doprinos u osnivanju centra.[316]

Već se početkom sljedeće godine, u dnevnom tisku, projekt restauratorske radionice u Ludbregu počinje nazivati „ratnom bolnicom za umjetnine“, „međunarodnim restauratorskim centrom“ i slično. Tada su se na projektu udružili „Restauratorski zavod Hrvatske“ i „Zemaljski ured za očuvanje spomenika kulture Bavarske“ te „Ministarstvo kulture i prosvjete“, od kojeg ga kasnije preuzima „Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine.“ Svoju potporu i pomoć pri osnivanju pružila je i biskupija München–Freising i Bamberg, zaklada Hypo–kulturstiftung, Bavarski državni ured („Bayerische Staatskanzelei“) i firma Deffner & Johann.[317]

Godine 1994., tadašnja ministrica kulture Vesna Girardi-Jurkić, 15. je travnja svečano otvorila „Restauratorski centar Ludbreg“ (RCL), kao depo za evakuirane umjetnine i manja restauratorska radionica.[318] Dio prizemlja i prvi kat dvorca preuređen je za potrebe restauratorske radionice namijenjene za obradu polikromirane drvene plastike i slike na drvenom i tkanom nosiocu, s bibliotekom, drvorezbarskom i stolarskom radionicom, depoima i ostalim sadržajima.[319] Od tada, RLC funkcionira kao „dislocirana restauratorska radionica“ i depo „Restauratorskog zavoda Hrvatske“ (RZH), u okviru „Ministarstva kulture i prosvjete“, kasnije „Državne uprave za zaštitu kulturne i prirodne baštine“ (DUZKB). Od siječnja 1997. godine, Centar djeluje ponovno pod okriljem „Ministarstva kulture Republike Hrvatske“ kao „dislocirana restauratorska radionica „Hrvatskog restauratorskog zavoda“ (HRZ).[320]

[316] Usp. Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg: most između prošlosti i sadašnjosti“, 2000./2001., str. 191.
[317] Usp. Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg – projekt hrvatskih i bavarskih stručnjaka“, 1998., str. 499.
Usp. Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg, 1994.–2004.“, 2004., str. 49.
Usp. Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg: most između prošlosti i sadašnjosti“, 2000./2001., str. 191.
[318] Usp. Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg – projekt hrvatskih i bavarskih stručnjaka“, 1998., str. 499.
Usp. Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg, 1994.–2004.“, 2004., str. 49.
[319] Usp. Venija Bobnjarić-Vučković, Restauratorski centar Hrvatskog restauratorskog zavoda u Ludbregu (1994.–2014.), 2015., str. 228.
[320] Usp. Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg – projekt hrvatskih i bavarskih stručnjaka“, 1998., str. 500.
Usp. Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg: most između prošlosti i sadašnjosti“, 2000./2001., str. 191, 193.
„HRZ je državna institucija sa sjedištem u Zagrebu, nastala spajanjem Restauratorskog zavoda Hrvatske (osnovanog 1966. godine) i Zavoda za restauriranje umjetnina (osnovanog 1948. godine u okviru HAZU), a sastoji se od nekoliko odjela.“

Slika 62. Službena oznaka Restauratorskog centra Ludbreg, na kojoj se nalazi grb grada Ludbrega i oznaka za zaštićena kulturna dobra (plava strjelica na bijeloj podlozi)

Uspostavljena je suradnja s međunarodnim institucijama i stručnjacima iz više zemalja, koji su RCL-u donirali restauratorsku opremu, materijale i pribor te stručnu literaturu.[321] Bitan je sporazum o namjenskom kreditu „Bavarske zemaljske banke“ („Bayerische Landesbank“) i „Bavarske zemaljske ustanove za financiranje obnove“ („Bayerische Landesanstalt für Aufbaufinanzierung“) Hrvatskom restauratorskom zavodu, kojeg su, u Ludbregu, 7. srpnja 1997. godine, potpisali prof. Ferdinand Meder, ravnatelj HRZ-a, i visokopozicionirani ljudi bavarskih banaka, u nazočnosti uglednih gostiju. Kredit je iznosio 3,5 milijuna njemačkih maraka i bio je namijenjen za obnovu glavne zgrade dvorca kako bi bila prikladna za novu namjenu. Ovaj je projekt „Hrvatsko–bavarsko društvo“, na čelu s dr. Michaelom Stanićem, uvrstilo „u red najznačajnijih pomoći u sferi kulturne suradnje između Bavarske i Hrvatske,“ a dr. Michael Petzet, generalni konzervator BLD-a i dr. Erwin Emmerling, glavni konzervator BLD-a, primili su visoka priznanja od strane tadašnjeg ministra za kulturu Republike Hrvatske mr. Bože Biškupića.[322]

Godine 2000., dovršeno je restauriranje glavne zgrade dvorca, a radioničke prostorije uređene su i opskrbljene vrhunskom opremom. Iste se godine, 5. svibnja, održalo svečano otvorenje restauratorske radionice Hrvatskog restauratorskog zavoda u Ludbregu. Na otvorenju je prisustvovala domaća i inozemna kulturna elita (predsjednik ICOMOS-a prof. dr. Michael Petzet, bavarski ministar za europske integracije Reinhold Bocklet, hrvatska veleposlanica pri

[321] Usp. Venija Bobnjarić-Vučković, Restauratorski centar Hrvatskog restauratorskog zavoda u Ludbregu (1994.–2014.), 2015., str. 228.
[322] Usp. Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg: most između prošlosti i sadašnjosti“, 2000./2001., str. 193. Usp. Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg, 1994.–2004.“, 2004., str. 49.

UNESCO-u Vesna Girardi Jurkić), kao i obitelj Batthyány te mnogi konzervatori i restauratori.[323] Restauratorski centar Ludbreg promoviran je u zemlji i inozemstvu izložbama fotografija, koje prikazuju restauriranje dvorca Batthyány i konzervatorsko-restauratorske radove u Centru. Izložbe su održane u Muzeju Mimari u Zagrebu, palači „Vijeća Europe“ u Strasbourgu, konzulatu „Republike Hrvatske“ u Münchenu, Muzeju i Zavodu „Bitola“ te Narodnom i Etnografskom Muzeju u Ljubljani.[324]

Otada, u Centru se organiziraju seminari, konferencije i praktične radionice koje pohađaju prvenstveno konzervatori i restauratori iz svih krajeva Hrvatske kako bi se stručno usavršili. Osim stručnjaka, u Centru studenti iz ovog područja mogu odraditi studentsku praksu. Pokrenuti su i programi međunarodne suradnje sa ciljem unaprjeđenja konzervatorske i konzervatorsko-restauratorske struke. Centar je ostvario suradnju s lokalnim institucijama na realizaciji i suorganizaciji izvan-programskih aktivnosti, poput izložbi, koncerata ili promocija knjiga, koje su se održale u dvorani namijenjenoj za predavanja (drugi kat) ili u „velikoj dvorani“ (prvi kat). Godine 2003. osnovao se „Odsjek za tekstil“, a 2009. godine zbirka „Tekstiloteka“, u kojoj se čuva povijesna tekstilna građa. Godine 2014., povodom obilježavanja 20 godina djelovanja Centra, postavljene su dvije spomen-ploče, na pročelju i glavnom stubištu dvorca.[325]

[323] Usp. Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg: most između prošlosti i sadašnjosti“, 2000./2001., str. 193.
[324] Isto.
Usp. Venija Bobnjarić-Vučković, Restauratorski centar Hrvatskog restauratorskog zavoda u Ludbregu (1994.–2014.), 2015., str. 228.
[325] Usp. Venija Bobnjarić-Vučković, Restauratorski centar Hrvatskog restauratorskog zavoda u Ludbregu (1994.–2014.), 2015., str. 228–230.

Slika 63. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, pogled s druge etaže na „Veliku dvoranu“ tijekom održavanja seminara/radionice 2007. godine

8.2. Prenamjena dvorca

Godine 1993., započeli su građevinski radovi većeg obujma na glavnoj zgradi dvorca Batthyány, nakon što su izrađeni projekti za restauriranje jednog dijela prostorija u prizemlju i na prvom katu, a već sljedeće godine, u te su prostorije smještene restauratorske radionice i depoi.[326]

Slika 64. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, prostor istočnog depoa RCL-a, 1996. godine

Godine 1997., nakon što su provedena sveobuhvatna konzervatorska istraživanja, nastavljaju se građevinski radovi druge faze restauriranja. Rekonstrukcijom otvora i izmještanjem pregradnih zidova, vraćen je prvotni izgled dvorca. Provedena je kompletna sanacija međuprostornih drvenih konstrukcija, odnosno greda, između katova. U sjeveroistočnom uglu ugrađeno je dizalo, koje se proteže čitavom etažom dvorca te je njime dodatno ostvarena međukatna komunikacija, uz barokno stepenište. Ivezić navodi kako je dizalo ranije postojalo, u vrijeme kada je tekstilna tvornica koristila zgradu, ali je u ovoj pregradnji ugrađeno novo dizalo. Uvedena je nova infrastruktura, koja obuhvaća sve nove instalacije

[326] Usp. Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg: most između prošlosti i sadašnjosti“, 2000./2001., str. 195.

(struja, voda, plin, telefon), ventilacijske sustave i sustave za održavanje mikroklime. Obnovljena je statička sanacija cjelokupne zgrade, pri čemu su učvršćeni temelji, s provedenom drenažom, izvršena je obnova podrumskih zidova, sanirano je krovište, s provedenom odvodnjom oborinskih voda. Prilikom iskopa za kanalizacijske cijevi, pronađen je dio kamene stube i fragmenti keramike kojom je nakon 1945. godine zatrpana jugoistočna prostorija u prizemlju dvorca.[327]

Budući da je južni dio podruma bio namijenjen za restoran, a ostatak za depoe skladišta, u njemu su izvedeni radovi na infrastrukturi i na iskopu navezene zemlje. Nakon završetka radova, godine 2011. depoi su prošireni, osposobljeni i opremljeni za čuvanje i pravilno pohranjivanje raznih materijala koji se koriste u restauriranju.[328] U sjevernom dijelu podruma, na mjestu nekadašnjeg zdenca, nalazi se spremnik kišnice, koja se filtrira, akumulira u spremnicima i pumpom se kroz cijevi isporučuje do ovlaživača te se na taj se način održavaju povoljni mikroklimatski uvjeti u prostorijama radionice i depoa. Uz ovlaživače, u prostorijama radionica na prvom i drugom katu, koriste se i pasivni regulatori vlage. Da bi se spriječila oscilacija vlage, parket je premazan lanenim uljem.[329]

Prostorije prizemlja obnovile su se, a bačvasti svodovi sa susvodnicama su sačuvani. U prizemlju se nalazi prostorija za skladištenje drva, radionica za stolariju, prostorija za lakiranje, prostor za smještaj umjetnina, komora za fumigaciju.[330]

U „Velikoj dvorani“, prostoriji koja se nalazi na prvom katu iznad dvorske kapele, uklonjen je strop koji je naknadno bio postavljen u vrijeme kada se u dvorcu nalazila tvornice tekstila. Time je prostoriji vraćen dvoetažni izgled. Zidovi prostorije obradili su se tehnikom gletanja vapnom, a zrcalni svod sa susvodnicama se rekonstruirao. Ostatci štukatura fragmentarno su očuvani u zgrafitu zbog nemogućnosti vraćanja u izvorno stanje. Prostorija je preuređena i namijenjena za potrebe održavanja savjetovanja, simpozija, stručnih skupova i seminara.

[327] Isto, str. 195–196.
[328] Usp. Venija Bobnjarić-Vučković, Restauratorski centar Hrvatskog restauratorskog zavoda u Ludbregu (1994.–2014.), 2015., str. 229.
[329] Usp. Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg: most između prošlosti i sadašnjosti“, 2000./2001., str. 195–196.
[330] Isto.

Slika 65. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, građevinski radovi u prostoriji „Velike dvorane“ na prvom katu zapadnog krila zgrade, od 1997. do 2000. godine

Slika 66. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, pogled na zapadni zid „Velike dvorane“ na prvom katu zapadnog krila zgrade

Slika 67. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, detalj štukature u „Velikoj dvorani“

Ostale prostorije na prvom katu obnovljene su do 1994. godine za potrebe restauratorskih radova na drvenoj polikromiranoj plastici i slikama rađenim na drvu i platnu. Uz to, tu se nalazi i biblioteka, dio namijenjen za administrativne poslove i kemijski laboratorij, koji je opremljen svom potrebnom infrastrukturom.[331]

U prostorijama drugog kata nalaze se prostori za retuširanje, za fotografiranje, za arhiviranje i pohranjivanje negativa, kao i dvorana s kabinom za prevodioce namijenjena za održavanje znanstvenih skupova.[332]

Na trećem je katu sjeverozapadni dio obnovljen i uređen kao depo restauriranih umjetnina, dok je jugoistočni dio preuređen u dormitorij, koji se sastoji od dva apartmanska prostora, pogodnih za smještaj više osoba, namijenjena za predavače, mentore, restauratore i ostale gostujuće stručnjake.[333]

U svim prostorijama građevna stolarija zamijenjena je novom, a prostorije za restauratorske radionice opremljene su potrebnim namještajem: restauratorskim podesivim stolicama, ormarićima za pribor, sigurnosnim ormarima za tekućine potrebne za restauriranje, rasklopivim stolovima, policama, slikarskim štafelajima, mobilnim ormarima s alatima, umivaonicima, hladnjacima za pohranjivanje preparata sklonih kvarenju te ostalim namještajem. Prostorije su opremljene i sofisticiranom opremom, poput ventilacijskog sustava odzračivača prostorija, sobnog Fuxovog respiratora za pročišćivanje zraka prilikom upotrebe toksičnih kemikalija te mobilnim ili stacioniranim sustavom vlaženja ili odvlaživanja, kao i mobilnim binokularnim mikroskopima. Uz to, tu su mobilna i fiksna rasvjeta, čiji je svjetlosni spektar najsličniji

[331] Isto.
[332] Isto.
[333] Isto.

dnevnom svjetlu, digitalni i mehanički mjerači vlažnosti i temperaturnih u zraku (termohigrometri, termohigrografi i psihrometri). Fotostudio je opremljen za snimanje umjetnina i prilagodljiv je za zamračivanje ili osvjetljavanje prostora. Prostorije za depoe opremljene su policama za pohranjivanje umjetnina i drvenim kapcima na prozorima koji štite umjetnine od UV zraka. Sve prostorije zaštićene su protuprovalnim i vatrodojavnim sigurnosnim sustavom, a na svakom katu nalazi se sanitarni čvor.[334]

Što se tiče pročelja dvorca, već tijekom 1984. i 1985. godine vanjska su pročelja, uz portal i vežu, restaurirana nastojanjem Općine Ludbreg, pa su u recentnoj pregradnji i restauriranju doživjela samo djelomične zahvate. Kameni portal očišćen je od betona, odlomljeni dijelovi su rekonstruirani, a ukošeni pilastri s volutastim ukrasima i zaključkom, primjereno su obrađeni. Rekonstruiran je i krovni vijenac. Pročelja unutrašnjeg dvorišta dobila su osamnaestostoljetni izgled: u prizemnoj zoni pravilno se izmjenjuju rustikalne horizontalne trake sive boje, a na prvom i drugom katu, među prozorskim osima, na bijeloj se podlozi izmjenjuju sivo obojane vertikalne lezene. Restaurirano je pročelje i pod atrija.[335]

Slika 68. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, stanje unutarnjeg dvorišta prije restauriranja, 1992. godine, i stanje poslije restauriranja, u travnju 2000. godine

[334] Isto, str. 196.
[335] Isto, str. 195.

Godine 2000., prilikom posljednjeg restauriranja, dvorac Batthyány organiziran je „kao višenamjenski prostor s nekoliko različitih funkcija koje su pod ingerencijama Hrvatskog restauratorskog zavoda: a) restauratorske radionice (RCL), b) depoi evakuiranih umjetnina i skladišta, c) prostor za fumigaciju umjetnina, d) prostorije za simpozije, stručne skupove, seminare, izložbe i koncerte, e) prostorije dormitorija, f) prostorije budućeg kafića i restorana," dok su pod nadležnosti Grada Ludbrega kapelica Sv. Križa, koja služi za liturgijske potrebe te za održavanje izložbi i koncerata (sakralni dio) te kao aktualni izložbeni postav o sakralnoj umjetnosti i arhivskoj građi o gradnji zavjetne ludbreške kapele, dogovorene 1739. godine na Hrvatskom saboru (izložbeni dio).[336]

[336] Isto, str. 196.

9. ZAKLJUČAK

Dvorac Batthyány u Ludbregu primjer je složene i povijesno slojevite profane građevine koja je tijekom prošlosti bila u vlasništvu brojnih plemićkih obitelji i pojedinaca. Usporedo s mijenama vremena i promjenom vlasnika, i dvorski se sklop prilagođavao tadašnjim potrebama – od srednjovjekovne utvrde, renesansnog kaštela, barokno uređenog dvorca, preko neprimjerenog korištenja i devastacija u 20. stoljeću, „ratne bolnice za umjetnine“, do današnje prenamijene u Restauratorski centar.

Prvi pisani trag o utvrdi, koja je nastala vjerojatno već u 13. stoljeću, potječe iz 1320. godine i spominje „Castrum de Ludbreg“. O brojnim preinakama i dogradnjama kastruma od 14. do 18. stoljeća svjedoče u ziđu sačuvani kameni fragmenti poput gotičkih „čeških“ prozora. Obitelj Batthyány, koja dolazi u vlasništvo dvorca u 2. polovici 17. stoljeća, naručila je radikalnu barokizaciju 1745. godine, izvedenu prema projektu gradačkog arhitekta Josefa Huebera. Barokno-klasicistički sklop dvorca sastojao se od glavne dvokatne mansardne četverokrilne građevine s unutarnjim dvorištem i dviju dvokatnih gospodarskih zgrada smještenih u prostranom perivoju. U zapadnoj kuli sa zvonikom bilo je smješteno svetište, a u njegovu produžetku brod kapele. Iz tog razdoblja datiraju i zidne slike u kapeli: stariju u kupoli svetišta izveo je nepoznati štajerski majstor iz prvog desetljeća 18. stoljeća, dok je one u brodu 1753. godine izradio Michael Peck iz Kaniže. U 19. stoljeću uklonjen je toranj iznad kapele, a mansardni krov postao je treći kat.

Tijekom gotovo cijelog 20. stoljeća, dvorac je neprimjereno korišten te je bio devastiran. U sklopu programa za evakuaciju ratom ugrožene kulturne baštine, u Hrvatskoj su organizirani depoi za umjetnine, među kojima je odabran ludbreški dvorac koji je svojim sigurnim položajem, svojom veličinom, relativnom očuvanošću i povoljnim mikroklimatskim uvjetima ispunjavao uvjete za pohranu evakuiranih umjetnina. Godine 1994., uspješnom suradnjom stručnjaka iz Hrvatske i Bavarske, na prvom katu i u dijelu prizemlja dvorca otvorena je radionica za restauriranje polikromirane drvene plastike i slika na drvenom i tkanom nosiocu. Radionice su bile opremljene i opskrbljene opremom te restauratorskim materijalom i priborom iz donacije Bavaraca koja je bila nužna za početak konzervatorsko-restauratorskih radova umjetninama iz ratom ugroženih područja. Nakon dodjele kredita Hrvatskom restauratorskom zavodu 1997. godine, izvedena su konzervatorska istraživanja, na temelju kojih su uklonjene pregradnje i intervencije koje su narušavale izgled dvorca. Pregradni zidovi i otvori rekonstruirani su i vraćeni na izvorno mjesto te je provedena temeljita sanacija međukatnih drvenih konstrukcija.

Svečana dvorana na prvom katu je nakon uklanjanja pregradnog stropa iz 20. stoljeća ponovno obuhvatila visinu dviju etaža, a zaključena je rekonstruiranim zrcalnim svodom sa susvodnicama, ispod kojeg se naziru restaurirani ostatci gravura za štuko dekoracije. Pročeljima unutarnjeg dvorišta vraćen je izgled iz 18. stoljeća s pravilnom izmjenom sivo obojenih rustikalnih horizontalnih traka u prizemnoj zoni i vertikalnih lezena među prozorskim osima u zoni prvog i drugog kata na bijeloj plohi zida. U podrumskom dijelu sanirani su zidovi i ugrađena je stolarija na prozorske otvore, a kako bi se spriječilo vlaženje zidova, izvedena je drenaža izvana i iznutra.

Terenskim istraživanjem trenutnog stanja dvorca možemo uočiti da je sklop dvorca Batthyány primjereno restauriran i njegove nove namjene, Restauratorski centar Ludbreg u glavnoj zgradi dvorca, srednja škola u istočnoj bočnoj zgradi i gradska uprava u zapadnoj bočnoj zgradi, osiguravaju dugotrajno i konstantno održavanje i opstanak sklopa. Pri restauriranju se pazilo se na poštivanje vrijednosnih kategorija dvorca, pri čemu su se važniji ostatci iz prethodnih građevinskih razdoblja očuvali kako bi se očitovala slojevitost dvorca. Aktivnim sudjelovanjem u novoj namjeni i njegovim korištenjem, lokalna zajednica ima koristi i doprinosi održivosti dvorca, što je ujedno i jedan od temelja u suvremenom korištenju kulturnog i graditeljskog nasljeđa. Također, prenamjenom glavne zgrade u RCL, grad Ludbreg i njegova okolica postali su značajno središte za razvoj kulture, znanosti, gospodarstva i turizma.

Iako je sklop dvorca Batthyány dobar primjer revitalizacije, na sjevernom pročelju glavne zgrade dvorca i istočnom pročelju istočne bočne zgrade, možemo uočiti devastaciju neprimjerenim grafitima, što upozorava na nedostatak svijesti o važnosti kulturno-povijesnih spomenika i potrebi kontinuiranog educiranja o njihovoj vrijednosti i potrebi njihovog očuvanja.

WEB-IZVORI

Grad Ludbreg, https://ludbreg.hr/o-ludbregu/ (pregledano 21.3.2021.).

Hrvatska enciklopedija. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., https://enciklopedija.hr/.

Ludbreg: Uređuje se perivoj dvorca Batthyany, Ekovjesnik, 2020., https://www.ekovjesnik.hr/clanak/3581/ludbreg-ureduje-se-perivoj-dvorca-batthyany (pregledano 20.3.2021.).

Svetište Predragocjene Krvi Kristove – Ludbreg, http://www.svetiste-ludbreg.hr/ (pregledano 5.11.2021.).

Turistička zajednica grada Ludbrega, https://visitludbreg.hr/ (pregledano 20.3.2021.).

Zapuštene ruševine pretvaraju nove kulturno-turističke atrakcije – uz pomoć EU fondova obnavlja se 11 dvoraca, EU sredstva najbolje iskoristili Osječko-baranjska i Virovitičko-podravska županija, https://zupan.hr/aktualno/uz-pomoc-eu-fondova-obnovljeno-11-dvoraca-vrijednosti-preko-pola-milijarde-kuna/, Župan.hr (pregledano 20.2.2022.).

POPIS LITERATURE

Josip Adamček, „Ludbreg i njegova okolica u doba feudalizma“, u: *Monografija Ludbreg*, Ludbreg: Narodno sveučilište Ludbreg, 1983., str. 81–123.

Marina Bagarić, Dubravka Botica, Boris Dundović, „Likovna baština ugarskoga plemstva u Hrvatskoj“, u: *Ars et Virtus. Hrvatska–Mađarska. 800 godina zajedničke kulturne baštine*, katalog izložbe (Zagreb, Galerija Klovićevi dvori, 24. 9.–22. 11. 2020., Budimpešta, Mađarski nacionalni muzej, 16. 12. 2020.–15. 3. 2021.), (ur.) Marina Bagarić, Dragan Damjanović, Iva Sudec Andreis, Petra Vugrinec, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2020, str. 183–211.

Venija Bobnjarić-Vučković, Restauratorski centar Hrvatskog restauratorskog zavoda u Ludbregu (1994.–2014.), u: *Podravski zbornik* 41 (2015.), str. 228–230.

Venija Bobnjarić-Vučković, „Aktivnosti u Restauratorskom centru Ludbreg 2004.–2008.“, u: *Podravski zbornik* 34 (2008.), str. 46–54.

Venija Bobnjarić-Vučković, „Restauratorski centar Ludbreg“, u: *Podravski zbornik* 21 (1995.), str. 119–122.

Venija Bobnjarić-Vučković, „Arhitektura dvorca Batthyany u Ludbregu“, u: *Podravski zbornik* 16 (1990.), str. 64–81.

Ivan Bočkaj, „Postanak Ludbrega i ludbreškog svetišta Krvi Isusove“ (Zavjet Hrvatskog sabora: Jeruzalemska kapelica Groba Isusa u Ludbregu (pretisak iz časopisa 'Sveta zemlja', 1940.))“, u: *Podravski zbornik* 21 (1995.), str. 100–110.

Dubravka Botica, „Josef Hueber (*1715, Wien–†1787, Graz) Ein Architekt zwischen Graz und Warasdin“, u: *Wie südosteuropäisch ist Graz? 50 Jahre Südosteuropäische Geschichte und 150 Jahre Slawistik an der Universität Graz*, (ur.) Tischler-Hofer, Ulrike, Graz–Beč: Leykam, 2021., str. 89–102.

Milivoj Dretar, „Perivoj dvorca Batthyany“, u: *Podravski zbornik* 42 (2016.), str. 217–220.

Dragutin Feletar i Hrvoje Petrić, „O ludbreškoj Podravini sredinom 18. stoljeća“, u: *Podravina* 3/5 (2004.), str. 53–69.

Adela Filip, „Konzervatorsko-restauratorski radovi na zidnom osliku u vjenčaoni u Ludbregu“, u: *Podravski zbornik* 35 (2009.), str. 20–30.

Katarina Horvat-Levaj, *Barokna arhitektura*, Zagreb: Naklada Ljevak. 2015.

Katarina Horvat-Levaj, „Utvrde i dvorci“, u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*, (ur.) Katarina Horvat-Levaj i Ivanka Reberski, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1997.a, str. 91–101.

Katarina Horvat-Levaj, „Sakralna arhitektura“, u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*, (ur.) Katarina Horvat-Levaj i Ivanka Reberski, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1997.b, str. 121–138.

Katarina Horvat-Levaj, „Dvorac Batthyany“, u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*, (ur.) Katarina Horvat-Levaj i Ivanka Reberski, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1997.c, str. 228–236.

Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg, 1994.–2004.“, u: *Podravski zbornik* 30 (2004.), str. 49–56.

Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg: most između prošlosti i sadašnjosti“. u: *Podravski zbornik* 26/27 (2000./2001.), str. 190–205.

Velimir Ivezić, „Restauratorski centar Ludbreg – projekt hrvatskih i bavarskih stručnjaka“, u: *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin* 10–11 (1998.), str. 495–514.

Mira Ilijanić. „Kratak pregled povijesnog razvoja tvrđe Ludbreg i njenih gospodara do kraja 17. st.“, u: *Monografija Ludbreg*, Ludbreg: Narodno sveučilište Ludbreg, 1983., str. 123–131.

Mira Ilijanić i Marija Mirković, „Urbani razvoj Ludbrega“, u: *Monografija Ludbreg*, Ludbreg: Narodno sveučilište Ludbreg, 1983., str. 131–136.

Igor Karaman, „Privredni razvitak mjesta i okoline Ludbrega 1848–1918.“, u: *Ludbreg*, Ludbreg: Skupština općine Ludbreg, 1984, str. 243–257.

„Katalog naselja: Ludbreg“, u: *Ludbreg - Ludbreška Podravina*, (ur.) Katarina Horvat-Levaj i Ivanka Reberski, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1997., str. 213–248.

Raffaella Lioce, „Uvod – Europski aspekti projetka Villas“, u: *Suvremeno korištenje i kreativno upravljanje dvorcima, kurijama i ljetnikovcima* (Zagreb, 10. 11. 2005.), (ur.) Mladen Obad Šćitaroci, Zagreb: Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2005., str. 8.

Andrija Lukinović. „Ludbreško čudo u prvih stotinu godina postojanja“, u: *Tkalčić: godišnjak Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije* 1 (1997.), str. 263–298.

Jagoda Marković, „Urbanistički razvoj Ludbrega“, u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina,* Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1997., str. 71–79.

Vladimir Marković, *Barokni dvorci Hrvatskog zagorja,* Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1995.

Vladimir Marković, „O baroknim dvorcima u Hrvatskoj (dvije skice)“, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 11 (1987.), str. 143–157.

Marija Mirković, „Zidno slikarstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj“, u: *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost*, sv. III. *Barok i prosvjetiteljstvo (XVII – XVIII. stoljeće)*, ur. Ivan Golub, Zagreb, Školska knjiga, 2003., str. 663–674.

Marija Mirković, „Starije zidno slikarstvo“, u: *Ludbreg - Ludbreška Podravina,* (ur.) Katarina Horvat-Levaj i Ivanka Reberski, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1997., str. 159–173.

Marija Mirković, „Graditeljstvo, slikarstvo i kiparstvo Ludbrega i okolice“, u: *Monografija Ludbreg*, Ludbreg: Narodno sveučilište Ludbreg, 1983.a, str. 153–159.

Marija Mirković, „Zidno slikarstvo i ostala oprema prostora“, u: *Monografija Ludbreg*, Ludbreg: Narodno sveučilište Ludbreg, 1983.b, str. 168–172.

Dragutin Novak, „Privredni razvoj općine Ludbreg od 1945. do 1980. godine“, u: *Ludbreg*, Ludbreg: Skupština općine Ludbreg, 1984., str. 371–413.

Franjo Novak, *Ulice Ludbrega*, Ludbreg: Pučko otvoreno učilište „Dragutin Novak“, 2007.

Mladen Obad Šćitaroci i Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, „Dvorci u časopisu Kaj u pet desetljeća (1968.–2018.) – od romantičnog pogleda na dvorce i njihove vlasnike do propadanja i zanemarivanja – pogled u budućnost“, u: *Pola stoljeća časopisa Kaj u Hrvatskoj znanosti i kulturi – radovi znanstvenog skupa uz 50-letnicu časopisa Kaj i 45-letnicu Kajkavskoga spravišča* (Zagreb, Društvo hrvatskih književnika, 27. 11. 2018.), Kaj 5–6 (2020.), str. 115–136.

Mladen Obad Šćitaroci, „Modeli revitalizacije i unaprjeđenja kulturnog naslijeđa u kontekstu istraživačkoga projekta urbanizam naslijeđa“, u: *Modeli revitalizacije i unaprjeđenja kulturnog*

naslijeđa – multidisciplinarni dijalog, zbornik radova znanstvenog kolokvija, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2017., str. 12–15.

Mladen Obad Šćitaroci i Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, „Dvorci“, u: *Zagorska enciklopedija*, (ur.) Božidar Brezinščak Bagola, Ivan Cesarec, Mladen Klemenčić, Zagreb: Hrvatski leksikografski zavod, 2017.a, str. 180–186.

Mladen Obad Šćitaroci i Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, „Perivoji“, u: *Zagorska enciklopedija*, (ur.) Božidar Brezinščak Bagola, Ivan Cesarec, Mladen Klemenčić, Zagreb: Hrvatski leksikografski zavod, 2017.b, str. 662–665.

Mladen Obad Šćitaroci i Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, „Dva tisućljeća tradicije dvoraca, vila i zamkova na tlu Hrvatske“, u: *Suvremeno korištenje i kreativno upravljanje dvorcima, kurijama i ljetnikovcima* (Zagreb, 10. 11. 2005.), (ur.) Mladen Obad Šćitaroci, Zagreb: Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2005., str. 17–39.

Mladen Obad Šćitaorici, „Uvod – Važnost projekta Villas za Hrvatsku“, u: *Suvremeno korištenje i kreativno upravljanje dvorcima, kurijama i ljetnikovcima* (Zagreb, 10. 11. 2005.), (ur.) Mladen Obad Šćitaroci, Zagreb: Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2005., str. 10–11.

Mladen Obad Šćitaroci, „Ludbreg“, u: *Perivoji i dvorci Hrvatskog zagorja*, (ur.) Ive Mažuran, Zagreb: Školska knjiga, 1989.

Hrvoje Petrić, „Društveni i gospodarski razvoj od srednjeg vijeka do Prvog svjetskog rata“, u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina,* Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1997, str. 43–63.

Hrvoje Petrić, „Ludbreg i ludbreška podravina u novom vijeku“, u: *Podravski zbornik* 22 (1996.), str. 85–94.

Hrvoje Petrić, „Ludbreg i ludbreška podravina u srednjem vijeku“, u: *Podravski zbornik* 21 (1995.), str. 29–36.

Darja Radović Mahečić, „Stambena i javna arhitektura“, u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina,* Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1997, str. 105–119.

Ivan Srša, „Ludbreška dvorska kapela sv. Križa“, u: *Podravski zbornik* 32 (2006.), str. 60–73.

„Svetište Presvete Krvi Kristove“, u: *Umjetnička topografija Hrvatske: Ludbreg – Ludbreška Podravina,* (ur.) Katarina Horvat-Levaj i Ivanka Reberski, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1997, str. 240–242.

Željko Tomičić, „Arheološka topografija i toponimija (Iovia – Botivo – Ludbreg)“, u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina,* Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1997, str. 21–41.

Marija Winter, *Iz povijesti Ludbrega i okolice*, (ur.) Dragutin Feletar i Hrvoje Petrić, Koprivnica: Nakladna kuća „Dr. Feletar“, 2000.

Marija Winter, „Ludbreški grad i njegovi gospodari“, u: *Podravski zbornik* 6 (1980.), str. 357–369.

POPIS SLIKOVNOG PRILOGA

Slika 1. Plan grada Ludbrega, (dizajn ZTK Ludbreg) (izvor: *Grad Ludbreg*, https://ludbreg.hr/o-ludbregu/, pregledano 20.2.2022.).

Slika 2. Grb grada Ludbrega (izvor: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/hr/1/11/Ludbreg_%28grb%29.gif?20200530184930, pregledano 15.2.2022.).

Slika 3. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, ostatak „češkog prozora“ na sjevernom krilu, blizu spoja sa zapadnim krilom, na prvom katu zgrade (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 4. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, ostatak „češkog prozora“ na istočnom zidu zapadnog krila na4 drugom katu zgrade (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 5. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, ostatak gotičke ukrasne rozete iznad „češkog prozora“ na istočnom zidu zapadnog krila na drugom katu zgrade (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 6. Ostatak nekadašnjeg portala dvorske kapele na zapadnom pročelju (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 7. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, detalj barokne balustrade na prvom stubišnom kraku, u jugozapadnom dijelu zgrade (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 8. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, zatečeno stanje dvorca 1991. godine, pogled na unutrašnje dvorište (Hrvatski restauratorski zavod, Restauratorski centar Ludbreg)

Slika 9. Kompleks dvorca Batthyány (izvor: https://www.total-croatia-news.com/travel/58275-christmas-in-ludbreg-2021, fotografirao Siniša Sović, 2021.)

Slika 10. Tlocrt prizemne etaže glavne zgrade dvorca Batthyány (*Ludbreg – Ludbreška Podravina*, (ur.) Katarina Horvat-Levaj i Ivanka Reberski, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1997., str. 230)

Slika 11. Pogled iz veže u južnom krilu prema unutarnjem dvorištu (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 12. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, pogled iz veže u južnom krilu na prvi stubišni krak u jugozapadnom dijelu zgrade (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 13. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, pogled iz prvog stubišnog kraka na drugi stubišni krak u jugozapadnom dijelu zgrade (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 14. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, pogled iz unutarnjeg dvorišta na vrata koja vode u dvorsku kapelu u zapadnom krilu (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 15. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, spiralne stube u zapadnom uglu sjevernog krila zgrade (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 16. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, tlocrt prvog kata (*Ludbreg – Ludbreška Podravina*, (ur.) Katarina Horvat-Levaj i Ivanka Reberski, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1997., str. 231)

Slika 17. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, pogled na zapadni zid „Velike dvorane“ na prvom katu zgrade (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 18. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, tlocrt drugog kata (Arhitektura dvorca Batthyany u Ludbregu“, u: *Podravski zbornik* 16 (1990.), str. 72)

Slika 19. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, tlocrt trećeg kata (Arhitektura dvorca Batthyany u Ludbregu“, u: *Podravski zbornik* 16 (1990.), str. 73)

Slika 20. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, tlocrt podruma (Arhitektura dvorca Batthyany u Ludbregu“, u: *Podravski zbornik* 16 (1990.), str. 75)

Slika 21. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, pogled na pročelje južnog krila zgrade (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 22. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, detalj pročelja južnog krila zgrade (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 23. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, pogled na pročelje zapadnog krila zgrade (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 24. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, vandalističko uništavanje pročelja sjevernog krila zgrade (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 25. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, pogled na pročelje istočnog krila zgrade (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 26. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, pogled iz južnog krila prema sjevernom i dijelovima istočnog i zapadnog pročelja unutrašnjeg dvorišta (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 27. Grafika I.V.Kaupretza iz XVIII. stoljeća: kompleks dvorca s obrambenim zidom i kulama iz razdoblja renesanse; pokaznica sa svetom relikvijom (*Ludbreg – Ludbreška Podravina*, (ur.) Katarina Horvat-Levaj i Ivanka Reberski, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1997., str. 92)

Slika 28. Pokaznica s relikvijom Krvi Kristove (izvor: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/de/Pokaznica_s_Krvi_Kristovom_Ludbreg.JPG, pregledano 25.2.2022.).

Slika 29. Nacrt i tlocrt za kapelicu Presvete Krvi Kristove u Ludbregu (Zavjet Hrvatskog sabora: Jeruzalemska kapelica Groba Isusa u Ludbregu (pretisak iz časopisa 'Sveta zemlja', 1940.))“, u: *Podravski zbornik* 21 (1995.), str. 91)

Slika 30. Zavjetna kapela Predragocjene Krvi Kristove u Ludbregu (izvor: https://www.marijanskizavjet.hr/25-6-2019-reka-ludbreg-na-dan-drzavnosti-stigli-u-svetiste-krvi-kristove/, 25. lipnja 2019.)

Slika 31. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, pogled sa svetišta na brod dvorske kapele (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 32. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, istočni zid svetišta dvorske kapele (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 33. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, zapadni zid svetišta dvorske kapele (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 34. Glavna zgrada, dvorac Batthyány**,** kupola svetišta dvorske kapele (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 35. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, zidni oslici na sfernim trokutima pod kupolom svetišta dvorske kapele: a) sv. Marko na sjeveroistočnom; b) sv. Ivan na sjeverozapadnom; c) sv. Matej na jugoistočnom; d) sv. Luka na jugozapadnom (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 36. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, zidni oslik na sjevernom zidu broda dvorske kapele, zapadno od vrata (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 37. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, zidni oslik u nišama na istočnom zidu broda dvorske kapele: a) oslikana oltarna slika u južnoj niši b) oslikana oltarna slika u srednjoj niši c) oslikana oltarna slika u sjevernoj niši d) detalj oslikane oltarne slike u sjevernoj niši (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 38. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, zidni oslik na južnom svodnom polju u brodu dvorske kapele (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 39. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, zidni oslik na srednjem svodnom polju u brodu dvorske kapele (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 40. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, zidni oslik na sjevernom svodnom polju u brodu dvorske kapele (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 41. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, detalj oslikane dekoracije na pojasnici pokraj svetišta dvorske kapele (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 42. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, pogled s kora na dvorsku kapelu (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 43. Zapadna zgrada sklopa dvorca Batthyány, tlocrt prizemlja (*Ludbreg – Ludbreška Podravina*, (ur.) Katarina Horvat-Levaj i Ivanka Reberski, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1997., str. 233)

Slika 44. Istočna bočna zgrada sklopa dvorca Batthyány, pogled na istočno pročelje zgrade, vandalizirano u prizemnoj zoni grafitima (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 45. Istočna bočna zgrada sklopa dvorca Batthyány, pogled na zapadno pročelje zgrade (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 46. Istočna bočna zgrada sklopa dvorca Batthyány, pogled na južno pročelje zgrade (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 47. Zapadna bočna zgrada sklopa dvorca Batthyány, pogled na zapadno pročelje zgrade, ugrađeno vanjsko dizalo (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 48. Zapadna bočna zgrada sklopa dvorca Batthyány, glavica kerubina u niši na sjevernom zidu velike dvorane, nekadašnjeg glavnog ulaza zgrade (fotografirao Vidoslav Barac, 2000., fototeka Hrvatskog restauratorskog zavoda)

Slika 49. Zapadna bočna zgrada sklopa dvorca Batthyány, pogled na istočni zid velike dvorane prije radova (fotografirao Vidoslav Barac, 2000., fototeka Hrvatskog restauratorskog zavoda)

Slika 50. Zapadna bočna zgrada sklopa dvorca Batthyány, pogled na jugoistočni dio velike dvorane nakon radova (fotografirao Vidoslav Barac, 2006., fototeka Hrvatskog restauratorskog zavoda)

Slika 51. Detalj katastarskog plana naselja Ludbreg iz 1895. godine, na kojem se vidi položaj kompleksa dvorca Batthyány zajedno s njegovim perivojem (izvor: *Habsburg Empire – Cadastral maps (XIX. century),* https://maps.arcanum.com/en/map/cadastral/?layers=3%2C4&bbox=1849463.024183802%2C5820532.189169283%2C1851096.8656633978%2C5821105.466881421)

Slika 52. Rudolf Oesterreicher, detalj razglednice „Pozdrav iz Ludbrega“ iz 1899. godine (Gradska knjižnica i čitaonica „Mladen Kerstner“, Ludbreg, inv. br: R71 OEST P)

Slika 53. S. Weinrebe, razglednica „Pozdrav iz Ludbrega“ iz 1911. godine (Gradska knjižnica i čitaonica „Mladen Kerstner“, Ludbreg, inv. br.; R72 POZD)

Slika 54. Pogled na južno pročelje dvorca Batthyány oko 1950. godine („Perivoj dvorca Batthyány“, u: *Podravski zbornik* 42 (2016.), str. 220)

Slika 55. Plan projekta „Uređenje zelenih površina okoliša dvorca Batthyány” iz 2014. godine (izvor: *Grad Ludbreg,* https://ludbreg.hr/uredenje-parka-dvorca-batthyany/)

Slika 56. Pristup glavnoj zgradi dvorca Batthyány (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 57. Bista Stjepana Radića, smještena zapadno od zapadne bočne zgrade sklopa dvorca Batthyány (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 58. Dječje igralište, smješteno zapadno od zapadne bočne zgrade sklopa dvorca Batthyány (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 59. Dječje igralište i teren Teniskog klupa, istočno od istočne bočne zgrade sklopa dvorca Batthyány (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 60. Pogled na teren NK Podravine, sjeverno od glavne zgrade dvorca Batthyány (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 61. Glava zgrada, dvorac Batthyány, zatečeno stanje dvorca 1991. godine pokazivalo je visok stupanj devastacije (Hrvatski restauratorski zavod, Restauratorski centar Ludbreg)

Slika 62. Službena oznaka Restauratorskog centra Ludbreg, na kojoj se nalazi grb grada Ludbrega i oznaka za zaštićena kulturna dobra (plava strjelica na bijeloj podlozi)

Slika 63. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, pogled s druge etaže na „Veliku dvoranu“ tijekom održavanja seminara/radionice „Povijesni tipovi mramorizacije i mogućnosti njihove konzervacije i restauracije“ održane 2007. godine (Venija Bobnjarić-Vučković, „Aktivnosti u Restauratorskom centru Ludbreg 2004.–2008.“, u: *Podravski zbornik* 34 (2008.), str. 52)

Slika 64. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, prostor istočnog depoa RCL-a, 1996. godine (Fotografirao V. Barac, DUZKB, 1996.)

Slika 65. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, građevinski radovi u prostoriji „Velike dvorane“ na prvom katu zapadnog krila zgrade, od 1997. do 2000. godine (Hrvatski restauratorski zavod, Restauratorski centar Ludbreg)

Slika 66. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, pogled na zapadni zid „Velike dvorane“ na prvom katu zapadnog krila zgrade (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 67. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, detalj štukature u „Velikoj dvorani“ (fotografirala Patricija Andrašić, 4. travnja 2022.)

Slika 68. Glavna zgrada, dvorac Batthyány, stanje unutarnjeg dvorišta prije restauriranja, 1992. godine, i stanje poslije restauriranja, u travnju 2000. godine (fotografirao Velimir Ivezić, Restauratorski centar Ludbreg)

SUMMARY

Batthyány Castle in Ludbreg is part of a representative complex consisting of a main four-wing three-storey building with an inner courtyard and two, two-storey, side, once outbuildings, and a spacious park. From the first mention of the Ludbreg fortress in the 14th century until today, a number of interventions have been carried out on the castle, which sought to adapt it to the spirit of the time and the needs of the owners. Preserved written documents, as well as many architectural details in the wall construction and the disposition in the floor plan of individual wings, are witnesses to these interventions. In 1320 the castle is mentioned as a medieval burg, and the preserved early Gothic phase testifies that it had four towers. During the Turkish invasions, in the middle of the 16th century, renaissance interventions of a defensive nature were undertaken: an outer wall and circular towers were added, and a water ditch and ramparts were dug. In the middle of the 18th century, with the weakening of the defensive function, the castle was transformed into a lavishly decorated castle, in the Baroque style, with hints of classicism, whose appearance is largely preserved to this day. Architect Josef Hueber from Graz expanded the floor plan of the castle, adding a new, south wing, redesigning the façade and interior, and building side buildings. During this period, the court chapel was especially decorated, whose wall paintings were painted in 1753 by master Michael Peck from Kaniža. According to legend, in the chapel, then the Gothic tower of the castle, the Miracle of the Transfiguration of the Blood of Christ took place, which in 1513 Pope Leo X confirmed with a bull and founded the Ludbreg shrine in honor of the Precious Blood of Christ.

The castle changed owners several times, from Nikola Ludbreški in the first half of the 14th century, the Croatian ban Ivan Chuz from 1359, the noble Thuróczya in the 15th and 16th centuries, Erdödy in the 17th century, to the Batthyány family from the 17th century, until after the First World War. In the 20th century, the palace complex was used inappropriately and devastated, but in the 90s of the same century, a project of the Ludbreg Restoration Center was created. Initially, the Center was organized as a depot and hospital for war-damaged movable cultural monuments, and was opened at the initiative of Croatian conservators, with the support of the City of Ludbreg and assistance from Bavaria and professional cooperation with Bavarian conservators and restorers. The castle building has been completely renovated and adapted to the work of the Center, which since 1997 has been operating as a dislocated restoration workshop of the Croatian Conservation Institute.

Keywords: baroque architecture, Batthyány castle, Ludbreg, renovation, Ludbreg Restoration Center, revitalization